

A középkori Magyarország főpapi pecsétjei
a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti
Kutató Csoportjának
pecsétmásolat-gyűjteménye alapján

MTA MŰVÉSZETTÖRTÉNETI KUTATÓ CSOPORT
BUDAPEST 1984

A középkori Magyarország főpapi pecsétjei
a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti
Kutató Csoportjának
pecsétmásolat-gyűjteménye alapján

MTA MŰVÉSZETTÖRTÉNETI KUTATÓ CSOPORT
BUDAPEST 1984

Szerkesztette: Bodor Imre

Írta: Bodor Imre, Fügedi Erik, Takács Imre

Fényképek: Bakos Margit, Makky György, Takács Imre

ISBN 963 7381 23 6

F. k.: MTA Művészettörténeti Kutató Csoport

8314412 MTA Sokszorosító, Budapest. F. v. dr. Héczey Lászlóné

TARTALOM

Rövidítések	5
Bevezetés (B.I.)	7
Pecset, pecsételés a középkorban (B.I.)	9
TANULMÁNYOK	
Középkori pontifikális pecsétek Magyarországon (Fügedi Erik)	11
Megjegyzések a 14. századi magyar főpapi pecsétek művészettörténeti kérdéseihez (Takács Imre) .	21
Főpapi pecsétjeink 1400–1526-ig (Bodor Imre)	33
KATALÓGUS	
1–25.sz. (B.I.)	37
26–68.sz. (T.I.)	42
69–79.sz. (B.I.)	56
FÜGGELÉK: 14. századi egyházi személyek pecsétjei (T.I.)	61
NÉMETNYELVŰ KIVONAT	71
KÉPTÁBLÁK	77

RÖVIDÍTÉSEK

A rövidítve idézett irodalom:

Áldásy 1902	Áldásy A.: A pecsétek. Az iparművészet könyve (Szerk. Ráth Gy.) I. Budapest, 1902. 309–351.
Balogh 1934	Balogh J.: Márton és György kolozsvári szobrászok. Cluj–Kolozsvár, 1934
Balogh 1982	Balogh J.: Varadinum — Várad vára. Művészettörténeti Füzetek 13. Budapest, 1982
Batthyany I. 1785	Leges ecclesiasticae regni Hungariae et provinciarum adiacentium opera et studio I. comitis de Batthyan episcopi Transilvaniae collectae et illustratae. I. Albae-Carolinae, 1785
Bp.tört.	Budapest története a későbbi középkorban és a török hódoltság idején. Budapest története II. (Szerk. Gerevich L., Kosáry D.) Budapest, 1973
Bunyitay 1883	Bunyitay V.: A váradi püspökség története az alapítástól a jelenkorig. I. Nagyvárad, 1883
Csoma 1904	Csoma J.: Magyar nemzeti címerek. Budapest, 1904
Dercsényi 1941	Dercsényi D.: Nagy Lajos kora. Budapest, é.n. (1941)
Horváth 1937	Horváth H.: Zsigmond király és kora. Budapest, 1937
Kandra 1893	Kandra K.: Az egri püspökök pecségei. T 11(1893) 82–87. és 132–138.
Karácsonyi 1901	Karácsonyi J.: Magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. III. Budapest, 1901
Kumorovitz 1936	Kumorovitz B. L.: Az autentikus pecsét. T 50(1936) 45–68.
Kumorovitz 1944	Kumorovitz L. B.: A magyar pecséthasználat története a középkorban. A Gödöllői Szt. Norbert Gimnázium Évkönyve 1943–1944. Gödöllő, 1944. 281–364.
I. Lajos 1982	Művészet I. Lajos király korában 1342–1382. Katalógus. Budapest, 1982
MMt	Magyar művelődéstörténet. (Szerk. Domanovszky Sándor) I. Budapest, é.n. (1939)
Magyar nemzet tört. 1895	A magyar nemzet története. (Szerk. Szilágyi Sándor) III. Budapest, 1895
MoMűvt	A magyarországi művészet története (Szerk. Fülep L., Dercsényi D., Zádor A.) Budapest, 1970 (4. kiadás)
Mon.Strig.	Monumenta ecclesiae Strigoniensis. Ed. F. Knauz, L.C. Dedek. I–III. Strigonii 1874–1924
Németh 1959	Németh A.: Henrik croiai püspök pecsétnyomója. FA XI(1959) 125–134.
Nyáry 1886	Nyáry A.: A heraldika vezérfonala. Budapest, 1886
Pásztor 1952	Pásztor, C.: La bague et le sceau de l'abbé Guillaume Hamer. Gazette des Beaux-Arts 94(1952) 203.skk
Péterffy 1941	Péterffy, C.: Sacra concilia ecclesiae Romano-catholicae in regno Hungariae celebrata ab anno Christi MXVI usque ad annum MDCCXXXIV. I. Posonii, 1741

PRT II.	A pannonhalmi Szent-Benedek-rend története. (Szerk. Erdélyi L., Sörös P.) II. Budapest, 1903
Pór 1892	Pór A.: Nagy Lajos. Budapest, 1892
Pór 1898	Pór A.: Demeter bíboros esztergomi érsek. Esztergom-vidéki Régészeti és Történeti Társulat Évkönyvei II. Esztergom, 1898
Rados 1938	Rados J.: Magyar oltárok. Budapest, 1938
Schwartner 1790	Schwartner, M.: Introductio in Artem Diplomaticam, praecipue Hungaricam. Pesthini, 1790
T	Turul Budapest 1883–1946
	x x x

Intézmények:

BTM	A Budapesti Történeti Múzeum pecsétmásolat-gyűjteménye
DI.	Mohácsolóti Gyűjtemény (Eredetileg OL Diplomatikai Levéltár)
MKCs	A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának pecsétmásolat-gyűjteménye
MNM	Magyar Nemzeti Múzeum
V.8.	Az Országos Levéltár pecsétmásolat-gyűjteménye
lt.	levéltár
Kat.sz.	Katalógus szám
F.sz.	Függelék szám

BEVEZETÉS

Az 1960-as évek elején Dávid Katalin művészettörténész kezdeményezésére az Országos Levéltár restaurátorai új eljárást dolgoztak ki régi viaszpecsétek tudományos célú másolatainak elkészítésére. Korábban Kumorovitz B. Lajos professzor készített plasztilin lenyomatok segítségével gipszmásolatokat középkori pecsétjeinkről. Hatalmas és esetenként ma már pótolhatatlan másolatgyűjteményét a Budapesti Történeti Múzeum Középkori Osztálya őrzi. Az új eljárás lényege: a lemásolandó pecsétet előzetes állagbiztosító konzerválás után folyékony szilikongumival öntik körül, majd a levegő hatására megszilárduló szilikongumi-tömböt a benne foglalt eredeti pecsétre ügyelve kettévágják. Az így nyert, két pontosan illeszkedő félből álló rugalmas öntőformát PVC masszával töltik ki. Ezután a kitöltött szilikon-formát hőkezelik, miáltal a PVC massa megszilárdul. A PVC lágyan is festhető, végső színezését azonban kész állapotban kapja a másolat. Erre legalkalmasabbak a földfestékek, ugyanis a hő hatására kevésbé változnak.

Ezzel az eljárással a felületes szemlélő számára eredetijükre megtévesztésig hasonlító másolatok készíthetők. Míg a gipszmásolatok egyoldalúak, a PVC másolatok az eredeti pecsét valamennyi felületét hűen ismétlik. Ennek jelentősége különösen kettős pecséteknél nagy, de egyoldalú pecséteknél is módot ad például a viaszfészken észlelhető technikai nyomok tanulmányozására. Lényeges szempont az eredeti tárgy nyújtotta esztétikai élmény reprodukálása, nem kevésbé fontos továbbá az sem, hogy egyszersmind információt nyerünk a pecsét egyik legfontosabb tulajdonságáról is: a színéről.

Sajnos a szilikon-negatív minden rugalmassága ellenére is ridegebb, mint a plasztilin. Sérült, szappanosodott pecsétek másolásánál használata kockázatos. Másolat készítésekor gondosan szigetelni kell a pecsét színrját és az oklevél pergamenjét, mert ezeken a szilikon eltávolíthatatlan nyomot hagy. Ezért újabban az Országos Levéltárban egyéb, hidegen szilárduló műgyantákkal kísérleteznek, melyek használata szükségtelenné teszi az amúgyis drága szilikongumit.

Fenti eljárás segítségével az OL-ban eddig több mint 1200 pecsétről készült másolat. A lemásolt pecsétek az OL Mohácsolótti Gyűjteményében (korábban Diplomatikai Levéltár) őrzött okleveleken illetve a Levéltár leszakadt pecsétekből álló gyűjteményében találhatók. Általában két másolat készül egyes, múzeumi kiállításokra szánt másolati példányokon kívül. Ezek egyike az OL e célra létesített gyűjteményébe, másika pedig a szilikon-negatívval együtt a MTA Művészettörténeti Kutató Csoportja pecsétmásolat-gyűjteményébe kerül. Ez utóbbit a 60-as évek elejétől mintegy két évtizeden át Csorba Gézáné Henszlmann Lilla művészettörténész kezelte és fejlesztette. A gyűjtemény túlnyomórészt az OL anyagának másolataiból áll, kiegészítve egyes vidéki levéltárak példányainak másolataival. Valamennyi másolatot az OL restaurátorai: Gátser Mária, Koncsánszky Gyuláné, Sudár Jánosné, Szemerszky Aladárné, Zubán Dénesné készítették. Az anyag kiválogatásában, előkészítésében valamint feldolgozásában nagy segítséget nyújtottak és nyújtanak az OL tudományos munkatársai: Baraczka Istvánné, Bándi Zsuzsanna, Muzsnai Lászlóné, Pap Gáborné. Nélkülözhetetlen munkájukért hálás köszönet illeti őket.

A középkori magyar főpapi pecsétek jelen feldolgozásánál a rendelkezésünkre álló, általunk tanulmányozott anyag gerincét ez a pecsétmásolat-gyűjtemény jelentette. Ahol csak tehattük, belevettük a jelenleg hozzáférhető anyagból mindazokat a pecséteket, melyek a gyűjteményből hiányzanak. A leírások és fényképek között az OL Mohácsolótti Gyűjteményének és a leszakadt pecsétek gyűjteményének anyaga mellett — azok kiegészítésül — helyet kaptak Kumorovitz professzor említett gipszgyűjteményének csak ott fellelhető, illetve a mienknél jobb állapotban lévő példányai, valamint különböző levéltárak eredeti darabjai is. Mivel Fügedi Erik tanulmánya eredetileg a veszprémi regeszták pecsétmutatójaként készült, sűrűn utalunk veszprémi és veszprémi vonatkozású pecsétpéldányokra. Hasznos útmutatással szolgál Németh Annamária pecsét-tan bibliográfiája a főpapi pecsétekre vonatkozóan is (Makkay L. — Mezey L.: Árpád-kori és Anjou-kori levelek XI–XIV. század. Bp. 1960. 419–420).

Tudatában vagyunk annak a ténynek, hogy gyűjtésünk így is igen-igen hiányos. Az eredeti pecsétanyagot a történelem más emlékeinkhez képest hatványozottan tizedelte meg. A fennmaradt állomány jelentős része a történelmi Magyarország 1920 után más államokhoz került területein lappang. Mai államhatárainkon belül is rengeteg kutatnivalónk volna még. Ezek figyelembevétele mellett mégis úgy tűnik, sikerrel kísérrelhető meg az általunk ismert anyagból leszűrhető átfogó kép megalkotása.

Bodor Imre

PECSÉT, PECSÉTELÉS A KÖZÉPKORBAN

Az okleveles gyakorlat elterjedésével szükségessé vált az iratokban foglaltak közérthető szavatolása. Erre a célra a pecsét bizonyult a legalkalmasabbnak, melyet még a késő középkorban is a tulajdonosának kijáró tisztelettel illettek.¹ Hiteles vagy hamis volta döntötte el az oklevél hitelét.

A pecsétek anyaga (a pápák és világi uralkodók fémpecséteitől eltekintve) kizárólag viasz. Alapanyaguk világos sárgától sötét barnáig változó színű természetes méhviasz, melyhez gyakran kevertek ásványi anyagokat szilárdítás céljából.² A XII. századra alakult ki a pecsétek oklevélre erősítésének legcélszerűbb módja: a hártaszalagra vagy sodrott selyem- illetve kenderzsinorra való függesztés. Emellett mindvégig alkalmazták a rányomott pecsétet is, mely azonban kevésbé időtálló, könnyen letöredezik.

Függőpecsét alkalmazásánál annak érdekében, hogy a pergamenlap ki ne szakadjon, a hártaszalag alsó szélét visszahajtották (ún. plica) és az így nyert vastagításon átfúrt két lyukon húzták át a zsinórt, amelynek végeit a pecsét viaszába nyomták. A zsinór befogadására szolgáló gömbölyített hátú, kevésbé tisztított, durvább anyagú viaszmasszából készült ún. pecsétfészek peremmel körülvett, mélyített előlapjára finomabb viaszt öntöttek és abba nyomták a pecsétet. Ez a finomabb massa eleinte természetes színű volt, majd a XIII. század végén megjelent a színes pecsét, melynél a mindig természetes színű viaszból készített pecsétfészkekbe öntött finomabb viaszt színezték. Annak érdekében, hogy a pecsétlenyomat közvetlen felvételére szolgáló, finomabb viasz jól tapadjon, a fészkek befogadó felületét rovátkolással érdessé tették. A színes pecsét, különösen a vörös szín, rangjelző szerepet töltött be. Vörös viasz használatával csak uralkodói és főpapi pecséteken találkozunk, egyébként még a XV. században is csak kivételes érdemek jutalmaként engedélyezte a király. A vörös pecsétek viaszát egyébként cinóberrel, illetve miniummal színezték a középkorban.³

A pecsétlenyomatokról aránylag sokat tudunk, a pecsétnyomókról (typariumokról) viszont alig valamit. Nemesfém-ből, gyakrabban pedig bronzból készültek. Bizonyos, hogy ötvösök vészték őket, róluk azonban ebből az időből csak elvétve maradtak ránk írott adatok. Mivel a typariumokat használatuk megszűntekor rendszerint összetörték, vagy rovátkolással elpusztították a felületüket hogy elkerüljék az esetleges visszaéléseket, a typariumok vésnőkeire elsősorban magukról a pecsétlenyomatokról leolvasható jelek utalnak. A pecsét-tani kutatás régóta ismeri a XII–XIII. századi királyi pecsétek és a korabeli éremtani anyag ábrázolásbeli párhuzamait, mind a királyok trónképeit tekintve, mind pedig címertani vonatkozásban. A XIII. század elejéről ismerünk olyan konventi pecsétet, amelyet pénzábra díszít. Kézenfekvő, hogy a pecséten látható érembélyeg pénzverető vésésében járatos mester kezétől származik.⁴ Eszerint feltételezhetjük, hogy a XIII. század elején kiterjedő pecsét-használat idején a királyi pecséteken kívül az egyházi és világi személyek és testületek pecsétjeit vagy azok egy részét is a királyi pénzverő-ötvösök vészték. Szerepük a későbbi századokban bizonyára egyre szűkebb körre korlátozódott, de valószínű, hogy az ország legfőbb méltóságviselői – így a főpapok – számára továbbra is ők dolgoztak.

A pecsétnyomó körirattal és ábrával ellátott néhány milliméter vastag fémlemezét peremének felső részén füllel látták el, hogy nyakba lehessen akasztani. Az ilyen typariummal készült pecsét felső peremén, illetve csúcsán széles, félhengeres vagy szögletes horony látható, a fül lenyomataként. Megtalálható a királyi nagypecséteken II. Andrásig, valamint több, tatárjárás előtti egyházi és világi pecséten. Néhány hiteleshelyi pecséten megmaradt a középkor végéig.⁵

Ezeket a fűles typariumokat puszta kézzel nyomták a kézzel formált viaszgombócba.

A bullák préselésére azonban feltehetőleg kezdettől fogva valamilyen fogó-szerű, csuklósan mozgatható szerszámot használtak.⁶ Eszköz segítségével illesztették össze a bullákra visszavezethető viasz kettőspecsétek elő- és hátlapi nyomóját is.⁷ A XIV. századtól kezdve találjuk pecsétnyomó eszköz nyomát az egyoldalú egyházi és világi, magán- és testületi pecséteken. A pecsétfészkek hátoldalán látható ék alakú bemélyedés – melyet gyakran viasszal kitöltve, utólag eltüntettek – ugyanis olyan harapófogó-szerű eszköz használatát bizo-

nyítja, melynek egyik ágára a pecsétnyomó átfúrt fülét akasztották, másakra a pecsétfészek kézzel formált viaszgombócát szúrták. A typarium átfúrt fülének excentrikus (a pecsétkép felső vége felé eltolt) elhelyezése a nyomónak a viaszra való egyenletes rásimulását segítette, a lassan összecsukódó szerszám szárai között. Ennek a pecsétnyomó szerszámnak a használatát bizonyítja az a gyakorlat is, mely szerint a színezett viaszmassza tapadását segítő rovátkolás helyett a fészek befogadó felületébe magát a typariumot nyomták bele, majd a lenyomatra ráhordott színes viaszba újra belenyomták azt. Ilyenkor az esetleg kitöredező színes massa helyén ott található a lenyomat a nyers viasz felületén. A két lenyomat pontosan fedi egymást, ami azt mutatja, hogy mind a nyomó, mind a lenyomatot befogadó pecsétfészek ilyen esetben a pecsételéskor rögzített helyzetű volt.⁸

Ez a szerszám a XV. század közepe táján módosult. A pecsétfészket rögzítő ékalakú túske helyére a pecsétnek megfelelő gömbszelet vagy — egyházi pecsétek esetében — mandorla alakú tálka került. Ezt olykor bemélyített mintázat díszítette, mely a most már teljesen szabályos, peremén élesre formált pecsétfészek hátlapján domborúan jelentkezett. A XVI. század elején azután megjelentek a fémlemezéből készült tokok, melyek a pecsétfészket körülveszik, illetve azt helyettesítik. A pecsétfészek ilyen esetben tehát többnyire el is maradt. A fémtok alkalmazása mellett természetesen egyidejűleg tálkás nyomóeszközzel és kézzel formált pecsétfészkek is készültek.

A pecsétek alakja pecséttulajdonosok szerint változott. Az egyházi méltóságviselők közül az érsekek és püspökök pecsétjei kivétel nélkül alul-felül csúcsos, (ún. mandorla) alakúak az egész középkorban, (eltekintve a gyűrűspecsétektől).

Rendszerint a peremen körbefutó két párhuzamos vonal vagy gyöngysor fogja közre a pecsét köriratát. Betűi a XIII. századtól kezdődően túlnyomó részt majuszkulák (a XIII. században olykor kapitálisokkal keverve), a XIV. század végétől jelennek meg a főpapi pecséteken a minuszkulák, melyek rövidesen Zsigmond pecsétjein is felváltották a majuszkulákat. Reneszánsz kapitálisokkal először Mátyás 1464. évi aranybulláján találkozunk. A körirat mindig kereszttel kezdődik, egyes szavait gyakran jelek: pontok, kettőspontok, keresztek választják el egymástól. Maga a latin nyelvű körirat a tulajdonos nevét és címeit sorolja fel. Az uralkodók és főpapok pecsétjein a név után rendszerint DEI GRACIA formula devotionis következik, majd pedig a címek. (A GRACIA szót a XII. századtól következetesen C-vel írták.)⁹

A lenyomat köriraton belüli részét pecsétmezőnek nevezzük. Közepét a pecsétkép foglalja el. A pecsétmező fennmaradó felületei a XIII. század második feléig díszítetlenek maradtak, és csak a gótika jelentkezésével bukkant fel rajtuk térkitöltő ornamentika.

Maga az erősen kötött, heraldikusan szerkesztett pecsétkép képi megfogalmazásban adja azt, amiről az írni-olvasni tudót a körirat tájékoztatja: a pecsét tulajdonosa jelenik meg rajta méltósága attribútumaival.

Bodor Imre

Jegyzetek

- 1 Kumorovitz 1944. 361.
- 2 Áldásy 1902. 313.
- 3 Áldásy: i.h.
- 4 A borsmonostori konvent pecsétje (DI. 782): Kumorovitz 1944. 332.
- 5 Jakubovich Emil: I. Endre király törvénybe idéző ércbilloja. T 47(1933) 69–70.
- 6 Pápai bulla préselésére szolgáló csuklós eszköz képét közli: Bascapè, Giacomo C.: Sigillografia. Milano, 1969. 65.
- 7 Például az esztergomi latinok kettőspecsétjének a Nemzeti Múzeumban őrzött nyomóján, a peremen elhelyezett fülek szolgálták az elő- és hátlap pontos illesztését.
- 8 Olyan eljárásra is van példa, melynél a színes pecsétlenyomatot rovátkolták, majd újabb színes réteget öntve rá újból belenyomták a typariumot. Például: Imre pataki plébános 1420-ból fennmaradt (DI. 8826) pecsétjének felső zöld viaszrétege részben kipergett, ezáltal láthatóvá vált az alatta lévő, vele azonos anyagú zöld viasz, melyen a felsővel pontosan megegyező helyzetű lenyomatot harántírányban rovátkolták.
- 9 Jakubovich: i.m. 64 és Bartoniek Emma: Az Árpádok ércpecsétjei. T 38(1924–25) 25–26.

KÖZÉPKORI PONTIFIKÁLIS PECSÉTEK MAGYARORSZÁGON

Az 1950-es években Gutheil Jenő összegyűjtötte és kiadásra előkészítette a veszprémi káptalan és püspökség levéltárában található, Veszprémre vonatkozó okleveleket. Gutheil halála után az 1960-as évek végén a veszprémi Bakonyi Múzeum a gyűjteményt ki akarta adni, s rám hárult a feladat, hogy az oklevéltárhoz elkészítsem a pecsétmutatót. A dolog természete szerint az anyagban a főpapi pecsétek nagy szerepet játszottak,¹ összehasonlító anyagot keresve néztem át előbb Kumorovitz L. Bernátnak a Budapesti Történeti Múzeumban őrzött másolatgyűjteményét, majd az Országos Levéltárban őrzött eredetieket és az ott lévő különböző provenienciájú másolatokat. Meglepő módon a remélnél több pontifikális pecsét került elő, ez indított arra, hogy a magyarországi középkori főpapi pecsétek katalógusát elkészítsem. A gyűjtés eredménye a következő táblába foglalható össze:

	Első periódus		Második periódus	
	nagyp.	kisp.	nagyp.	kisp.
Esztergomi érsek	7	2	7	1
Kalocsai érsek	3	—	4	—
Veszprémi püspök	9	—	4	—
Győri püspök	4	—	3	1
Nyitrai püspök	2	—	3	—
Egri püspök	4	—	4	—
Pécsi püspök	2	—	2	—
Váci püspök	4	—	1	—
Váradai püspök	2	—	3	—
Csanádi püspök	3	—	1	—
Erdélyi püspök	1	—	1	—
Zágrábi püspök	2	—	4	—
Szerémi püspök	1	—	—	—
Boszniai püspök	1	—	1	—
Nándorfehérvári püspök	—	—	1	—
összesen:	45	2	39	2

A táblával kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy Bodor Imre és Takács Imre újabb pecsétekre bukkant.²

A katalógus a munkának csak első gyümölcse volt, néhány társadalomtörténeti következtetést is le lehetett vonni. A katalógus hosszú évek után most kiegészítve kerül kiadásra, a társadalomtörténeti következtetéseket változatlanul adom közre azzal a nem titkolt reménnyel, hogy lesznek követőim, akik további — egyházi és világi — csoportokat gyűjtenek össze és elemeznek majd. A pecsétek hihetetlenül gyors ütemű romlása miatt úgy hiszem, itt az utolsó pillanat.

x x x

Vizsgálatunk kiindulópontjául a főpapi vagy nagypecséteket választottuk. Szentpétery Imre azt állapította meg róluk, hogy alakjuk „hosszú, alul-felül csúcsívben végződő, ún. monorú pecsét (ritkábban kerek)”, amelyen „a XIII. században rendszerint a pecséttulajdonos álló vagy ülő alakja van ábrázolva, páztorbot-tal”.³ A XIV. század „második felében megjelennek a fülkés pecsétek, melyeknek fülkéiben szentek állnak s

előttük a pecséttulajdonos térdelő helyzetben” látható. „A század közepe felé aztán nálunk is elterjed a nyugaton is a XIV. század folyamán fellépő szokás, hogy az ekkoriban oly nagy jelentőségre jutó családi címer a főpapok nagy pecsétjein is helyet foglal, rendszeren a pecsét alján kis címerpajzsba helyezve.”⁴ A nagypecsét formája eszerint ugyan változatlan maradt, de rajza a XIV. század második felében teljesen megváltozott – Szentpétery a változás példaként Telegdi Csanád esztergomi érsek 1336. évi (Kat. 36.sz.) és Batori András váradi püspök 1340 tájáról származó pecsétjét (Kat. 35.sz.) említette.⁵ Így abból kell kiindulnunk, hogy az 1330-as évekig egy korszakkal állunk szemben.

Kumorovitz B. Lajos a magyar pecséthasználatról írott munkájában megállapította, hogy legkorábbi pecsétetes püspöki okleveleink a XII. század végén keletkeztek, első közülük Miklós esztergomi érsek 1183. évi kiadványa, melyet Kalán pécsi püspök 1193-as és Saul kalocsai érsek 1199. évi oklevele követ, amiben a század folyamán nálunk járó pápai legátusok hatását sejtethetjük.⁶ Sajnos egyik idézett oklevélen sem maradt meg a pecsét; ma meglévő sorozatunk a XIII. század elején indul. „A ránk maradt eredetiekből ... megállapíthatjuk, hogy kezdettől fogva monorú alakú pontifikális pecsétjük volt, s azt, úgy látszik, a pápai legátusok okleveleinek hatása alatt, a hiteleshelyi gyakorlattól eltérően, chirographálás nélkül, önmagában használták okleveleik megerősítésére.”⁷

Kandra Kabos az egri püspökök pecsétjeit vizsgálva még úgy hitte, hogy „az esztergomi érsekek ülő, az egri püspökök pedig álló helyzetben ábrázoltatnak főpapi pecséteiken, mely eltérés és különbözet aligha véletlenség dolga volt, mint inkább a külföldi bevett szokáshoz képest egyenesen a hierarchia rangfokozat kifejezése.”⁸ Kandra ugyan nem jelölte meg, hogy honnan vette a „külföldi bevett szokás” ismeretét, de két évtizeddel később Ewald híres összefoglalásában⁹ már azt állította, hogy a német birodalom püspökei és a bíborosok általában ülve, a francia területéi pedig általában állva ábrázoltatták magukat. Néhány évvel később Berchem kor szerint határozott osztályozást állított fel. Osztályozásának első tételeit nyugodtan elhagyhatjuk, miután a ma rendelkezésre álló anyagban XII. század előtti püspöki pecséttel nem rendelkezünk. A XII. századtól fogva Berchem szerint a püspökök

- (4) a XII. században teljes alakban álló helyzetben, ornátusban, püspöksüveggel, kezükben evangéliummal és pásztorbottal;
- (5) a XII–XIII. században ülő helyzetben, ornátusban, püspöksüveggel, kezükben evangéliummal és pásztorbottal;
- (6) a XIV. században ülő helyzetben, ornátusban, fejükön püspöksüveggel, pásztorbotot tartó bal- és áldást osztó jobbkézzel ábrázolják úgy, hogy két oldalukon egy-egy címer (az egyházmegyéé és a családé) látható;
- (7) a XIV. és XV. században ez a (6) kép annyiban változik, hogy a püspököt építészeti elemeket tartalmazó fülkében, illetve baldachin alatt mutatja be a pecséttrajz.¹⁰

Kletler művészettörténeti munkájának képanyaga nagyjából alátámasztja Berchem tipizálását.¹¹ Nagyjából, mert a XIV. század végi és a XV. századi pecsétek formája kerek, szemben a korábbi monoru formával. Berchem képanyaga szerint a pecsétformának 1362 után kellett megváltoznia.¹² De Berchem tipizálása még akkor is kiegészítésre szorul, ha a pecsétformától eltekintünk, mert a XV. században a pecséttrajz teljesen megváltozik: a gótikus keretben most már a Madonnát, vagy valamelyik szentet ábrázolják, teljesen elhagyva a püspök képét, megtartva viszont a címereket.¹³ Sajnos Kletler méreteket nem közöl és azt sem tünteti fel, hogy nagy- vagy titkos pecsétről van-e szó. De még így is bizonyosnak látszik, hogy a pecsétkép – ilyen vagy olyan formában – a XV. század elejéig a pecséttulajdonost mutatja be, később – legalábbis az osztrák tartományokban – a főpap ábrázolását teljesen elhagyja. A pecsétképtől függetlenül változik a forma, a XIV. század végén válik a monorú pecsét ismét kerekké. Berchem jegyzéke alapján mindehhez még azt tehetjük hozzá, hogy a körirat is változik. A XII. században a püspök címét mindenütt megelőzi a „*Dei gratia*” kifejezés, később ez már ritkábban fordul elő.¹⁴

Francia területéről J. Roman összefoglaló munkája tájékoztat, amely szerint a püspökök a XII–XIII. században önmagukat ábrázoltatták állva vagy ülve, pásztorbottal, vagy evangéliummal kezükben, s ez a „*type sacerdotal*” hosszú ideig fennmaradt, utolsó példaként Roman Robert de Lénoncourt reims-i érsek 1516. évi pecsétjét idézi. A XIII. század derekán ez a típus megváltozik, a főpap alakját gótikus baldachin vagy mérműves ív fogja körül, majd az ív kettéosztja a pecsétet és a főpap az alsó részre szorul, a felsőn a védőszent foglal helyet. Ugyancsak a XIII. század derekán tűnik fel a „*type hagiologique*”, a gótikus ívrendszer segítségével két szintre, majd a XIV. század végén három szintre osztott nagypecsét, amelyen a szentek és angyalok egész sora látható; mellettük megjelenik a pecséttulajdonos címere is.¹⁵ R. Gandhilon 1933-ban megjelent tanulmányában statisztikai összeállítást közöl az 1515 előtti nagypecsétek rajzáról, eszerint a változás a következő típusokat foglalja magában:¹⁶

Típus	Bourges	Besançon
ülő főpap	1073–1120	1109–1225
álló főpap	1163–1277	1225–1302
ülő főpap	1293–1341	1302–1404
hagiografikus és heraldikai	1291–1511	1404–1502

Ha ez az összeállítás az egész francia területre jellemző, akkor abból három következtetést vonhatunk le: 1. a főpap ábrázolása a pecséten igen soká tart, nem olyan feltétlenül egységes mint a Berchem féle (4)–(7) típus; 2. Míg a német egyházfők esetében az álló testhelyzetet a XII. században egyszer és mindenkorra felváltotta az ülő, addig a franciáknál az álló testhelyzet a XIII. század végén visszatér, s a két periódus között látható az álló alakban való ábrázolás; 3. A főpapot ábrázoló, illetve a többszintes, bonyolult pecsétetek között a XIII. század derekától kezdve egy átmeneti típus jelenik meg, amely a főpapot és védőszentet még azonos arányokban mutatja be. Megjegyzendő, hogy a testhelyzet szempontjából hasonló változásokat figyelt meg Dudik az olasz püspökök pecsétjein. Itt a XII. századtól 1245-ig a kerek pecséten ülve, 1245–1302 között monorú pecséten állva, majd 1316 után ismét ülve ábrázolták a püspököket, hogy 1351 után megint az álló alakhoz térjenek vissza. Szent Vencelt, a védőszentet először 1386-ban vették fel a pecséttrajzra, de csak félalakban, 1417-ben teljes alakban.¹⁷ Úgy tűnik, hogy a főpapi ábrázolás korszakán belül csak a német területen ragaszkodtak következetesen az ülő főpap rajzához, mindenütt másutt meglehetősen nagy időbeli és stílusbeli eltérésekkel találkozunk. A kérdés most már: hogyan illeszkedik bele ebbe a fejlődésbe a veszprémi, illetve általában a magyar püspökök pecsétjeinek sora?

1207–1344 között nyolc veszprémi püspöknek és rajtuk kívül 36 magyar főpapnak a pecsétjét sikerült összegyűjteni, közülük kettőnek (Fülöp és Tamás esztergomi érseknek) kisebb pecsétjét is ismerjük.

Egyházmegyénként és azokon belül kor szerint haladva – és oklevéltárban szereplő pecséteteket kihagyva – a következőket ismerjük:

János esztergomi érsek (1205–1223): Töredék, a pecsétnek csak a felső része maradt meg, amelyen a főpap püspöksüveges feje, a balkezében tartott pásztorbot felső vége és áldásra emelt jobbkeze maradt meg. Körirata: +S·IOHIS—GONIEN·

Eredeti: 1209: Esztergom, Prímási lt. Archivum saeculare Lad.S.No 1/B.

Róbert esztergomi érsek (1225–1239) Monorú, mérete kb. 65x40 mm. Faldistoriumon ülő főpap, ornatibusban, jobbát áldásra emeli, balkezében pásztorbotot tart. A fej kitört. Körirata: ERTII·D·

Eredeti: 1236: Esztergomi kápt.mlt. Lad.41.fasc.1. No 5 (töredékes.)

Vancsa István esztergomi érsek (1242–1252). Monorú, sérült 64x45 mm. Rajza: faldistoriumon ülő főpap, ornatibusban (feje kitört) balkezében pásztorbotot tart, jobbkezét áldásra emeli. Körirata: /ST/EPHANI·DEI·GRA·ARCHIEPI·STRIGONIEN—

Eredeti: 1247: DI. 40.024. *Lásd még mint váci püspököket.*

Fülöp esztergomi érsek (1262–1272) nagypecsétje: Kat. 9.sz.

— Kisebb pecsétje: Kat. 10.sz.

Lodomér esztergomi érsek (1279–1298) kisebb pecsétje: Kat. 17.sz.

Bicskei Gergely választott esztergomi érsek (1299–1303). Monorú, 55x35 mm. Rajza: faldistoriumon ülő főpap, fején püspöksüveggel, balkezében pásztorbotot tart, jobbkezével áldást oszt. Alakjától balra a pecsétmezőben S·M·A·R· (? az utolsó betű nem egészen világos!) betűk láthatók. Körirata: GREGORII·ELECTI·STRIGONIENSIS·

Eredeti: 1298: Veszprémi képt.mlt.Misc.40 és 1928: uo. Dec.Budenses 8. — Másolat: BTM 1840, 1841.

Tamás esztergomi érsek (1306–1321) nagypecsétje: Kat. 28.sz.

Titkos pecsétje. Monorú, 55x35 mm. Rajza az előbbivel teljesen azonos. Körirata: S·THOME·DEI·GRA—

Eredeti: 1315: DI.1618. — Rajza: Mon.Strig.II.548. — Másolat: BTM 158.

Benedek kalocsai érsek (1241–1254) pecsétje: Kat. 5.sz.

János kalocsai érsek (1278–1301) pecsétje: Kat. 16.sz.

László kalocsai érsek (1317–1343) pecsétje: Kat. 31.sz.

Róbert veszprémi püspök (1209–1226) nagyobb pecsétje: Kat. 1.sz.

Benedek veszprémi püspök (1289–1311) pecsétje: Kat. 19.sz.

Bertalan veszprémi püspök (1226–1244) pecsétje: Kat. 3.sz.

Zalánd veszprémi püspök (1244–1262) pecsétje: Kat. 6.sz.

Pál veszprémi püspök (1262–1275) pecsétje: Kat. 11.sz.

Péter veszprémi püspök (1276–1288) pecsétje: Kat. 15.sz.

István veszprémi püspök (1311–1319) pecsétje: Kat. 30.sz.

Henrik veszprémi püspök (1323–1330) pecsétje. Monorú, 66x40 mm. Rajza: gótikus fülkében ülő főpap. A fülkének mindkét oldalán 2–2 fiatorony, köztük a pecsét középső felső részén a Madonna félalakja. A fülke alatt állatfejjel díszített faldistoriumon ülő főpap ornátusban; fején püspöksüveggel, balkezeében pásztorbotot tart, jobbkezeével áldást oszt. Körirata: HENRICI·DEI·GRA·EPI·WESPMIEN·

Eredeti: 1325: Veszprémi kápt.hith.lt. Testam. secul. 7.

Büki István veszprémi püspök (1344–1345) pecsétje: Kat. 41.sz. *Lásd még mint kalocsa érseket.*

Péter győri püspök (1205–1218) pecsétje. Monorú 60x40 mm. Töredék. Rajza: álló főpap ornátusban, fején püspöksüveggel, balkezeében pásztorbotot tart, jobbkezét áldásra emeli. Köriata: PETRI·DEI·G——

Eredeti: 1215: Pannonhorma, Főapátsági lt. Capsa XXXII.P. — Másolat: BTM 1849.

Amadé győri püspök (1254–56) pecsétnyomója. Monorú, 57x36 mm. Rajza: álló főpap ornátusban, fején püspöksüveggel, baljában pásztorbotot tart, jobbkezét áldásra emeli. Körirata: +S·AMADEI·DEI——DE IAVRINO.

Eredeti: MNM Cim.Sec. I.III.1. — Rajza: Cimeliotheca Musei Nationalis Hung. Buda 1825. 3. — V.ö.: Kat. 7.sz.

Tódori győri püspök (1295–1307) pecsétje: Kat. 21.sz.

Miklós győri püspök (1309–1336) pecsétje. Monorú, 62x40 mm. Rajza: álló főpap, fején püspöksüveggel, balkezeében pásztorbotot tart, jobbkezét áldásra emeli (?). A háttér csillagokkal van díszítve. Körirata: S NICOLAI (DEI GRACIA) EPI IAVRIENSIS

Vince nyitrai püspök (1225–1272) pecsétje. Kat. 8.sz.

János nyitrai püspök (1301–1328) pecsétje: Kat. 26.sz.

András egri püspök 1275–1305) pecsétje: Kat. 14.sz.

Márton egri püspök (1306–1312). Monorú. Rajza: talpazaton álló főpap ornátusban, fején püspöksüveggel, balkezeében pásztorbotot tart, jobb kezét áldásra emeli. A püspök alakja mellett kétoldalt egy-egy stilizált fa áll. A felirat végén, a felirat szalagjában madár látható, melyet Kandra T 14(1893)86 a Kaplony vagy Borsod nemzetség sasának vél, de véleményünk szerint az egri egyház védszentjének, Szent János evangelistának a szimbóluma. Körirata: +S·MARTINI·E +S·MARTINI·DEI·GRA·EPI·SCOPI·AGRIEN·

(Megjegyzem, hogy a püspök Karácsonyi szerint sem egyik, sem másik nemzetségbe nem illeszthető bele, de gyűrűsepsétséjén (DI. 1643) valóban sas látható, mégpedig címerpajzsban.)

Eredeti: DI. 1321 — Másolat: MKCs—V.8. 54.

Telegdi Csanád egri püspök (1321–1330) pecsétje: Kat. 33.sz.

Miklós egri püspök (1330–1362) Kat. 37.sz.

Péter pécsi püspök (1307–1315) pecsétnyomója. Monorú, 45x30 mm. Rajza: álló főpap ornátusban, fején püspöksüveggel, balkezeében pásztorbotot tart, jobbkezeével áldást oszt. Körirata: +S·PETRI·EPI·SCOPI·QVINQVEENSIS·

Eredeti: MNM

Kórógyi László pécsi püspök (1315–1345) pecsétje. Monorú, 50x35 mm. Rajza: fülkében álló főpap ornátusban, fején püspöksüveggel, balkezeében álló főpap ornátusban, fején püspöksüveggel, balkezeében pásztorbotot tart, jobbkezeével áldást oszt. A primitív fülke tetejét három torony díszíti. Körirata olvashatatlan.

Eredeti: 1320: Veszprémi Püspöki lt. Dec.ep. 10. — Másolat: BTM 1851

Vancsa István váci püspök (1240–42) pecsétje: Kat. 4.sz.

Hab váci püspök (1294–1311) pecsétje: Kat. 20.sz.

Lőrinc váci püspök (1318–1328) pecsétje. Monorú, 55x33 mm. Rajza: talpazaton álló főpap, ornátusban, fején püspöksüveggel, baljában pásztorbotot tart, jobbkezét áldásra emeli. Körirata: LAUREN——

Eredeti: 1319: Esztergomi káptalan mlt. Lad. 73. Capsa caerulea (töredékes).

Rudolf váci püspök (1329–1342) pecsétje: Kat. 34.sz.

Imre váradi püspök (1297–1317) pecsétje: Kat. 23.sz.

Ivanka váradi püspök (1317–1329) pecsétje. Monorú, 65x40 mm. Rajza: talpazaton álló főpap ornátusban, fején püspöksüveggel, balkezeében pásztorbotot tart, jobbkezét áldásra emeli. Körirata: +S·IUANCE·EPI·SCOPI·WARADIENSIS.

Eredeti: 1321; nagyszebeni lt. (?) — Fényképe: ZWG I. IV. tábla 14.

Jób csanádi püspök (1202–29) pecsétje. Töredék. Rajza: faldistoriumon ülő főpap ornátusban, balkezeében pásztorbotot tart, jobbkeze kivehetetlen. A fej rajza kitört. Körirata: ——CENADIENSIS.

Eredeti: Pannonhorma, Főapátsági lt. — Fényképe: Juhász K.: A csanádi püspökség története I. 161.

Antal csanádi püspök (1298–1307) pecsétje: Kat. 24.sz.

Benedek csanádi püspök (1307–1320) pecsétje: Kat. 29.sz.
Péter erdélyi püspök (1270–1307) pecsétje: Kat. 13.sz.
Timót zágrábi püspök (1262–1287) pecsétje: Kat. 12.sz.
Mihály zágrábi püspök (1296–1303) pecsétje: Kat. 22.sz.
Tamás boszniai püspök (1287–1299)? pecsétje: Kat. 18.sz.
Miklós szerémi püspök (? – ?) pecsétje: Kat. 25.sz.

A fenti pecsétek több megállapításra jogosítanak. Világos elsősorban a nagy- és titkos pecsétek mérete közötti különbség:

Pecséttulajdonos	Méret mm-ben	
	nagyp.	titkos p.
Róbert esztergomi érsekek	65x40	—
Fülöp esztergomi érsek	—	55x35
Lodomér esztergomi érsek	?	55x34
Tamás esztergomi érsek	60x40	55x35

Még világosabbá válik a titkospecsétek méretének állandósága, ha az összes fennmaradt és mérhető pecsétet ilyen szempontból osztályozzuk:

Pecsétméret	Darab	Pecsétméret	Darab
68x44	1	57x36	1
65x45	2	55x36	1
65x44	1	55x40	1
65x40	4	55x35	15
63x40	1	55x34	3
60x45	3	55x33	3
60x40	3	52x35	1
60x35	1	52x32	1
		50x35	1
		45x35	1
		45x30	1

A tábla kiértékeléséhez hozzátartozik az, hogy a mérési eljárás elég pontatlan, de az is, hogy a gyakoriság megoszlása néhány jellegzetességet ennek ellenére biztosan megállapíthatóvá tesz. Az esztergomi érsekek nagy- és titkos pecsétjének vizsgálata alapján azt állíthatjuk, hogy az első oszlopba tartozó 68x44 mm – 60x35 mm méretek közé eső nagyságrend a nagypecsét, második oszlopba tartozó méretek nagyságrendje a titkos pecsét kedvelt mérete. A magasság nagyobb állandóságot mutat a szélességnél, a nagypecséteknél két (a 65 és 60 mm) a titkos pecséteknél egy méret (55 mm) szerepel gyakran. Különösen feltűnő az 55 mm magasság túlnyomó volta, a 43 pecsétből 23 készült ebben a méretben.

Az esztergomi érsekeket kivéve – ebben foglalhatjuk össze a tábla eredményét – a többi főpap csak egy pecséttel rendelkezett. Az ilyen pontifikális pecsét többnyire az esztergomi érsek titkos pecsétjének méretét követte, csak 10 esetben találkozunk az érseki nagypecsét méretével a megyéspüspököknél.

A méreten kívül más azonos vonások is feltűnőek. A fenti pecsétek közül csak két esetben (Amadé győri és Péter pécsi püspök esetében) hiányzik a „*Dei gratia*” kifejezés.

A típus egységességével szembenálló jelenség a főpap testhelyzete, azaz, hogy ül-e vagy áll-e. A fennmaradt anyag legfeljebb annyiban támasztja alá Kandra Kabos fentebb idézett véleményét, hogy egyrészt Váncsa István váci püspökként álló (Kat. 4.sz.) esztergomi érsekként pedig ülő helyzetben látható; másrészt hogy mind a hét érseket ülő helyzetben ábrázolták. De 24 püspök közül is nyolc ülő helyzetben látható, a többi 16 állva. A különbség tehát nem hierarchiai, mert akkor egyetlen püspök sem ábrázoltathatta volna magát ülve. Nem állapítható meg határozott rendszer kronológiailag sem, még akkor sem, ha az egyházmegyéket vesszük tekintetbe. A veszprémi püspökök egy része pl. ülő helyzetben látható, de Róbert (Kat. 1.sz.) és Pál (Kat. 11.sz.) püspök állva. Egyedül az egri, győri és nyitrai püspököket ábrázolják következetesen állva.

A pecsétek elkészítése, úgy látszik, hosszú időt vett igénybe. Váncsa István 1242-ben lett esztergomi érsek, de még 1244 november 2-án is korábbi, váci püspöki pecsétjével élt és csak 1247-ben használta érseki pe-

csétjét. A viszonyok még másfél századdal később sem voltak sokkal jobbak. Demeter zágrábi püspököt 1378-ban nevezték ki esztergomi érsekké. 1378. szeptember 18-án a bíborosi kalapot is megkapta, de 1379 április 4-én még zágrábi pecsétje alatt adott ki oklevelet. Indoklása szerint „sigillum nostrum pro dicto archiepiscopatu nondum est ordinatum” s ezért „appensione sigilli nostri autentici, quo eo tempore dum episcopatum Zagrabiensem preeramus utebamur” erősíti meg az oklevelet.¹⁸

Még egy jelenségre kell felhívunk a figyelmet. Ötven évvel a francia terület után nálunk is megjelenik az átmeneti típus. Tamás esztergomi (Kat. 28.sz.) és László kalocsai érsek (Kat. 31.sz.) pecsétjein a főpapi alak már nem egyszerűen a pecsétmezőben ül, Miklós és Telegdi Csanád (Kat. 33.sz.) egri püspök pecsétjein pedig már nem egyszerűen a pecsétmezőben áll, hanem fülkében. A fülke kivitele még nagyon egyszerű, sőt primitív. Jellemző, hogy a fülke szűk, olyan szűk, hogy Tamás esztergomi érsek pecsétjén a faldistorium karfáját díszítő állatfej szinte áttöri a fülke falát. A változás korát is Tamás érsek pecsétje határozza meg, így azt a XIV. század első évtizedére kell tennünk. A változásnak késői, de mindenképpen érdekes megnyilvánulása Büki István veszprémi püspök (1344–45) pecsétje, (Kat. 41.sz.), amelyen a főpapot körülvevő építménynek fent még egy kisebb fülkéje van, amely a védőszentet (Mihály arkangyalt) ábrázolja. Ehhez még azt is hozzá kell tenni, hogy két évvel később Büki mint kalocsai érsek már szabályos háromszintes fülkés pecsétet vésetett. (Kat. 42.sz.)

A változáshoz számíthatjuk a címer megjelenését is. A sor kétségtelen megnyitójának Rudolf váci püspököt kell tekintenünk, (Kat. 34.sz.) bár a címert nem tudjuk meghatározni; Rudolf püspök ugyanis domonkos rendi szerzetes volt, így származásáról semmit sem tudunk. Ezzel megdőlt Nyáry Albertnek az a megállapítása, hogy a címer a XIV. század derekán jelenik meg a magyar püspöki pecséteken,¹⁹ aminek egyébként már Végh Gyula kutatásai is ellentmondtak, mert legkorábbi címeres emlékként Vasvári Vid nyitrai püspök (1334–1347) pecsétjét jelölte meg²⁰. (23. kép) A címer feltüntetésének kezdetét mindezek alapján az 1330-as évek elejére kell tennünk. Talán hatással volt a címer használatára a Piast házból való Boleszló esztergomi érsek (1321–1328) fülkés rendszerű pecsétje, amelyen a lengyel (Piast) és a magyar címer volt látható. (Kat. 32.sz.)

A XIII. században — így foglalhatjuk össze az elmondottakat — a magyar püspöki kar tagjai álló vagy ülő helyzetben ábrázoltatták magukat pecsétjeiken s a feliratban hangsúlyozták, hogy Isten kegyelméből kormányozzák egyházmegyéiket. Bár ugyanabból a társadalmi rétegből származtak mint XIV. századi utódaik, nemzetségük jelvényeit még nem tűntették fel, aminek az is lehetett az oka, hogy a nemzetségek jelvénye ekkoriban még inkább sisakdíszként szolgált, tehát elsősorban a lovag harci jelvényeihez tartozott. A hangsúly a főpapi pecséteken mindenképpen az egyházat kormányzó püspökön volt. A XIV. század első évtizedében alakjuk körül megjelent a fülke, egy évtizeddel később a családi címer. Ugyanebben az évtizedben a főpapot hangsúlyozó, szinte azt mondhatnánk kizárólagosan szimbolizáló pecsét eltűnik, a pecsétképek teljesen más rendszert mutatnak, a feliratokból többször elmarad a Dei gratia. Az ismert titkos pecsétek rajza ugyanazt a képet mutatja, mint a nagypecséteké, csupán a *s. minvs*, vagy az *ad cas* (=ad causas) szavakban jut kifejezésre titkospecséti mivoltuk.

A XIV. század első évtizedeiben jelennek meg az új típusú, fülkés rendszerű pecsétek, nyilván külföldi hatásra. A pecsét alakja továbbra is monorú marad, de rajza teljesen megváltozik: az egész pecsétet egységes gótikus fülkerendszer foglalja el. A fülkék egymás alatt több szintet alkotnak, ebben az értelemben beszélhetünk két- vagy háromszintes pecséttrajzról. Az új fülkés rendszer elterjedésével kapcsolatban Németh Annamária a Magyarországon hosszú ideig működő Gentilis bíboros pecsétjére mutatott rá,²¹ a magunk részéről az esztergomi egyház példáját emelnénk ki. Boleszló érsek személyében Piast herceg került az egyházmegye élére és igen jellemző, hogy az őt 1330-ban követő Telegdi Csanád egri püspök korában még régi típusú pecsétet használt, (Kat. 33.sz.) de esztergomi érsekként már ő is fülkés rendszerű pecsétnyomót vésetett. (Kat. 36.sz.) A délibb területen a fejlődés még gyorsabb volt, Ágoston zágrábi püspök 1303-ban vagy nem sokkal utóbb háromszintes pecsétet készíttetett magának. (Kat. 27.sz.) A változás úgy látszik igen gyorsan hatotta át az országot, legkésőbb az egri egyházmegye tért át az új rendszerre.

Az új típusú pecsétekből sajnos mindössze 39 püspökét sikerült összegyűjteni, így sorozatunk még hiányosabb, mint a XIII. századiak esetében volt. Ennek a jelenségnek nemcsak az az oka, hogy pecsétteni irodalomban eddig nem gyűjtötték olyan rendszeresen a főpapi pecséteket mint a királyokét, hanem az is, hogy a pontifikális pecsétek használata a XV. században háttérbe szorult. A főpapok egyre többet foglalkoztak országos, politikai ügyekkel, egyházkormányzati teendőiket egyre inkább segédpüspökeik és a vicariusok végezték, aminek következtében egyre többet használták gyűrűspecseiteket és egyre kevesebbet a pontifikálist. A bemutatott anyag ennek ellenére cáfolhatatlanul bizonyítja, hogy a nagypecsétek továbbra is elkészültek és ünnepléses egyházi jellegű iratok megerősítésére szolgáltak.

A következő pecséteket sikerült összegyűjtenünk:

Boleszló esztergomi érsek (1321–1328) pecsétje: Kat. 32.sz.

Telegdi Csanád esztergomi érsek (1330–1349) pecsétje: Kat. 36.sz.

Keszei Miklós esztergomi érsek (1358–1367) pecsétje: Kat. 49.sz.

Telegdi Tamás esztergomi érsek (1367–1375) pecsétje: Kat. 53.sz.

Demeter bíboros, esztergomi érsek (1378–1387) pecsétje: Kat. 59.sz. (19. kép)

Kisebb pecsétje: Kerek, 40 mm átmérőjű. A köriraton belül fekvő körben címerpajzs, amelyen jobbra lépő (térdelő?) angyal magasra tartja a bíborosi kalapot, amelynek két bojtja csüng le. Körirata: +S·DEMETRII·CARDINALIS·LEGATI·IN·HVNGARIA·

Eredeti: Esztergomi kápt. mlt. Fundationalia No 2.c, d, e és g. — Rajza: T 15(1897) 14.

Kanizsai János esztergomi érsek (1387–1418) pecsétje: Kat. 63.sz.

Szécsi Dénes bíboros, esztergomi érsek (1440–1465) pecsétje. Monorú, 90x50 mm. Háromszintes: A felsőn dicsfényes Madonna balkarján a Gyermekkel, félalak. Kétoldalt kisebb fülkében feléje fordult, imádó angyalok. A középsőn két fülke; a baloldalon: teljes alakban szembefordult főpap ornátusban, fején püspöksüveggel, jobbkezában körmeneti keresztet tart (Szent Adalbert). A jobboldali fülkében álló, szembefordult férfi szerpapi ruhában, fedetlen fejjel, körülötte dicsfénnyel, jobbkezában pálmaággat tart (Szent Cyriacus). Az alsó szinten szembefordult, térdelő főpap fején püspöksüveggel, balkezában pásztorbotot tart. A fülke mindkét oldalán azonos címer, a címerpajzs felett kereszt, előlött bíborosi kalap, a címerrajzon kiterjesztett szárnyú, kétfejű sas látható, mindkét feje felett háromágú nyitott koronával. — Körirata: DIOI·S·CIRIACI·PBRI·CARD·AREPI·STRIGONIEN·

Eredeti: 1443: Esztergomi kápt.mlt.Lad. 25. fasc. 2. No 5 és 1453: Prímási lt. Archivum eccl. vetus No 49/3 (töredékes).

Büki István kalocsai érsek 1345–1348) pecsétje: Kat. 42.sz.

Telegdi Tamás kalocsai érsek (1358–1367) pecsétje: Kat. 48.sz.

Buondelmonte János kalocsai érsek (1424–1447) pecsétje: Kat. 73.sz.

Várdai István kalocsai érsek (1457–1470) pecsétje: Kat. 75.sz.

Szécsényi Mihály egri püspök (1362–1377) pecsétje: Kat. 52.sz.

Cudar Imre egri püspök (1377–1386) pecsétje: Kat. 58.sz.

Pomázi Cíók István egri püspök (1387–1399) pecsétje: Kat. 64.sz.

Hédervári László egri püspök (1446–1467) pecsétje: Kat. 74.sz.

Meskó veszprémi püspök (1334–1344) pecsétje: Kat. 38.sz.

Garai János veszprémi püspök 1346–1357) pecsétje: Kat. 45.sz.

Himfi Benedek veszprémi püspök (1380–1387) pecsétje: Kat. 61.sz.

Demeter veszprémi püspök (1387–1391) pecsétje: Kat. 65.sz.

Kálmán győri püspök (1337–1375) második pecsétje: Kat. 47.sz.

Kisebb pecsétje: Kerek, 70 mm átmérőjű, középen sisakos címer, amelyből csak a sisak maradt meg. A sisakdísz: „ernyődeszka liliomokkal megrakott tollakkal megtűzdelve” [Végh. T 49(1935 2.)] feltehetőleg ugyanaz a pajzs mint a másik pecséten: háromszoros vágott pajzsfő alatt három (2–1) liliom (uo.). Körirata: +S·DOMINI COLOMA——IENSIS·

Eredeti: 1373: DI. 49.617 és 1368: DI. 5815.

Péter győri püspök (1376–1377) pecsétje: Kat. 54.sz.

Hédervári János győri püspök (1386–1418) pecsétje: Kat. 62.sz.

Vasvári Vid nyitrai püspök (1334–1347) pecsétje (23. kép). Monorú, kétszintes. A felsőn: nyitott koronás Madonna jobbkezában a Gyermeket, balkezában liliomot tart. Az alsón: középen balra fordult, térdelő főpap püspöksüveggel a fején. Mindkét oldalán egy-egy a térdelő püspök felé forduló, álló glóriás angyal. A püspök alatt középen címerpajzs, amelynek rajza egy „balszélről benyúló kéz kétoldalt leveles indákba ágazó hatszirmú virágot (rózsát) tart” [Végh, T 49(1953/1.)] — Körirata: S·FRIS·VITI·DEI·ET·AP... EPI·NITRIENSIS. Eredeti: Diözesanarchív, Wien. A fényképet I.Lindeck—Pozza dr. szívességének köszönhetem.

István nyitrai püspök (1350–1367) pecsétje: Kat. 46.sz.

Mihály nyitrai püspök (1393–1399) pecsétje: Kat. 66.sz.

Péter váci püspök (1376–1401) pecsétje: Kat. 57.sz.

Vilmos pécsi püspök (1361–1374) pecsétje: Kat. 50.sz.

Gergely csanádi püspök (1345–1350) pecsétje: Kat. 44.sz.

Bátori András váradai püspök (1329–1345) pecsétje: Kat. 35.sz.

Szántai Lukács váradai püspök (1397–1406) pecsétje: Kat. 68.sz.

Scolari András váradai püspök 1409–1426) pecsétje: Kat. 70.sz.

Ágoston zágrábi püspök (1303–1322) pecsétje: Kat. 27.sz.

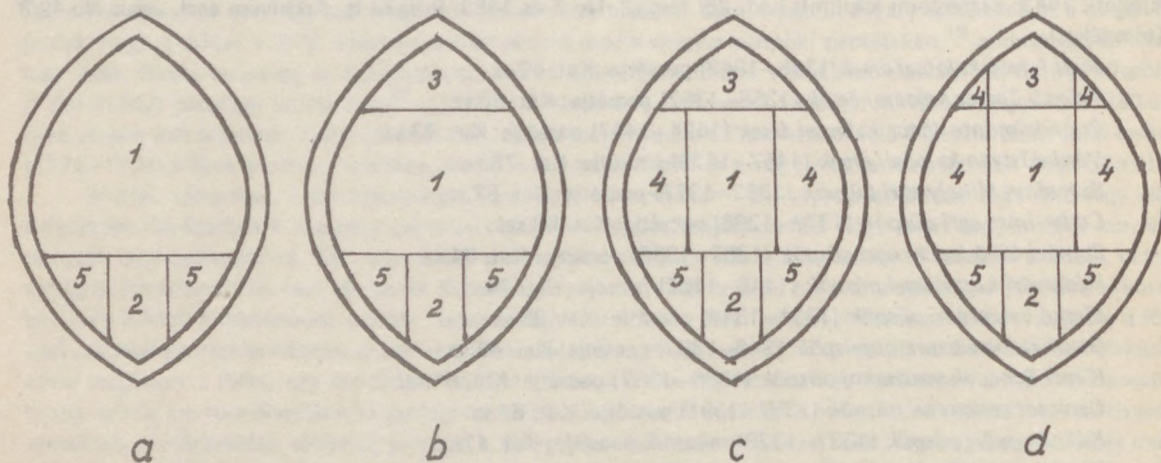
Jakab zágrábi püspök (1345–1348) pecsétje: Kat. 43.sz.

Demeter zágrábi püspök (1376–1378) pecsétje: Kat. 55.sz.

Horváti Pál zágrábi püspök (1379–1386) pecsétje: Kat. 60.sz.
Albeni Henrik pécsi püspök (1421–1445) pecsétje: Kat. 71.sz.
Goblin erdélyi püspök (1376–1386) pecsétje: Kat. 56.sz.
Lőrinc boszniai püspök (1336–1348) pecsétje: Kat. 39.sz.
Antal nándorfehérvári püspök (1423–?) pecsétje: Kat. 72.sz.

Németh Annamária a fülkésrendszerű nagypecséteket aszerint különböztette meg, hogy a fülkék két vagy három szinten helyezkedtek-e el. Egyetértve ezzel az osztályozással, a pecsét mint szimbólum a két- és háromszintes megoldásokon belül is több típust mutat és pedig:

- a) a pecséttrajzon két szint található, amelyek különböző arányban mutatják be az egyházmegye védőszentjét és alatta a főpapot. A védőszent aránytalanul nagyobb.
 - b) a kétszintes pecsét Mária bekapcsolásával háromszintessé válik, a felsőn a Madonna, a középsőn az egyházmegye védőszentje, az alsón a pecséttulajdonos látható.
 - c) a háromszintes pecséten a középső szint (tehát az egyházmegye védőszentje melletti hely) kísérőszentekkel egészül ki.
 - d) a kísérőszentek megjelennek a felső szinten is, a Madonna két oldalán.
- A típusok tehát a következő beosztást mutatják:

Jelmagyarázat 1., védőszent; 2., főpap; 3., Madonna; 4., kísérőszent; 5., a főpap címere.

Az egyes típusok a legjobban éppen a veszprémi püspökök esetében figyelhetők meg. Meskó püspök pecsétje az a) típus egyik legszebb megnyilvánulása, (Kat. 38.sz.) a két szint közül a felső a nagyobb, ebben látjuk Szent Mihály arkangyalt, az alsó (a püspök alakja) a kisebb. Garai János pecsétjén megjelenik a Madonna, így ez a pecsét a c) típushoz tartozik, (Kat. 45.sz.) a központot azonban most is Szent Mihály arkangyal foglalja el. Demeter püspök pecsétje a b) típust mutatja be, a háromszintes pecséten Szent Mihálynak nincsenek kísérőszentjei. (Kat. 65.sz.)

Az ábrázolásban a szimbolikus elképzelés nem nyilvánul meg ilyen egyszerűen. Az egri egyházmegyében sokáig a védőszent (János evangelista) jelképe (a sas) szerepel, de Hédervári László pecsétjén (Kat. 74.sz.) a megoldást az jelenti, hogy a keresztrefeszítés jelenetében Mária és János együtt szerepel a keresztfa alatt. Szécsényi Mihály püspök pecsétjén a védőszent kissé háttérbe szorul, mert Mária a pecsét közepét foglalja el, a sas tőle jobbra kísérőként helyezkedik el. (Kat. 52.sz.)

A régebbi irodalom²² ezeket a fülkés pecséteket oltárábrázolásnak tartja. Nincs kizárva, hogy a veszprémi püspökök pecsétjén szereplő Szent Mihály arkangyal hasonlít (vagy egyes esetekben azonos) a veszprémi székesegyház főoltárán látható képpel, de a nagypecsétek egész szimbolikája mégsem erősíti meg ezt a felfogást. Egyrészt azért nem, mert az ábrázolásokban olyan kisebb változások vannak, amelyek eleve valószínűlenné teszik azonos oltárkép másolását (a sárkány pl. Meskó püspök pecsétjén fejfel balra, Garaién fejfel jobbra fekszik; más a sárkány képe Benedek (Kat. 61.sz.) és az őt közvetlenül követő Demeter püspök pecsétjén (Kat. 65.sz.)), másrészt azért sem, mert pl. erősen kétséges, hogy az egri katedrális főoltárán Szent Jánost sas képében ábrázolták volna. A konkrét oltár helyett inkább valamilyen szimbólum-sorozatot kell keresnünk. Biztosan jobban megoldhatnánk a pecséttrajzokat, ha a pecséttulajdonost közelebből ismernénk.

A fentebb megállapított típusok nem jelentenek valamilyen fejlődésbeli sorrendet. Veszprém esetében Demeter püspök pecsétjének elrendezése jóval egyszerűbb, mint a korábban működő Garai Jánosé. Ugyanezt

láthatjuk Zágráb esetében is, ahol Demeter (későbbi esztergomi érsek) pecsétje jelent „visszaesést”. (Kat. 55.sz.)

Akár két-, akár háromszintes a pecsét, akármilyen is a szimbolikája, a XIV. század harmincas éveitől kezdve az alsó szinten a püspök alakjának két oldalán megjelenik a családi címer. Ezt az elemet (ha van) következetesebben alkalmazzák, mint az elrendezés többi típusát (az egyházmegye védőszentjét kivéve), bár az elhelyezés nem mindig ugyanaz. A leggyakoribb ugyan a két címeres megoldás, de egy címer is előfordul aszimmetrikus elhelyezésben (pl. Szántai Lukács váradi püspök pecsétjén: Kat. 68.sz.) vagy az alsó szint alá kerül a címer a pecsét sarkába (amely egyébként is címerpajzs alakú). A címer feltüntetésének az a módja, hogy a címert megkettőzik, egyébként magyar sajátosság. Mint láttuk a külföldi pontifikális pecséteken is két címer szerepelt, de közülük az egyik az egyházé, a másik a püspök családjáé. Magyarországon az egyházmegyéknek nem volt címerük. A művészi megoldás kedvéért a családi címet kétszeresen alkalmazták, ezt látjuk valamennyi nagy családból származó püspök pecsétjén, pl. Garai János (Kat. 45.sz.) vagy Jánki Demeter esetében. (Kat. 65.sz.) A családi címer minden esetben megfelelt a püspök származásának, ez alól mindössze egy kivételt ismerünk, s ez Cikó István egri püspök. A pomázi Cikó család a Kartal nemzetségből származott, ennek megfelelően karvalyos címet várhatnánk, a pecséten mégsem ezt találjuk, hanem a Buzád–Hahót nemzetség bölényfejét, szarva között keresztel. (Kat. 64.sz.)

A címereket átfutva önkénytelenül is felvetődik a kérdés: mi történt abban az esetben, ha a főpapnak nem volt családi címere? Demeter bíboros, esztergomi érsek megelőzőleg zágrábi püspök volt, mindkét pecsétjét ismerjük. Zágrábi pecsétjén (Kat. 55.sz.) semmiféle címer nincs, az alsó szinten a főpap melletti két oldalt szabadon hagyta a vésnök, s hogy a címer nem véletlenül hiányzik, azt a felső szint melletti D(emetrius) E(piscopus) betűk bizonyítják. Esztergomi érsekként, illetve bíborosként használt pecsétjén (Kat. 59.sz.) már van címer, ez azonban valószínűleg felvett címer, mert bíborosi kalapot felajánló (vagy tartó) angyalt ábrázol, s így nem lehetett korábbi, mint bíborosi kinevezése. Minden jel arra mutat, hogy Demeternek nem volt családi címere. A másik kivételes eset Antal nándorfehérvári püspöké, akinek pecsétjén valószínűleg címerbe foglalt polgári családi jel látható. (Kat. 72.sz.)

A családi címernek kétszeres feltüntetése is már jobban kiemelte a magyar püspökök származását, mint ahogyan az külföldön szokásos volt. A XV. században ehhez még a családnévnek a köriratban történő feltüntetése járult. Cikó István (Kat. 64.sz.) és a két Hédervári (János győri Kat. 62.sz. és László egri Kat. 74.sz.) püspök pecsétjén olvashatjuk a családnévet is. Kálmán herceg, győri püspök származását (I. Károly természetes fia volt) a „dominus” szó használatával jelezte. Ha a formula devotionis a korábbi korszakban csak kivételesen maradt el, akkor most ennek ellenkezőjét tapasztalhatjuk, mert csak tíz esetben találkozunk a „Dei gratia” és egy esetben a „divina permissione” kifejezéssel. Feltűnő eset Büki István kalocsai érsek (Kat. 42.sz.) Vasvári Vid nyitrai és Jakab zágrábi püspök (Kat. 43.sz.) esete, akik a szokásos egyházi kifejezést „Dei et apostolicae sedis gratia” szavakat vésették pecsétjükre.

Mindent egybevéve a XIV. század folyamán a pecsét változása, a címerek és a felirat a korábbi gregorián szellemű főpap helyére az egyházi méltóságot (az egyházmegye védőszentjének képével) és a méltóságot viselő főpap származását helyezték. A változás következtében megszűnt a pecsétek régebben megnyilvánuló egysége és pedig nemcsak a rajzban és feliratban, hanem még a méretben is. A XIII. században készült pecsétek nagyjából azonos méretűek voltak, most a 26 ismert méretből csak hat esetben találunk két-két azonosat. Ha pedig feltételezzük, hogy méréseink nem voltak elég pontosak, és megpróbáljuk az egymáshoz nagyon közel eső méreteket összevonni, akkor is hat főtípust kapunk, amelyek 95x60 mm-ig terjednek. Általános tendenciaként – ismét ellentétben a korábbi periódussal – legfeljebb annyit állapíthatunk meg, hogy a régi pontifikálisoknál (60x40 mm) nagyobb formák voltak túlnyomó többségben. A növekedési tendencia pedig ezúttal nemcsak a magasságra, hanem a szélességre is kiterjedt, ami teljesen érthető, hiszen a kísértő szentek és a gótikus fülkerendszer díszei számára hely kellett. Végző fokon ez a növekedés is az egyházfejedelem tekintélyét emelte, különösen, ha meggondoljuk, hogy püspökeink a XIV. század derekától kezdve szinte kizárólag vörös viaszat használtak.

A bonyolult fülkerendszerben elhelyezkedő szentek, a pecséttulajdonos látszólag szerény, a valóságban a család címerével körülvett, vörös viaszba öntött alakja bőven adott alkalmat igazán szép, művészi pecsétnyomó készítésére, de egység ezen a téren sem nyilvánult meg. Áttekintve a rendelkezésre álló anyagot elsősorban arra kell rámutatni, hogy a művészi színvonal általánosságban véve sem érte el a nyugat-európai főpapi pecsététét. Megerősödik ez a benyomásunk, ha tekintetbe vesszük – akár egy-egy egyházmegyén belül – az egymásra következő püspöki pecsétek színvonalának változását. Zágráb esetében a legfeltűnőbb ez a jelenség. Jakab püspök (1345–48) szép pecsétje (Kat. 43.sz.) után Demeteré (1376–78) szerkesztésében és rajzában egyaránt primitív, (Kat. 55.sz.) az öt követő Horváti Pálé (1379–86) viszont egyike a legszebbeknek. (Kat. 60.sz.)

Bakócz Tamás nagypécsettje bizonyítja, hogy ezen a téren nem is annyira a származás, mint inkább az egyéni ízlés lehetett a döntő tényező (Kat. 78.sz.).

Mindössze két esetben tudunk kisebb pecsétről: Kálmán győri és Demeter bíboros (19. kép) esetében. Mindkettő kerek és rajza a címert mutatja, ezért ennek a két darabnak alapján úgy hisszük, hogy Alsáni Bálint közismert kerek pecsettje is kisebb pecsét volt. Ha ez a feltételezés megfelel a tényeknek, akkor Magyarországon csak a bíborosok használtak a XIV–XV. században kisebb, kerek formájú pecsétet, amelynek rajza címert ábrázolt. Kálmán győri püspök pecsettje mindenképpen kivételes eset. Nemcsak a tulajdonos személye, illetve származása teszi azzá, hanem az a tény is, hogy a címer felett szabályos lovagi sisak látható.

Végző eredményként azt szögezhetjük le, hogy a középkorban a magyar főpapok nagypécsettje mindvégig monorú alakú volt. Rajzuk a XIII. században az Isten kegyelméből kormányzó püspököket hangsúlyozta, a XIV. századtól kezdve az egyházfejedelmet, aki többnyire az uralkodó réteg valamelyik családjából származott. A XIII. századi pecsétek kifejezés-, méretbeli és külső rajzában megnyilvánuló egysége a XIV. században megszűnt. A XIII. század főpapjai a pontifikális pecsétek mellett azokkal teljesen azonos, de kisebb formátumú pecsétet használtak bírói funkciójuk gyakorlása során, a XIV–XV. században az azonosság megszűnt és úgy látszik csak a bíborosoknak volt kerek formájú, címert ábrázoló kisebb pecsétjük. A kétféle típus mindenképpen tudat- és magatartásbeli eltérésre utal, mégpedig olyanra, amely az egész magyar püspöki kart áthatotta és átformálta.

Fügedi Erik

Jegyzetek

1 A három különböző forrásból a következő veszprémi püspökök pecsétjének birtokába jutottunk. (A név utáni évszám a pecsétet megőrző oklevél keltének éve, a zárójelbe tett számok a kormányzás évkörét jelentik.)

Róbert (1209–26) 1210; Bertalan (1226–44) 1231; Zalánd (1244–62) 1256; Szécsi Pál (1262–75) 1272; Péter (1276–88) 1279; Benedek (1289–1311) 1299; István (1311–22) 1319; Meskó (1334–44) 1336, 1342; Garai János (1346–57) 1353 és 1356; Benedek (1379–87) 1385; Demeter (1387–91) 1391; Mihály (1399–1402) 1401; Rozgonyi Péter (1417–25) 1424; Rozgonyi Simon (1428–39) 1437; Gatalóci Mátyás (1440–1457); Vértesi Albert (1458–1486); ifj. Vitéz János (1489–99); Isvalies Péter (1503–11); Beriszló Péter (1512–20) 1519; Várdai Pál (1520–24) 1523.

Ez az összesen húsz püspök a ténylegesen kormányzó ötven közül. Időbeli megoszlás szempontjából a sor 1209–1357 között a legzártabb, ebből a korból csak Henrik (1323–30) püspök maradt ki, míg a XIV. század végén már három főpap pecsétje hiányzik (László 1358–72, László 1373–76, Maternus 1391–98). A fennmaradt pecsétek általában nem jelentik a teljességet, csupán Garai Jánosnak ismerjük nagy- és gyűrűpecsétjét, de a teljesség a magyar prelátusok esetében általában fehér holló.

A XIII. századi egyházfőknek gyűrűpecsétjeit csak kivételesen ismerjük, a XIV–XV. században a pontifikális pecsétek válnak ritkábbá. A kisebb pecsétek – az esztergomi érsekeket és bíborosokat kivéve – igen ritkák, ezidőszereint egyedül Kálmán herceg győri püspökét tartja számon a magyar irodalom.

2 I. Katalógus

3 Szentpétery I.: Magyar oklevéltan Bp. 1930. 140.

4 uo. 224.

5 uo. 224.

6 Kumorovitz 1944. 322.

7 uo.

8 Kandra 1893. 82. skk. 11.

9 Ewald, W.: Siegelkunde (Below–Meinecke: Handbuch der mittelalterlichen und neueren Geschichte) München–Berlin 1914. 216.

10 Berchem, E.v.: Siegel (Bibliothek für Kunst- und Antiquitätensammler 11.) Berlin, 1917. 124.

11 Kletler, P.: Die Kunst in österreichischen Siegel. Wien, 1927. 15, 16, 24, 25, 40, 41, 42, 43, 72, 89, 104, 105. ábrák

12 Berchem: i.m. 131. ábra

13 Már Henrik seckauai püspök (1334–37) pecsétje is kerek (Kletler: i.m. 24. ábra), a Madonnát ábrázolja Otto konstanzi püspök (1480–91) pecsétje (uo. 72. ábra).

14 Berchem: i.m. 146–148.

15 Roman, J.: Manuel de sigillographie française Paris, 1912. 170–173.

16 Gandhilon, R.: Inventaire des sceaux du Berry antérieurs à 1515. Bourges, 1933. XXXI.

17 Dudik, B.: Sphragistik Mährens nach Siegeln der Bischöfe von Olmütz. Adler 3/1873 166–167.

18 DI. 6481.

19 Nyáry 1886. 200.

20 Végh Gy.: Jegyzetek a magyarországi püspökök címereihez. T 49(1935) 1.

21 Németh Annamária: Henrik croiai püspök pecsétnyomója. Folia Archaeologica 11(1959) 130.

22 Rados 1938. 41; Divald K.: Magyarország művészeti emlékei. Bp. 1927. 133–134.

MEGJEGYZÉSEK A XIV. SZÁZADI MAGYAR FŐPAPI PECSÉTEK MŰVÉSZETTÖRTÉNETI KÉRDÉSEIHEZ

A magyar pecsétek művészettörténeti kutatása kezdeti stádiumában van. Nehéz lenne ebben a helyzetben a teljesség igényével tisztázni azt a bonyolult problémakört, amelyet a középkori főpapi pecsétek állítanak elénk. Tanulmányunk terjedelme miatt is meg kell elégednünk azzal, hogy nagy vonalakban vázoljuk e gazdag emléktárhely néhány csoportjában felismerhető stílustörténeti tendenciákat. Elsősorban a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának másolatgyűjteményében hozzáférhető, eddig feldolgozatlan pecsétekkel volt kíváncsi foglalkozni, de egyes esetekben figyelembe kell vennünk a vidéki levéltárakban őrzött, vagy csak régi fénykép-reprodukciókból ismert pecsétek tanulságait is.¹

Az első nehézséget a vizsgálat időbeli határainak kijelölése jelenti. Tipológiai érvek alapján a XIII–XIV. század fordulóját határpontnak tekinthetjük a magyar főpapi pecséthasználat történetében. Az bizonyos, hogy nem a pecsét jogi jelentősége változott meg ekkor. A középkori kánonjog szerint az európai gyakorlatban autentikusnak számít a „notarius publicus”-én kívül az érsekek, a püspökök és a kiemelt apátok pecsétje, továbbá alacsonyabb méltóságú egyházi személyeké is, ha saját jurisdictiójukban járnak el.² Az a tény azonban, hogy Magyarországon a püspökök okleveleikre gyakran saját káptalanuk pecsétjét, mint országosan elismert hitelesítő eszközt szintén ráfüggesztették, arra a XVI. század elején írásba is foglalt jogszokásra utal, hogy nálunk a legmagasabb egyházi méltóságok magánpecsétjét sem fogadták el közhitelűnek, hanem csak tulajdonosuk egyházi és földesúri hatáskörben tekintették érvényesnek, az ünnepélyes királyi oklevelekre is csak mint protokolláris kellékek kerülhettek rá.³

A változás a pecsét külső megjelenésében, képszerű megformálásában történt. E figyelemreméltó típus-történeti váltás elsősorban ikonográfiai és kompozíciós sajátosságokban ragadható meg. A XIII. században szinte kizárólag olyan pecséteket használtak nálunk, amelyeken a pecséttulajdonos reprezentatív imago-ja látható trónoló vagy álló helyzetben, felruházva méltósága jelvényeivel (pásztorbot, infula, evangeliumos könyv), formai és gondolati rokonságban az uralkodói pecsétekkel.⁴ A századforduló körül tűntek fel Magyarországon olyan pecsétek, amelyek tulajdonosukat védőszentjei előtt térdelve, imádkozó tartásban, legtöbbször a szenteknél kisebb méretben ábrázolják. Az uralkodói gondolatkör helyére a humilitas és a devotio gondolata lépett.

A szemléletváltozás első nyomait a XIII. századi bíborosok pecsétjein ismerhetjük fel.⁵ Az új típus kialakulása valószínűleg nem független a koldulórendi pecséthasználat hatásától. Az 1240-es dominikánus statutum a generalis magister számára kötelezővé teszi, hogy „in sigillo suo faciat fieri Crucifixum”. Az előírásnak megfelelően a dominikánus magisztrális pecséteken feszület előtt térdelő szerzetest látunk.⁶ Az a két olasz kardinális, Niccollò Bocassini és Gentile da Montefiore, akik az új típus szerint készült pecsétjüket magukkal hozva a XIV. század elején pápai legátusként Magyarországra érkeztek, koldulórendi szerzetesek voltak.⁷

A devotio ábrázolásában rejlő vallásos gondolattal, úgy tűnik ellentétben áll a XIV. századi egyházi pecsétek másik újdonsága, a címerekkel megjelenő heraldikai reprezentáció. A családi birtokon és a származáson alapuló, tehát a világi hatalmat hangsúlyozó címer viselése idegen a koldulórendi elképzelésektől. Magyar pontifikális pecséteken az 1320-as évektől találunk címert.⁸ A címerviselés szokása később olyan mértékben volt hatással a pecséthasználatra, hogy a kisméretű címerpecsét alkalmazása a XV. század elejére gyakoribbá vált a díszes pontifikális pecsétnél. Az emléktárhely megoszlásáról való jelenlegi ismereteink alapján úgy látszik, hogy a devotió típus pecsétjének használatának fénykora a XIV. század volt, bár története ezzel nem zárult le. Ez indokolja korszakunk másik határának kijelölését.

A devotiós típus magyarországi megjelenésében és elterjedésében az itáliai pecsétművészetnek volt döntő szerepe. E más téren is jelentkező művészeti orientáció háttérében dinasztikus és egyházi összeköttetéseket is sejthetünk. Az érintkezések módja néhány esetben nagy valószínűséggel tisztázható.

Gazotti Ágoston zágrábi püspöktől (1303–1322) ismerjük az első hazánkban használt új típusú pecsétet (Kat. 27.sz.). Püspöki kinevezése a dominikánus bíboros, Bocassini Miklós tevékenységével hozható kapcsolatba. A bíboros 1301-ben érkezett Magyarországra, hogy a már megkoronázott Vencellel szemben VIII. Bonifác megbízásából a nápolyi Anjouk trónöröklési igényét támogassa.⁹ Két évvel később, amikor XI. Benedek néven pápává választották, a magyar egyházi hierarchia átszervezésénél – érthető módon – az Anjouk politikai érdekeit is szem előtt tartotta. A Bonifác elfogatásakor elesett Bicskei Gergely esztergomi érsek helyére Mihály zágrábi püspököt helyezte át, a politikailag fontos déli területek központjába, Zágrábba pedig rendtársát, a dalmát származású Gazotti Ágostont küldte Rómából.¹⁰ Érthető tehát az a hasonlóság, ami Miklós bíboros és Gazotti Ágoston pecsétje között fennáll. (5. kép) A középső szint hármas fülkecsoportja fölött mindkét esetben szélesebb ív emelkedik, amely háromalakos Keresztrefeszítés-csoportot foglal magában. A Gazotti-pecsét építészeti keretelése előképénél egyszerűbb megoldást követ. Elmaradnak az oldalsó pillérek, az alépitmény és az oromzati dekoráció, csak a vázszerkezet marad meg, amely itt mint befoglaló, izoláló és a mezőt kitöltő keretépítmény jelenik meg. Ehhez hasonló komponálásmóddal még másfél évtizeddel később is találkozunk az avignoni pápai udvarban élő francia bíborosok pecsétjein.¹¹ Ágoston püspök pecsétjének mesterét az ismert életrajzi adatok és a kompozíciós analógiák segítségével a római pápai központ művészeti környezetében kereshetjük. A typáriumot tehát importműnek tekinthetjük.

Másképpen kapcsolódik az itáliai művészethez a tescheni hercegi családból származó Boleszló esztergomi érsek pecsétje (Kat. 32.sz.). A rajta olvasható rendkívül hosszú, már-már uralkodói címre emlékeztető körirat¹² mellett a magyar főpapi pecséteken elsőként megjelenő címerpajzsok is kifejezik a megrendelő előkelőségét. A heraldikai jobb oldalon látható Anjou-magyar egyesített címer a magyar királyi családhoz fűződő kapcsolatot (Mária királyné testvére lévén, Károly Róbert sógora volt),¹³ a másik oldalon lévő sasos címer pedig a lengyel uralkodóházzal való rokonságát jelzi. A háromtengelyes, oromzatos araktúrában elrendezett pecsétkép megfelel annak a kompozíciós típusnak, amelyet Bocassini Miklós és Gazotti Ágoston pecsétjén is láttunk, a figurák azonban nagyobb helyet foglalnak el, szerepük hangsúlyozottabb, mint az előbbieknél. Az erős kontrasztban álló három védőszent testhelyzete nem frontális, hanem a kilépő mozzanat miatt a képsíkhoz képest átlós (1. kép). Ruhájuk a lábknál hosszú Y-alakú ráncot vet, alul élesen megtört redőkben ér földet. Különösen jól látható mindez a középső ív alatt álló Mária alakján. A francia gótikus szobrászat hatását tükröző, organikus testfelépítésű, a fülke teréből kimozduló figurák és a nagyvonalú, de a mozgást pontosan visszaadó drapéria-kezelés legközelebbi szobrászati párhuzamait, úgy tűnik, Giovanni Pisano környezetének Sienából szétsugárzó művészetében találhatjuk meg. A Madonna ruházatán látható lapos modellálású redőzet Tino di Camainónak a nápolyi Valois Margit-síremléket tartó Reménység szobrával vethető össze (3. kép), Szent Adalbert és a baloldali azonosíthatatlan szent¹⁴ mozgalmasság alakjához pedig a sienai dómhomlokzat 1320 körül készült szobrai (2. kép) között találhatunk analógiákat.¹⁵ A pecsétkép architektonikus keretét alkotó oszlopos árkádsor és az oromzat timpanonos lezárású homlokzati elemei a római és toszkán síremlékszobrászatra, a részlettagolás elsősorban Niccolò Pisano és Arnolfo di Cambio műveire jellemző kisépítészeti megoldásokra emlékeztetnek.¹⁶ A szobrászati emlékek és a pecsét között a műfaji különbségek miatt csak közvetett kapcsolatot tételezhetünk fel. A felsorolt példák inkább a legközelebb álló kortárs szobrászati stílustendencia jelzésére szolgálnak, mintsem hogy műhelykapcsolat feltételezésére adnának alapot.

Nem valószínű, hogy pecsétünk itáliai kapcsolataira elégséges magyarázatot nyújt Boleszló korábbi padovai tartózkodása.¹⁷ A lokalizálásnál részletesebb vizsgálat alá kellene vetni az említett művészeti kör Avignonhoz fűződő kapcsolatait. Boleszlóról ugyanis tudjuk, hogy 1321 tavaszán, néhány hónappal érsekké való választása után Avignonba utazott.¹⁸ Elképzelhető, hogy ez az életrajzi adat világít a pecsét megrendelésének konkrét körülményeire. Az eredet kérdéséről azonban a tágabb stíluskör meghatározásán túl ezek alapján bizonyosat nem mondhatunk.

A pecsétek fémbe metszett, negatív formájú typáriumát ugyanazok az ötvösök készítették, akik más jellegű ötvöstárgyakra vonatkozó megrendeléseknek is eleget tettek. A pecsétvésés megbecsültségét jelzi az, hogy az ötvösök nevét nem egyszer mint pecsétvésőként őrizték meg a források. A korábban VIII. Bonifác pápa szolgálatában álló, később Avignonban tevékenykedő pápai ötvös, Toro nevét Gentile da Montefiore bíboros töredékesen fennmaradt számadáskönyve említi.¹⁹ Joggal gyanakodhatunk arra, hogy a bíboros kitűnő minőségű pecsétje (4. kép) az ő műve. A Toróhoz hasonlóan Avignonba költöző pápai ötvösök biztosíthatták azt a pecséthasználatban jelentkező tipológiai kontinuitást, amelyre Bocassini Miklós (5. kép) és Gazotti Ágoston

pecsétjének (Kat. 27.sz.) kapcsán utaltunk, és amely teljesen nyilvánvalóan áll előttünk Telegdi Csanád esztergomi érsek (1330–1349) pecsétjének esetében (Kat. 36.sz.). E pecséten a teljes képmezőt kitöltő kétszintes, kvadráttagolású tabernákulum ugyanazon terv szerint készült az eltérő ikonográfia miatt csekély módosítást alkalmazva, mint a ferences Matteo d'Acquasparta bíboros 1291-es pecsétje és az említett Gentile-pecsét, amely 1300-ra datálható.²⁰ A század első évtizedében Niccolo Bocassinihez hasonlóan Gentile bíboros is jelentős szerepet vállalt abban a politikai küzdelemben, amelyet Károly Róbert a magyar királyi trónért folytatott. Hazánkban tartózkodva több egyházi központba küldött pecsétjével megerősített levelet.²¹ Lehetséges, hogy Telegdi Csanád már Magyarországon látta ezt a XIII. század végi pápai környezetre jellemző pecsétet, amelynek figurastílusa a többé-kevésbé sérült lenyomatokból megítélve leginkább a kotrás Pisano-iskola művészetével hozható összefüggésbe, Giovanni Pisanónak a pistoiai szöszékkal és a padovai szobrokkal jelzett utolsó stílusfázisával,²² valamint az Ulrich Middeldorf által ugyanennek a körnek tulajdonított pisai városi pecséttel mutat rokonságot.²³ A figurastílus tekintetében a Telegdi-pecsét jóval újabb, az 1320-as – 1330-as években korszerűnek számító irányzathoz igazodik. Vele kapcsolatban inkább a pisanói hagyományt továbbvivő szobrászok, elsősorban Tino di Camaino vagy Giovanni di Agostino műveire hivatkozhatunk. A felső tabernákulum mozdulatlan frontalitásban trónoló Madonnájához az 1321 körül készült Orso-síremlék ülő figurájában vagy Giovanni di Agostinónak a volterrai érseki palota homlokzatán elhelyezett Madonna-szobrában találunk analógiát.²⁴

Pecsétünkön tehát hagyományos típust követő építészeti ornamentika új stílusvonásokat tartalmazó figurális elemmel egyesül. E másutt is megfigyelhető kettősséget egyrészt a folyamatos hierarchia tradicionális ereje, amely a jelen esetben egy kialakult kompozíciós típus konzervatív hagyományozásában nyilvánul meg, másrészt a reprodukciókban terjedő pecsétek mozgékonyasága, más művészeti ágakkal való állandó érintkezése, fejlődésükkel való szoros kontaktusa okozza. A jelen esetben az említett XIII. század végi előkelő római típus valószínűleg tudatos választásáról van szó. Az előképek között a nápolyi és magyarországi kapcsolatairól ismert Gentile bíboros pecsétjének tulajdoníthatunk nagyobb jelentőséget. Mintaképei között tudatosan válogató donátor-főpapra vall az is, hogy a Telegdi-pecsét devotio-ábrázolása, ti. a közvetlenül jelen lévő patrónus színe előtt való hódolat (6. kép) nagyon hasonlít az assisi alsó templom Szent Márton kápolnájában látható, Simone Martini által festett monumentális dedikáció-képre²⁵ (7. kép). A kápolna falfestményeit Gentile bíboros készíttette leendő temetkezési helye díszítésére. A bíborost és Szent Mártont ábrázoló képnek megfelelő ábrázolási típust korábbi pecsétekről is ismerjük – Magyarországon a Telegdi Csanád érseksége idejét is megérő Teofil esztergomi érsek pecsétjén (F. 1.sz.) láthatjuk²⁶, – mégis fel kell vetnünk annak a lehetőségét, hogy az assisi dedikációs kép ösztönözte a Telegdi-pecsét kompozícióját.

Nagyvonalú donátort sejthetünk Telegdi Csanádban már váradi prépost korában is,²⁷ különösen azonban az 1321-ből való egri püspöki pecsétjének megrendelésénél. (Kat. 33.sz.) A képmezőt kitöltő nagyméretű tabernákulum felépítése és részlettagolása ugyanabba a művészeti környezetbe illik, mint az érseki pecsét architektúrája. A régies „portré”-típus alkalmazása a megrendelő kívánsága lehetett.

A reprezentatív típusok szívós továbbélését látva megint csak Avignonra kell gondolnunk. Esetünkben az Avignonból való származás mellett szólnak Telegdi Csanád összeköttetéseiről fennmaradt adatok is.²⁸

A felsorolt példák arról tanúskodnak, hogy a XIV. század első felében az ötvösség terén is élénk kapcsolat volt a magyar megrendelők és az itáliai művészeti központok illetve Avignon között. Ez nem is meglepő, ha a korszak más magyarországi emlékeire gondolunk. A Gazotti Ágoston, Boleszló és Telegdi Csanád pecsétjei képviselte művészeti orientáció erőltetés nélkül beleillik abba az itáliai vonatkozású kapcsolatrendszerbe, amelyet Károly Róbert pecsétjei, a Margit-síremlék, vagy a Telegdi Csanád idejében készült esztergomi freskók összefüggésében felismert a művészettörténeti kutatás.²⁹

2.

A régebbi formai hagyományt követő, általában gyengébb minőségű püspöki és apáti pecsétek, valamint a főntebb ismertetett külföldi eredetű typariumok használatával párhuzamosan Magyarországon is kialakult a devotíós típusú pecsétkép sajátos formanyelve. Magas színvonalú, a királyi udvarral is összefüggő helyi pecsétművészetet következtethetünk a húszas-harmincas évek szórványos emlékeiből, elsősorban Batori András váradi, és Meskó veszprémi püspök pecsétjéből.

Batori András váradi püspök (1329–1345) ikonográfiai szempontból is figyelemreméltó pecsétje (Kat. 35.sz.) pontosan megfelel a devotíós típusnak. A térdelő püspök fölött egyházmegyéjének védőszentje, Szent László trónuson ülő, bárdot és országhalmát tartó alakja jelenik meg. Szent László ikonográfiája ismereteink szerint nem szolgáltat pontos előképet ehhez az ábrázoláshoz (8. kép). A váradi székeskáptalan XIII. század

végi privilegiális pecsétje (10. kép), amint a XIV. századi statutum szövege mondja „habet in medio ymaginem sancti regis Ladislai midiam, quasi usque ad umbilicum”, azaz a szent királynak csak fele képét tartalmazza, „mintegy köldökig”.³⁰ Ez a forma a teljes maiestas-ábrázolást megelőző koraközépkori mellképes pecsétek típusában gyökerezik. A Bátor-pecsét tipológiai előképét ezzel szemben kétségtelenül az uralkodó pecsétek körében találhatjuk meg, vagy esetleg olyan, királyi pecsétek mintájára készült egyházi használatban lévőek között, mint a XIII. század második feléből származó, Szent Istvánt ábrázoló zágrábi káptalani pecsét.³¹

Pecsétünk stiláris helyét Balogh Jolán a Károly Róbert féle 1323-as második felségpecsét és a húszas évek végétől kibocsátott magyar garasok uralkodó-ábrázolásainak körében határozta meg, ezzel a nápolyi illetve csehországi közvetítéssel hozzánk érkező francia eredetű uralkodói stílus hatáskörébe utalta.³² Marosi Ernő e meghatározást azzal egészítette ki, hogy a pecsét tróntípusa és figura-alakítása közel áll Nagy Lajos első pecsétjéhez (9. kép) is.³³ Ezen újabb összevetés lehetősége azt jelenti, hogy a darab stiláris problémájának megoldása nem olyan egyszerű, mint az életrajzi adatokból következne. A kérdést az teszi kissé bonyolulttá, hogy a Károly Róbert udvari népéhez tartozó Bátor András pecsétje nem egyértelmű derivátuma a király pecsétjei képviselői ízlésnek, hanem különös módon több mint egy évtizeddel későbbi, szintén az udvar művészetéhez tartozó, de nála sokkal előkelőbb tárggyal, Lajos király 1342-ben készült első pecsétjével mutat rokonságot.³⁴

A Balogh Jolán által említett Károly Róbert-féle második pecsétnek a Bátor-pecséttel való összevetése is problematikus. A felségpecsét trónoló figurája nagyon emlékeztet a király Nápolyban készült első pecsétjének részleteire, különösen a ruházat kialakítása követi, néhol erőltetettnek ható pontossággal előképét. Más úton bukkanunk rá a trónus mögött látható, hajlíttott pálcára függesztett drapéria előzményeire. A korszak francia és cseh királyi pecsétjein vannak ehhez hasonló megoldások.³⁵ Cseh pecsétekre utalnak a kétoldalt elhelyezett címerpajzsok is. A Přemysl-pecsétek tróntípusának átvétele azonban nem teljes. A drapéria-hátfal meglehetősen atektonikusan illeszkedik az előző pecsétről származó láda alakú, axonometrikus nézetben ábrázolt trónuspadhoz. A Bátor-pecsét előlnézetből ábrázolt, minden pontján logikusan felépített trónarchitektúrája nem származhat ebből a kombinációból, hanem az említett cseh pecsétek tróntípusának pontos átvételéről van szó. II. Vencel (László) magyar király pecsétje mellett előzményei és mintaképei között szerepelhetett a kortárs Luxemburgi János pecsétjének ugyanazon csoportba tartozó trónusábrázolása is.³⁶ Ha eltekintünk a maiestas-ábrázolás általános típusbeli megegyezésétől, a figurastílus tekintetében még szembeötlőbb különbséget fedezhetünk fel Károly Róbert és Bátor András pecsétje között. A király súlyos, prémbélésű öltözkékével szemben a püspöki pecsét Szent Lászlóján könnyű, testhez simuló tunika van, amit derék fölött öv szorít össze. Palástja szemmel láthatóan a tunikához hasonló, vékony anyagból készült. A palást alsó részének elrendezése is különbözik a királyi pecsétől. A Szent László-figura ui. kétoldaltól vonja ölébe a köpeny szárnyait, oly módon, hogy az a vállát is fedi. Ezt a beburkoló köpenyt nyitják szét a felsőtest előtt a jelvényeket tartó kezek. A lábakra fektetett köpeny anyaga a térdek között V-alakú formát vesz fel, amely átfolyik az egyik térd és az ellentétes lábfej közötti lendületes, diagonális redővonulatba. A drapériás alak plasztikai absztrakciójának módja kétségtelenül szorosan összefügg a stílus kérdésével. E drapériastílus előzményeit szobrászati és miniatúrafestészeti emlékek segítségével a XIII. századi klasszikus gótikus művészetig követhetjük. Valószínű, hogy közvetlen folytatódása annak a nyugat-kelet irányú stílusáramlatnak, amelynek számunkra fontos főbb állomásait Köln századforduló körüli szobrászata,³⁷ a klosterneuburgi trónoló Madonna,³⁸ valamint a cseh-morva szobrászatnak a brankovicei Madonna,³⁹ vagy a nemrég feltárt prágai épületdíszítő szobrok által képviselt, Premysl Erzsébet és Luxemburgi János pecsétjével is kapcsolatba hozható irányzata jelenti.⁴⁰

Az északról érkező művészeti hatás történeti háttere Károly Róbert közép-európai politikája, a 20-as évektől egyre szorosabbá váló cseh-magyar gazdasági kapcsolat lehetett. A magyar király 1327-ben Habsburg-ellenes szövetséget kötött Luxemburgi Jánossal. A következő évben – amint egy oklevélből tudjuk – a Kör-möcbányára telepedő jövevényeknek ugyanazokat a kiváltságokat adományozta, amelyekkel a cseh pénzverés központja, Kuttenberg lakói rendelkeztek.⁴¹ 1329-ben a cseh királyság több évtizedes gyakorlatát követve Magyarországon is megindult az ezüstgarasok kibocsátása. Hóman Bálint e jogadományozás alapján okkal tételezi fel, hogy az oklevélben említett körmöci hospesek Kuttenbergből érkezett pénzművesek voltak.⁴² Elképzelhető, hogy ők hozták magukkal azt a stílust, amelynek talán első magyarországi emléke Bátor András pecsétje. Valószínűleg tőlük származnak az ezüstmérek verőtövei is, valamint az 1331-ben kivételesen király-ábrázolásra vert aranyforint.⁴³

A mester személyéhez közelebb juthatunk, ha – visszatérve az udvari művészet korábban felvetett problémájához – a hazai pecsétművészetben próbáljuk elhelyezni. Amint utalunk rá, célszerűbbnek látszik, ha Károly Róbert második pecsétje helyett a Bátor-pecsét összefüggésében az időbeli távolság ellenére is Nagy Lajosét vetjük vizsgálat alá. Apja gazdagon díszített pecsétjei után Lajos lényegesen egyszerűbb kompozíciójú pecsétet fogadott el. Eltűnt a Károly Róbert pecsétjein elmaradhatatlan, felülnézetből ábrázolt lábszámoly, és eltűnt minden axonometrikus felülnézeti részlet, amely már önmagában is a művészi szemlélet alapvető

különbségére utal. Ehelyett az egész pecsétképet ugyanaz a frontális uralja, amit Batori András pecsétjén is megfigyelhetünk. A pecsét előlapján sima alapból kiemelkedő, íves támlájú, architektonikus trónuson ülő uralkodót látunk. A trónus arányai, világos fiálérendezése és részlettagolása a hátlapot kivéve pontosan megegyezik a Batori-pecsét trónusával. A liliomos jogart és országalmát tartó királyalak megformálásáról is hasonlóan vélekedhetünk. A különbség itt annyi, hogy a test kissé szélesebb, a térdek között redőződő palást visszaadása lágyabb lett. Nem valószínű, hogy Károly Róbert pecsétjeinek reprezentatív hagyományát megelőzve, I. Lajos tudatosan ragaszkodott volna Batori András pecsétjéhez mint kompozíciós mintaképhez. A stílári összefüggések sem ilyen természetű kapcsolatot sejtetnek, hanem sokkal inkább műhelyazonosság lehetőségét vetik fel.

A Batori-pecsét figurafelfogásához és ornamentális rendszeréhez nagyon közel áll Hammer Vilmos panonhalmi apát (1333–1354) pecsétje is (F. 8.sz.). A kettő között szintén műhelykapcsolatot tételezhetünk fel.⁴⁴

Lajos király I. pecsétjének készítésével kapcsolatban korábban felmerült Sebestyén fia György pecsétveső neve egy átírt oklevél alapján.⁴⁵ Az oklevélben szereplő „sigillator” megnevezés azonban Magyarországon nem a pecsétvesőt, hanem az okleveleket megpecsételő személyt jelenti. Tehát valójában nem ötvösről, hanem kancelláriai alkalmazottról van szó.⁴⁶

Meskó veszprémi püspök (1334–1344) Kázmér tescheni és beutheni herceg fia, Mária királyné és Boleszló érsek testvére volt; bátyjához hasonlóan királyi rokonsága révén került Magyarországra.⁴⁷ 1313-ban mint a Szent János-lovagrend tagja bukkan föl, 1318-ban rendi perjelként említik.⁴⁸ 1328-ban Boleszló érsek erőszakos beavatkozása eredményeként nyitrai püspök lett, amint a nyitrai káptalan tiltakozó okiratából értesülünk róla.⁴⁹

Veszprémi pecsétjét (Kat. 38.sz.) elsősorban kompozíciója és építészeti ornamentikája alapján köthetjük ahhoz a magyarországi körhöz, amelyhez a Batori-pecsét is tartozik. A képmézőt itt is díszített profilú keretelés veszi körül és széles ívvel felnyitott, lebegő emelvény, mint minimális építészeti járulék osztja két részre. A különválasztott részek összetartozásának érzékeltetésére a felső szintnek talpazatul szolgáló tömeget felnyitja a pecsét tervezője, így egyesíti az alsó szint terével, ugyanúgy mint a Batori-pecséten láthatjuk. A posztamens egyszerre tűnik járulékos alépitménynek és különálló tér autonom foglatának, egyszerre alakít külső és belső környezetet ugyanazon elv alapján, amely a gótikus portálbéllet baldachinjainak mennyezetként és egyúttal talpazatként való felhasználását lehetővé teszi. Az építészeti struktúrában kifejeződő szeparatív szándék nemcsak a külső és a belső tér, hanem a létezés eltérő szintjeinek, a földi és a mennyei szférának az elválasztására is irányulhat. Ez a gondolat az élő megrendelőt és védőszentjét ábrázoló pecsét-kompozícióinktól sem idegen.

A Meskó-pecséten a veszprémi püspökség védőszentjét, Szent Mihályt látjuk (12. kép). A kiterjesztett szárnyú, nagyszerű angyalak fejét és felsőtestét kissé előredönti, hosszú lándzsáját jobbával a feje fölött, baljával a teste előtt markolva küzd a lába alatt tekergő, pikkelyes farkú, szárnyas sárkánnyal. Ruházata hosszú tunicából és az apokaliptikus harcra felkészült angyalok módjára oldalt feltűzött köpenyből áll. A köpeny anyaga a test előtt mély öblű, élesen tört vonalú redőket vet, oldalt hullámos szegélyű redőkben hullik alá. A pecsét valószínűleg olyan itáliai tanultságú, ezen belül elsősorban Arnolfo di Cambio kemény drapériastílusához közelálló, de a helyi francia hatásokat is befogadó mester műve, aki hosszabb ideig dolgozhatott Magyarországon, amit az itteni pecsét-dekorációs hagyomány ismerete igazol.

3.

A XIV. század második feléből fennmaradt emléktárgy egyik legizgalmasabb kérdését Vilmos pécsi püspök (1361–1374) pecsétje veti fel. (Kat. 50.sz.) A források tanúsága szerint a Rajna-vidékről származó klerikus már 1353-ban mint udvari káplán állt Nagy Lajos szolgálatában.⁵⁰ Magyarországon a speyeri kanonoki stalluma mellé megkapta a császári, majd nem sokkal ezután Treutel Istvánnal cserélve, az egri prépostságot.⁵¹ Pécsen az Aranyos Mária-kápolnát építtető, 1360-ban meghalt Miklós püspök utódja lett. Vilmos püspökségének idején készülhettek azok a töredékesen fennmaradt figurális domborművek, amelyek talán a székesegyház átalakított berendezéséhez tartoztak.⁵² Erre az időre esik a pécsi egyetem felállítása is.⁵³

Pecsétjén egymázmegyjének védőszentje, Szent Péter álló alakja látható (13. kép). A szobrászi biztonsággal megformált figura bal lábára támaszkodik, felsőteste az ellentétes irányba hajlik el. A könyvet tartó balkezevel felfogott köpeny a törzs előtt íves redőkben rendeződik el, alul a földig érő tunica vonalait követő ráncokban hullik alá. Az oldalra tolt csípő és a lábak előtti drapéria-rétegek lendületes redővonulata szobrászi érzékkel ragadja meg a kontraposztban álló test elhelyezkedését. A figurát erősen vertikális tagolású építészeti keretelés veszi körül. Terét két, élre állított, szintenként keskenyedő, áttört torony és a felül hozzájuk füg-

gesztett torony formájú baldachin határolja. A magyarországi hagyománytól eltér az, hogy a címerek nem alul, a pecsétulajdonos szintjén vannak, hanem a patrónust közrefogó tornyokból kihajló félalakok tartják őket. Ez a kompozíciós megoldás feltehetőleg a francia királynői pecsétékről származik, amelyeken a királynő álló alakját hasonló módon kísérik a címertartó heroldok. Ilyen megoldást látunk Jeanne d'Evreux,⁵⁴ Jeanne de Boulogne⁵⁵ és Angliai Eleonóra pecsétjén.⁵⁶ (18. kép) Ez utóbbi nemcsak a címer elhelyezésében és a gazdagon tagolt tabernákulum jellegében, hanem figurastílusában is összevethető pecsétünkkel. Eleonóra alakját elsősorban erősen kontrasztos állás-motívuma teszi hasonlóná a Vilmos-pecsét figurájához, ami a két darab közös művészeti forrására utal.⁵⁷

A korábbi magyar emléanyagban Kálmán győri püspök (1337–1375) második pontifikális pecsétje (Kat. 47.sz.) tartalmaz hasonló architektonikus részleteket, mint a Vilmos pecsét (11. kép). Nagyon valószínű, hogy készítésére akkor került sor, amikor Kálmán 1355 nyarán kiszabadult a több mint egy éves esztergomi fogságából. E különös esemény – a király parancsára történt bebörtönzés, amelynek körülményei nincsenek tisztázva – és a börtönből való szabadulás adhatott okot arra, hogy régi pecsétjét (Kat. 40.sz.) ikonográfiailag is új, gazdagabb kompozíciójú pecséttel váltsa fel.⁵⁸ A Mária koronázását ábrázoló új pecsét figurastílus a korszak dél-németországi kapcsolatokkal rendelkező közép-európai művészeti összefüggéseibe illeszkedik. Lineáris drapériastílusának legközelebbi párhuzamait a Parlereket megelőző prágai szobrászat és miniatúra-festészet darabjai, valamint e szobrászat szempontjából irányadó Svábföldi emlékek között találhatjuk meg.⁵⁹ Kálmán püspök pecsétjének lokalizálásánál e területekre gondolhatunk, de magyarországi készítése is könnyen elképzelhető.

Úgy tűnik, hogy Vilmos püspök pecsétjén nemcsak a keretarchitektúra rendelkezik francia vonatkozásokkal, hanem a figura tágabb stílári környezetét is a XIV. századi francia szobrászat jelenti. A kulcsot lógató Szent Péter valamivel későbbi ikonográfiai párhuzamát Philippe Capassole kardinális síremlékén (1370-es évek) láthatjuk, amely egykor az Avignon közelében fekvő bonpas-i karthauzi kolostorban állt.⁶⁰ A test előtt átvont és az anyag könnyedségét érzékeltető, lágyan redőzött drapéria-alakítás előzményeit már a húszas évek párizsi szobrászatában, Jean Pepin de Huy és Robert de Lanoy művein is megtaláljuk.⁶¹ A pecsét mesterének stílári helyzetét közelebről a kortárs Jean de Liège művészete,⁶² vagy a XIV. század második felében készült francia elefántcsont-domborművek figurastílusai jellemzi.⁶³ (17. kép).

A pecsét művészettörténeti problematikáját tovább bonyolítja, hogy e figurastílussal a hatvanas-hetvenes években két magyar főpap kiemelkedően jó minőségű pecsétjén újra találkozunk. Telegdi Tamás esztergomi érsek (1367–1375) pecsétjéről (Kat. 53.sz.) a Vilmos-pecsét összefüggésében két dolgot tudunk elolvasni:

1. A keretarchitektúra – bár dekoratív értékében megegyezik a Vilmos-pecséttel – egészen más térformát ír körül. A Vilmos-pecsét Szent Péterre felül sokszögű testtel fedett, oldalt tornyocskák éle által határolt, kifelé bővülő, nyitott térben jelenik meg. Ezzel szemben Tamás érsek patrónusai síkokkal határolt, „Schrein”-típusú, zárt tabernákulumban állnak (14. kép). A későbbi szárnyasoltár-szekrényekre emlékeztető megoldás a Vilmos-pecsét hagyományától eltérő mintaképhez igazodik.
2. A pecsétképen felismerhető, kardot és könyvet tartó Szent Pál (Kalocsának, Telegdi Tamás előző egyházmegyéjének védőszentje) ezzel szemben ugyanabba a francia stílusfejlődési vonulatba illik bele, amelyben a Vilmos-pecsét Szent Péter-figurájának helyét kerestük.

A két pecsét eltérő architektonikus rendszerét és hasonló figurastílusát (az ikonográfiai különbségeket is közös nevezőre hozva) egyesíti magában Demeter bíboros és esztergomi érsek (1378–1387) pecsétje. (Kat. 59.sz.)⁶⁴ A bonyolult felépítésű tabernákulum-rendszer alsó szintjén a Telegdi-pecsét térformájával megegyező, síkokkal határolt tabernákulumok vannak (15. kép). A középső téregység sokszögű baldachinja átvezet az oromzatként funkcionáló felső szintnek a Vilmos-pecsétre emlékeztető nyitottabb teréhez, amelyet itt is áttört, élreállított tornyocskák határolnak. Az oromzat középső részén trónoló Madonnát, a tornyocskákban pedig adoráló angyalokat látunk. A figurák megformálása ugyanazon stílári és ikonográfiai mintakép alapján készült, mint Vilmos és Telegdi Tamás pecsétjének patrónusai. Különösen jól látszik ez a lelőgő kulcsot és beburkolt kezében könyvet tartó Szent Péter alakján. Ugyanilyen értékű ikonográfiai kapcsolat van a Demeter-pecsét és a Telegdi-pecsét Szent Pálja között, amelyek párhuzamait a XIV. századi francia és itáliai szobrászatban találjuk meg.⁶⁵

Az eddigiek alapján feltételezhetjük, hogy Vilmos pécsi püspök, Telegdi Tamás és Demeter érsek pecsétje ugyanazon művészeti környezetként elképzelt fejlődésének részei. E láncolatnak pecsétjeinket közvetlenül összekötő láncszemei sajnos nincsenek előttünk. A köztük több szálon felismert ikonográfiai és stílári kapcsolat, az egyes stíluskomponenseknek néha kerülővel történő átkapcsolása azonban nagyon gazdag művészeti miliőt tételez fel. Elkerülhetetlenül felvetődik a kérdés, hogy hol készülhettek ezek a darabok.

A Vilmos-pecsét esetében a francia kapcsolatok miatt, a kor egyházszerkezeti sajátosságait is figyelembe

véve, Avignonra gondolhatunk. Ezt a feltevést Vilmos püspök utazásairól való ismereteink is megerősítik. 1361-ben már mint választott pécsi püspök Nürnbergbe ment, ahol IV. Károly császárral tárgyalt a magyar király követeként. Nürnbergből valószínűleg Speyeren keresztül indult tovább Avignonba, ahol püspökségében való megerősítése után a szokásosnál valamivel magasabb annatált ajánlott fel a pápának.⁶⁶

Nem meglepő, hogy Telegdi Tamás esztergomi érsek pecsétje is a Vilmoséval jellemezhető avignoni pecsétművészettel áll kapcsolatban, hiszen már kalocsai érsekként használt pecsétje is a pápai udvarral való összeköttetésére utal.

Demeter pecsétjénél az első nehézséget a datálás kérdése jelenti. Különös dolog, hogy ő, akit már 1378-ban esztergomi érsekké választottak és ugyanezen év szeptemberében bíborossá nevezett ki VI. Orbán pápa, 1370 áprilisában még új pecsétje hiányára hivatkozva használta előző, zágrábi püspöki pecsétjét (Kat. 55.sz.).⁶⁷ Érseki pecsétje valószínűleg nem is készült el sohasem, ui. az 1379 augusztusától használt új pecsét már Demeter bíborosi titulusát tartalmazza.⁶⁸

Az ikonográfia meghatározásánál hipotézisekre kell hagyatkoznunk. A pecsétkép keresztelési jelenetét a XIX. század végén kétféleképpen értelmezték. Az egyik vélemény szerint Szent István király keresztelését látjuk,⁶⁹ a másik szerint „az érsek bíbornoki templomának védszentjeire vonatkozó jelenetről” van szó.⁷⁰ Az első magyarázat két ok miatt tarthatatlan:

1. A köriratban kizárólag bíborosi titlusról van szó. Nem várható tehát, hogy ettől ennyire eltérő téma szerepeljen a pecsétkép fő helyén. Meg kell azonban jegyezni azt is mindjárt, hogy a „Négy koronázott szent” (Sancti Quatuor Coronati) ábrázolásával sem azonos.⁷¹

2. Szent István keresztelése azért sem lehet, mert – amint a Nagybibliai legendából tudjuk – Szent Adalbert őt csecsemő korában keresztelte meg.⁷² István király keresztelésének egyetlen ábrázolását ismerjük a középkorból, amelyen valóban gyermek-keresztes van.⁷³ Szent István felnőttként való megkeresztelkedése, az ún. „Vajk megkeresztelése” ikonográfia a múlt század elején vált kedvelt képzőművészeti témává; valószínűleg a klasszicista történeti festészet találta fel.⁷⁴

Feltehetőleg a második javaslat nyomán juthatunk közelebb az ikonográfia tisztázásához. Nem a „Négy koronázott szentet” ábrázolja ugyan a pecsét, a titulás templommal mégis kapcsolatban van. Valószínű, hogy a bazilika Szent Szilveszter-kápolnájának XIII. század közepi freskóciklusa segítségével értelmezhetjük. A Szent Szilveszter legendáját feldolgozó képek között szerepel Nagy Konstantin császár megkeresztelésének jelenete is⁷⁵ (16. kép). Jobb magyarázat híján feltételezhetjük, hogy ezt a jelenetet ábrázolja pecsétünk is. E feltevés összhangban áll a körirat titulusával, a pecsétkép római összefüggésű ikonográfiai programjával (Szent Péter és Pál), a pecséttulajdonos bíborosi öltözetével, valamint azzal a rendkívül különös heraldikai költeménnyel, amelyet a címerpajzsokon látunk (20. kép). A bíborosi kalapot nyújtó angyal nem lehet más, mint a bíborossá emelés pápai gesztusára történő, egyházas heraldikai nyelvezetbe burkolt, finom utalás. Ugyanezt a címet tartalmazza Demeter legátusi pecsétje is (19. kép). Ha valóban a Cappella di San Silvestro freskója után készült a keresztelési jelenet, akkor nagyon valószínű, hogy a pecsét Rómából származik.⁷⁶ A Vilmos és Telegdi Tamás pecsétjének franciás stílusával összefüggő Demeter-pecsét római készítésének csak úgy tudjuk magyarázatát adni, ha Avignon és Róma pecsétművészete között ugyanolyan kontinuitást tételezünk fel, mint amilyent a század elején Róma és Avignon között kimutathatunk.⁷⁷

4.

A század közepe után Magyarországon készült főpapi pecsétek egy jelentős csoportja az építészeti elemek hangsúlyozásával tűnik ki. E pecsétek keretarchitektúrája tömör formákból, legfeljebb vakmérművekkel díszített pillérekből és fiálékból épül fel. Ilyen statikus tabernákulumot tartalmaz Rátold István óbudai prépost (1357-től) pecsétje (F. 16.sz.), Keszi Miklós esztergomi érseké (1358–1366) (Kat. 49.sz.)⁷⁸ és Cudar László pannonhalmi apát (1365–1372) pecsétje (F. 20.sz.).⁷⁹ A hatvanas évek magyarországi pecsétművészetének eltérő irányzatait dokumentálja Szécsényi Mihály egri püspök (1362–1377) egymás után használt két pecsétje is (Kat. 51.sz. és Kat. 52.sz.).⁸⁰

Korszakunk második felének legjobban megragadható kapcsolatrendszere Cudar Imre egri püspök (1377–1384) pecsétje körül rajzolódik ki. (Kat. 58.sz.)⁸¹ A pecsét architektúrája a század közepe óta szokásos háromtengelyes tabernákulum-csoport. A középső tengelyt középen vízszintes párkány osztja két részre. Alul orrtagos, szegmensívvvel záródó, lapos terű fölkében az egri püspökség patrónusának, Szent János evangélistának sasszimbóluma látható. A párkány fölötti, sokszögű baldachinnal fedett térben festészeti kompozíciókra emlékeztető, félalakos Madonna jelenik meg. A ruhátlan Gyermekek egészen anyjához simul, ahogyan az Eleusza-típusú ábrázolásokon szokásos. Az oldalsó tabernákulumokban Szent István és Szent László alakját

helyezte el a pecsét tervezője. A drapériastílus jellegzetessége, hogy nem használja ki a redőzet plasztikus megformálásának szobrászi lehetőségeit, a ruházat ráncai csak bekarcolt vonalaknak tűnnek. Technikájára jellemző továbbá a hajnak és a szakállnak a fej körül elhelyezett apró gömböcskékkel való jelölése. A kivitelezés módja inkább vésnöki pontosságról, mint a figurák szobrászati monumentalitásának átérzéséről tanúskodik. Ugyanezt az aprólékosan részletező munkamódszert árulják el az architektúra részletei és a köriratban elhelyezett vésett indadíszek is. Cudar Imre pecsétje azért is jelentős a XIV. századi magyar pecsétművészet fejlődésében, mert rajta jelenik meg először a hamarosan általánossá váló minuszskulás körirat.

A Cudar-pecséhez szorosan kötődik Benedek veszprémi püspök (1380–1387) pecsétje. (Kat. 61.sz.)⁸² A figurák lapos modellálása, a haj sajátos gömbkoszorúval való ábrázolása, a mérművek inkább dekoratív, mint tektonikus megformálása és a minuszskulás rajzolata kétségtelenné teszi, hogy ugyanazon kéz munkája, mint Cudar Imre pecsétje. A mester azonosságát egyértelműen tanúsítja a két pecséten szereplő Madonna-kép rendkívüli hasonlósága is (21–22. kép).

Azt, hogy mesterünk Magyarországon dolgozó ötvös volt nemcsak az teszi valószínűvé, hogy két esetben is magyar püspök megrendelésére dolgozott, hanem az is, hogy a Cudar-pecsét kompozíciós sémája két további főpapi pecsétünkön is felbukkan. A négy eset, amely valamilyen formában ugyanarra a mesterre utal, az emlékanyag hiányosságát is beleszámítva, igen nagy számnak mondható. Mindkét, Cudar Imre pecsétjével kapcsolatba hozható darab 1387-ben készült. Az egyik az egri püspökből esztergomi érsekké lett Kanizsai Jánosé (1387–1418) (Kat. 63.sz.), a másik a helyébe lépő új egri püspök, Cíkó István (1387–1399) pecsétje. (KKat. 64.sz.)

Kanizsai János 1384 óta állt az egri egyházmegye élén. Korábban nagybátyja, Kanizsai István támogatásával Padovában tanult.⁸³ Egri pecsétjét nem ismerjük. Feltehetőleg hasonló volt elődjének és utódjának pecsétjéhez. Az esztergomi pecsét architektúrája szinte pontos másolata annak a tabernákulum-építménynek, amelyet Cudar Imréén láttunk. A minuszskulás körirat is annak betűtípusát követi. Az alakok – előképétől etérően – összefogottak, térbehelyezésük szobrászilag indokoltabb és a drapéria plaszticitása is hangsúlyosabb.

Cíkó István egri püspök pecsétjén az építészeti elemek tér nélküli, dekoratív ornamentikává változnak. A pecsétkép dekorativitását tovább fokozza a szabad felületek beütött keresztekkel és körökkel való sűrű díszítése. A Cudar-pecsét atektonikus felfogását ilyen módon a végletekig sarkító pecsét figurastílusában is visszatér hozzá. Szent László alakja a technikai részletekeig követhető pontos másolat. A sas képének megfordulását is a lenyomatról való negatívba másolás könnyen megcsúszó hibájának tarthatjuk. Érdekes, hogy a pontos egyezések mellett a minuszskulás írásmódot nem veszi át Cíkó István pecsétjének készítője.

A hetvenes évek végétől a nyolcvanas évek végéig terjedő évtizedben tehát olyan összefüggő csoporttal számolhatunk, amelyben elkülönül egy jelentősebb, irányadó mester, a Cudar-pecsét mestere, neki tulajdoníthatjuk továbbá Benedek veszprémi püspök pecsétjét is; egy másik ötvös, aki talán műhelykapcsolatban áll az előzővel, akinek figurastílusát továbbfejleszti és hozzá hasonlóan a betűtípus használatban is megfelel a legkorszerűbb ízlésnek, ő a Kanizsa-pecsét mestere; és egy harmadik, régies tanultságú, előképét modorosán követő, úgy tűnik, kevésbé tehetséges pecsétvész, aki Cíkó István typariumát készítette.

Takács Imre

Jegyzetek

- 1 Az egyetemi szakdolgozatomon alapuló összefoglalás elkészítéséhez nyújtott segítségért tanárainknak, Marosi Ernő-nek, Prokopp Máriának és Tóth Sándornak tartozom köszönettel. Az emlékanyag összegyűjtése során Bodor Imre, Nagy Emese, Prokopp Gyula (+), Csóka Gáspár és Körmendi József támogatták munkámat, nekik is ezúton mondok köszönetet.
- 2 Durandus: Speculum iudicale, de probationibus. lib.II. ed. Frankfurt, 1668. 272. A pecsétekre vonatkozó kánonjogi forrásokat ismerteti Ewald, W.: Siegelkunde (Handbuch Below-Meinecke IV.). München–Berlin, 1914. 42. skk.
- 3 Werbőci I.: Tripartitum... Pars II. Tit. 13.
- 4 A „portré”-típusú pecsét első jellegzetesen középkori megvalósulásait az Ottó-kori uralkodói pecsétekben láthatjuk; Ewald: i.m. 186. Ezek mintájára készülhettek a X. század végén megjelenő, először mellépet, majd teljes alakot tartalmazó figurális főpapi pecsétek. Ha eltekintünk attól a nagyon távoli rokonságtól, ami ezeket a pecséteket a kora középkori gót és frank királyok antik példákat utánzó pecsétjeihez fűzi, a nyugati pecséthasználatban előzmény nélküli újdonságnak tekinthetjük az uralkodói jelvényekkel felékesített képmást. A főpapi pecséteken ábrázolt jelvényeket az uralkodói jelvények megfelelőinek tartja, a felemelt kéz ún. „áldó” gesztusát pedig sajátos méltósággesztusként („Segensgestus”) értelmezi Michels, Th.: Segensgestus oder Hoheitsgestus? Ein Beitrag zur christlichen Ikonographie. Festschrift für Alois Thomas. Trier, 1967. 277. skk; és az ő nyomán Wagner, F.: Die Siegelbilder der Salzburger erzbischöfe des Spätmittelalters. Alte und Moderne Kunst 23(1978) 12. Az Ottó-kori császári reprezentáció kialakulásával kapcsolatban a bizánci mintaképek

- szerepét hangsúlyozza Schramm, P.E.: *Das Herscherbild in der Kunst der frühen Mittelalters. Vorträge der Bibliothek Warburg II.*(1922–23) Leipzig–Berlin, 1924. 186. A „portré”-típusú pecsétkép képmásként (imago) való értelmezése középkori redetű. Így határozza meg Conrad von Mure a XIII. század második felében a sigillum szó jelentését a *typarium* és a lenyomat viszonyát is érzékeltetve: „Et secundum communem usum loquendi sigillum ... dicitur cerea ymago ex typario per impressionem expressa factam.” *Summa de arte prosandi.* ed. Bendel, F.J. Mitt. des Instituts für Österr. Geschichtsforschung 30(1909) 87. A „portré”-típusú pecsétkép ikonológiai jelentése kapcsolatba hozható a láthatatlan jelenlét gondolatkörére épülő későantik-bizánci imago clipeata ábrázolási formával, valamint az éremkép Szent Tamás-i értelmezésével. Az imago clipeata értelmezéshez I. Leclercq, H.: *Imago clypeata. Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie* 68–69. Paris, 1925. col. 302. skk; Grabar, A.: *L'icónoclasme byzantin.* Paris, 1957. 254; uő: *Christian Iconography. A Study of Its Origins.* Princeton, 1968. 64. Aquinoi Szent Tamásnak az éremképekre alkalmazott „representatio speciei” kifejezéséhez I.: Buach, K.: *Imago. Beiträge zur Philosophie und Wissenschaft für Wilhelm Szilasi.* München, 1960. 23.
- 5 Gardner, J.: *Some Cardinals' Seals of the Thirteenth Century.* *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 38(1975) 72. skk.
- 6 Bascapé, G.: *Iconografia dei sigilli domenicani.* *L'Arte* 61(1962) 125. skk. és 1. jegyzet
- 7 Eubel, C.: *Hierarchia catholica medii aevi.* Regensburg, 1898. I. 12.
- 8 Előszőr 1321-ben Boleszló érsek pecsétjén.
- 9 Hóman B. – Szekfű Gy.: *Magyar történet II.* Budapest, 1934. 249 skk.
- 10 A Tomkó János boszniai püspök által írt Gazotti Ágoston-életrajzot függelékben közli Ferrarius, S.: *De rebus Hungariae Provinciae Ordinis Praedicatorum...* Viennae, 1637. – V.ő. Kercselich, B.A.: *Historiarum Cathedralis Ecclesiae Zagrabienensis. I. Zagrabiae,* é.n. 121.
- 11 Pl. Vilmos és Arnold bíborosok pecsétjei; lenyomatuk: 1318. DI. 1663/1–2; másolatuk MKCs 902, 903.
- 12 A körirat a rövidítések feloldásával: SIGILLUM-BOLESLAI-DUCIS-TOSTENSIS-DEI-GRACIA-SANCTE-STRIGONIENSIS-ECCLESIE-ARCHIEPISCOPI-ET-EIUSDEM-LOCI-COMITIS-PERPEUTI.
- 13 A címerpajzs beosztása megfelel a Károly Róbert uralkodásának első felében, kb. 1334-ig használt egyesített címernek, amelynek előkelőbb, heraldikai jobb oldalát az Anjou-liliomok foglalják el; v.ő. Vajay, Sz.: *L'heraldique, image de la psychologie sociale.* *Atti della Accademia Pontaniana n.s.* 16(1966–67) 39. skk.
- 14 A pecsétről készült régi metszetek ezen a helyen női alakot tüntetnek föl. Batthyany, I.: *Leges ecclesiastices regni Hungariae...* I. Alba Carolinae, 1785. 173; Pór A.: *T* 23(1909) 19.
- 15 Pope-Hennessy, J.: *Italian Gothic Sculpture.* London, 1955. Pl. 31; Keller, H.: *Die Bauplastik des Sieneser Doms.* *Kunstgeschichtliches Jb. der Bibl. Herziana I.* (1937) 176. skk. Abb. 118. 120.
- 16 Seidel, M.: *Die Verkündigungsgruppe der Sieneser Domkanzel.* *Münchener Jb. der bildenden Kunst* 21(1970) 19. skk.
- 17 1308-ban mint a padovai egyetem rektorát említik: „Boslao preposito Oppoliensis rectore ultramontanorum...” *Gloria: Monumenti delle Università di Padova.* III.65.
- 18 Frankó V.: *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szentszékekkel.* I. Budapest, 1901. 164; Pór A.: *Boleszló herceg, esztergomi érsek. Esztergom-vidéki Régészeti és Történelmi Társulat Évkönyvei III.* Esztergom, 1900. 7.
- 19 Gardner: i.m. (5.jegyzet) 88.
- 20 Gardner: i.m. 88. fig. 13a. Gentilis bíboros pecsétje: DI. 1745; másolata: MKCs 1184.
- 21 Gentilis magyarországi tevékenységéhez: *Acta legationis cardinalis Gentilis.* Budapestini, 1885; Hóman B. – Szekfű Gy.: i.m. 255. skk.
- 22 Keller: i.m. 182; Weinberger, M.: *Giovanni Pisano.* *Burlington Magazine* 70(1937) Pl. II/10; Seidel: i.m. Abb. 45.
- 23 Middeldorf, U.: *Alcuni sigilli pisani del Trecento.* *Civiltà delle arti minori in Toscana.* Firenze, 1973. 187. fig. 3, 4.
- 24 Valentiner, W.R.: *Observation on Sienese and Pisan Trecento Sculpture.* *Art Bulletin* 9(1927) 177. skk, fig. 20.
- 25 Paccagnini, G.: *Simone Martini.* Milano, 1955. fig.69.
- 26 Theophilus „dictus puer” esztergomi prépost (1303–1333) pecsétje, 1323: Eger, Kápt. It. 1.1.1.10. (Heves m. It. 9)
- 27 Bunyitay V.: *A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig.* II. Nagyvárad, 1884. 39.
- 28 Theiner A.: *Vetera monumenta...* I. Romae, 1859. 70.
- 29 Gárdonyi A.: I. Károly király nagypecsétjei. *T* 25(1907); Lövei P.: *The Sepulchral Monument of the Saint Margaret of the Arpad Dynasty.* *Acta Historiae Artium* 26(1980) 175. skk; Prokopp M.: *Az esztergomi várkapolna XIV. századi freskói.* *MÉ XV.* (1966) 73. skk; uő: *Az esztergomi várkapolna gótikus falképeinek stílusvizsgálata.* *MÉ XXII* (1973) 187. skk.
- 30 „Habeamus olim unicum sigillum forme oblonge, continens in sculptura ymaginem beate Marie virginis sedentem et coronam habentem in capite, et ymaginem filii sui in dextero brachio baiulantem in manu sinistra tenentem similitudinem lilii et circumferentialiter istas litteras: + S CAPITULI WARADIENSIS ECCLESIE. Sed isto vetustate consumpto data et authenticata fuerunt inter festum sancti Valentini et diem medii quadragesime anno Domini millesimo CC nonagesimo primo alia duo sigilla, quorum unum est rotundum ad privilegia, aliud vero oblongum ad causas. Rotundum autem habet in medio ymaginem sancti regis Ladislai dimidium, quasi usque ad umbilicum, habentem coronam in capite, et in dextera bipennem, in sinistra vero polum cum cruce desuper erecta, in superscriptione vero istas litteras: + S MAIUS CAPITULI WARADIENSIS ECCLESIE AD PRIVILEGIA. Oblongum autem habet figuram ymaginis beate Virginis sedentis in trono, et tenentis puerum, erectus sive stantem super genu sinistro et habentem figuram pomi in manu dextera, continente in superscriptione has figuras: + S MINUS CAPITULI WARADIENSIS ECCLESIE AD CAUSAS.” Bunyitay V.: *A váradi káptalan legrégibb statútumai.* Nagyvárad, 1886. 23. skk.
- 31 DI. 33336; BTM 64. 857.
- 32 Balogh J.: *Márton és György kolozsvári szobrászok.* Cluj–Kolozsvár, 1934. 88. jegyzet
- 33 Marosi E.: *A XIV. századi pecsétek művészettörténeti értékeléséhez.* I. Lajos 1982. 334.
- 34 A Batori-pecsétnek az udvar művészetéhez fűződő kapcsolatára tulajdonosának pályája önmagában is magyarázatot nyújt: korábban váradi kanonok, 1325-ben mint alkancellár tűnik föl, egyúttal a budai prépostságot is betölti. 1329-ben a váradi püspökség betöltése nem lehetett érdektelen Károly Róbert számára, itt élt ui. törvénytelen fia, a gyermek Kálmán, akinek

- nevelésére és jövőjének biztosítására apja különös gondot fordított. Bátori András Váradra kerülésének döntő oka az lehetett, hogy a király saját megbízható emberét akarta az egyházi pályára szánt, ekkor legfeljebb a tizennegyedik évében lévő Kálmán herceg mellé állítani. Bunnyitay: A váradi püspökség tört. I. 172; Gárdonyi: i.m. (29. jegyzet) 16; Pór A.: Kálmán győri püspök. Századok 23(1889) 373.
- 35 Pl. V. Fülöp francia király pecsétje; Gardner, J.: Saint Louis of Toulouse, Robert Anjou and Simone Martini. Zeitschrift für Kunstgeschichte 39(1976) fig.15; vagy II. Vencel cseh király és Vencel magyar király pecsétje; Swoboda, K.M.: Gotik im Böhmen. München, 1962. Abb. 1.
- 36 Beneš, F.: Pečeti v českých zemích a jejich cena jako dejepisného pramene. Praha, 1949. 5. kép; Brodsky, P.: Pečeti Jana Lucembruského. Časopis Národního muzea v Praze 1981. 117. skk.
- 37 Pecsétünk összefüggésében főként a Kölnben készült, problematikus datálású Dietkirchen Madonnát említhetjük: Rhein und Maas. (Katalógus) Köln, 1972. II. 360. és 451.
- 38 Feulner, A. — Müller, Th.: Geschichte der deutschen Plastik. München, 1953. 194.
- 39 Kutál, A. — Libál, A. — Matejček, A.: České umění gotické. Praha, 1949. 149. kép
- 40 Mayer, J.: Sochi z gotického průčelí Domu u Zvonu. Umění 25(1977) 97. skk.
- 41 „In ceteris autem omnibus eisdem libertatibus, quibus hospites de Cutumbanya, regni Bohemiae existunt, iidem hospites nostri perpetuo perfruantur”. Fejér G.: Codex Diplomaticus... VIII/3. 297.
- 42 Hóman B.: A magyar királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert idején. Budapest, 1921. 90.; uő.: Magyar pénztörténet, 1000–1325. Budapest, 1916. 408.
- 43 A magyar garasok ábrázolásának nápolyi eredetéhez: Schulek A.: Vegyesházi királyaink pénzei és korrendjük. Numizmatikai Közlöny 25(1926) 138. skk. Károly Róbertnek a firenzei mintától eltérő aranypénz verési kísérletéhez: Huszár L.: A budai pénzverés története a középkorban. Budapest, 1958. 33.
- 44 A címerrel ellátott „portré”-típusú pecsétképet helytelenül Szent Márton-ábrázolásnak mondja: Pasztory, C.: La bague et le sceau de l'abbé Guillaume Hamer. Gazette des Beaux-Arts 94(1952) 203. skk. A pecsét francia udvari típusokkal való összefüggésével kapcsolatban Magyarországi Clementia francia királyné pecsétjére hivatkozhatunk; Enciclopedia Universale dell'Arte. XII. 318/5.
- 45 Varjú E. — Höllriegel J.: Ernst Lajos történeti gyűjteménye. Budapest, 1932. 28.; Marosi E.: A XIV. századi pecsétek művészettörténeti jelentőségéhez. I. Lajos 1982. 141.
DI. 50270. Az 1344-ben kelt, Csó és Paty birtokokat (Vas m.) Gotthárd fiainak, Jánosnak és Dénesnek adományozó királyi oklevél 1365-ös, új pecséttel megerősített átirata. Az oklevélben említett „Georgius Sebastiani sigillator noster fidelis” mint unokatestvérei („Fratrum suorum patruelium”) helyett és nevében („vice et nominibus”) a megerősítésért folyamodó személy szerepel.
- 46 Nyugat-Európában pecsétvést is jelenthetett a sigillator. V.ö. Du Cange: Glossarium mediae et infimae latinitatis. VII.t. 472. Magyarországon a XII. század óta mint pecsételő fordul elő az oklevelek pecsételési záradékában. E sajátosságra Fügedi Erik hívta fel figyelmemet.
- 47 Monumenta Episcopatus Vespriensis II. Budapest, 1899. XLVII; Pór: Boleszló herceg... 22. skk; Fraknói V.: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szentszékekkel. Budapest, 1901. I.149.
- 48 Pór: Boleszló herceg... 23.
- 49 Wágner J.: Adalékok a nyitrai székeskáptalan történetéhez. Nyitra, 1896. 7.
- 50 1353 május 13-án Nagy Lajos egy speyeri kanonoki stallumra ajánlotta a cappenbachi Henrik fia Vilmost, káplánját, aki a speyeri egyházmegyében fekvő Bergzabern plébánosa is volt; Bossányi A.: Regesta supplicationum. Budapest, 1916. II/2. 266.
- 51 Bossányi: i.m. II/1. 195.
- 52 Varga L.: Szobrászat. I. Lajos 1982. 265. és Kat. 139–142.sz.
- 53 Vilmos püspöknek az egyetem szervezésében betöltött szerepéről: Békefi R.: A pécsi egyetem. Budapest, 1909; Csizmadia A.: A pécsi egyetem a középkorban. Pécs, 1965. 15. skk.; Kavka, F.: A prágai Károly egyetem, a pécsi egyetem és Dél-Magyarország a XIV. században és a XV. század elején. Jubileumi tanulmányok a pécsi egyetem történetéből. Pécs, 1967. 88. skk.
- 54 Demay, G.: Le costume au moyen-âge d'après les sceaux. Paris, 1880. fig. 54.
- 55 Másolata: Párizs, Bibl.Nat. D.166.
- 56 Hogy mennyire ezeknek a női pecséteknek a kompozíciós sémáját veszi át és illeszti bele a devotiós pecsét hagyományos rendszerébe, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az a heraldikai pontatlanság, amely a címerek olhelyezésében tapasztalható. T.í. a pecsét tervezője megfélekedve arról, hogy a címerek mindig a tulajdonos alakját kísérik, nem helyezte azokat a térdelő püspök mellé, hanem a védőszent mellett maradtak.
- 57 Angliai Eleonóra pecsétje francia mintára feltehetőleg a Rajna-vidéken készült az 1330-as években. Művészettörténeti értékeléséhez I. Diderich, T.: Siegelkunst. Parler-Kat. III. 151. skk.
- 58 Kálmán fogságával kapcsolatban I.: Pór A.: Kálmán győri püspök. Századok 23(1889) 369. skk; Bossányi: Regesta Supplicationum II/1. 178. skk; Fraknói: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései... I. 239.
- 59 A pecséthez hasonló drapérasztílussal találkozunk pl. a prágai Havas Boldogasszony-templom 1346 előtt készült timpanonján; Stejskál, K.: Karl IV. und die Kultur und Kunst seiner Zeit. Prag, 1978. Abb.26.
- 60 Les fastes du gothique. Le siècle de Charles V. Catalogue. Paris, 1981. 720.
- 61 A pecsét figurája összevethető Jean Pepin de Huy gosnay-i Madonnájával; Baron, Fr.: Un artiste du XIVe s.: Jean Pepin de Huy. Bull. de la Soc. d'Hist. de la France 1960. 89. skk.; vagy Robert de Lanoynek a párizsi jakobinus templom számára készített apostolszobraival; uő.: Le decor sculpté et peint de l'Hôpital Saint-Jacques-aux-Pélerins. Bulletin Monumental 133(1975) 28. skk.
- 62 V.ö. Jean de Liège Szent János evangélista szobra; Parler-Kat. I. 52.
- 63 Pl. diptichon, Párizs, Coll. Mège: Koehlin, R.: Les ivoires gothiques francias. Paris, 1924. No. 533.
- 64 Demeter bíboros személyére vonatkozó adatokat közöl: Pór A.: Demeter bíboros esztergomi érsek. Esztergom-vidéki Ré-

- Régészeti és Történelmi Társulat Évkönyvei II. Esztergom, 1898; Wertner M.: Adalékok Demeter bíboros érsek életrajzához. Századok 38(1904) 800.skk; Fügedi E.: Alsáni Bálint, a pécsi egyetem második kancellárja. Jubileumi tanulmányok... (I. 53. jegyzet) 103. — V.ö. Mályusz E.: Egyházi társadalom a középkori Magyarországon. Budapest, 1971. 328.
- 65 Pl. a Houdanville-i plébániatemplom szobra; Les fastes du gothique. Cat. 30; vagy Tino di Camaino Petroni-síremlékének Szent Pál-figurája: Carli, E.: Sculture del Duomo di Siena. Torino, 1941. fig. 38.
- 66 Békefi: A pécsi egyetem. 29.
- 67 1379. április 4: DI. 6481.
- „... eo quod sigillum nostrum de predicto nostro archiepiscopatu nondum est ordinatum, appensione sigilli nostri autentici quo eo tempore, dum episcopatu Zagrabiensis preeramus, utebamur.”
- 68 A körirat a rövidítésaik feloldásával: SIGILLUM-DEMETRII-TITULI-SANCTORUM-QUATUOR-CORONATORUM-PRESBITERI-CARDINALIS.
- 69 „Mit ábrázol e jelenet? nem nehéz meghatározni: valószínűleg Szent István keresztelését, mely esetben a mellette álló püspök sz. Béla az esztergomi főegyház védőszentje.” Pór: Demeter bíboros... 16.
- 70 A magyar nemzet röténete. (Szerk. Szilágyi S.) Budapest, 1895. III. 337.
- 71 A „Sancti Quatuor Coronati”, a négy pannóniai származású keresztény szobrász, akiket 304-ben végeztek ki; a középkorban a kőfaragók védőszentjei; Kirsch, J.P.H.: Die Passion der hl. „Vier Gekrönten” in Rom. Hist. Jb. der Görres-Gesellschaft. 1917.
- 72 István király Nagyobbik legendája 4, 5. c.; kiadva: Árpád-kori legendák és intemek. Budapest, 1983.
- 73 Vásári Miklós Padovában őrzött Decretálisa; Gerevich L.-né: Vásári Miklós két kódexe. MÉ VI(1957) 133.skk.
- 74 Leopold A.: Szent István király ikonográfiája. Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadok évfordulójára. (Szerk. Serédi J.) Budapest, 1938. III. 111.skk.
- 75 Demus, O. — Hirmer, M.: Romanische Wandmalerei. München, 1968. Abb. 56.
- 76 A római készítés lehetőségét történeti indokok alapján felveti: Borovszky S. (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Esztergom. Budapest, é.n. 296.
- 77 Ti. Gazottti Ágoston és Telegdi Csanád pecsétjével kapcsolatban.
- 78 Életrajzi adatait I.: Pór A.: Keszi Miklós (Magyar Történelmi Életrajzok). Budapest. 1904.
- 79 Arról a leszakadt pecsétlenyomatról van szó, amelynek körirata egy bizonyos László pannonhalmi apátról beszél. A pecsét a XVIII. században már leszakadt állapotban hanyódott. Először Péterffy Károly közölte róla metszetet, 1264-es dátummal ellátva: Péterffy, C.: Sacra concilia ecclesiae Romano-catholicae in regno Hungariae celebrata... Posonii, 1741. I. 181. A XVIII. század végén a budai királyi egyetem birtokában volt, ahol szemléltető eszközként használták a diplomata oktatásához. 1790-ben Schwartzner Márton adta ki újra a metszetét és készített róla leírást: „Magnificum sigillum Ladislai abbatis S. Martini in Monte Pannoniae in cera viridi expressum, et quod coram me habeo, suo loco intueberis”. Schwartzner, M.: Introductio in Artem Diplomaticam, praecipue Hungaricam. Pesthini, 1790. 194. Ezután a XX. század közepén tűnt fel ismét egy budapesti régiségkereskedő boltjában, ahonnan a pannonhalmi levéltárba került. Másolata: MKCs—V.8. 1202.
- 80 Figyelemreméltó, hogy a stílári eltérések ellenére a heraldikai elemek egyébként szokatlan elrendezése pontosan meg egyezik a két esetben. Ez valószínűleg arra világít rá, hogy milyen mértékben határozta meg a pecsétkép kompozícióját a megrendelő kívánsága.
- 81 A személyére és családjára vonatkozó adatokat I.: Wertner M.: Az Ónodi Czudarok genealógiája. T 9(1981) 145; Bunyitay: A váradi püspökség... I. 201. skk; Temesváry J.: Erdély középkori püspökei. Kolozsvár, 1922. 212. skk.
- 82 Korábban szepesi prépost volt; Pirhalla M.: A szepesi prépostság vázlatos története. Lőcse, 1899. 55.
- 83 Pór A.: Adatok a bolognai és pádovai jogegyetemen a XIV. században tanult magyarokról. Századok 31(1897) 187; Kollányi F.: Esztergomi kanonokok, 1100—1900. Esztergom. 1900. 67.

FŐPAPI PECSÉTJEINK 1400–1526-IG

Az egyházi méltóságviselők pecsétjein a XV. század második feléig töretlenül folytatódik a XIV. században kialakult képi elrendezés. A pecsétmező közepén az érsek vagy püspök székesegyházának védőszentje látható, tőle jobbra-balra hierarchikus rendben a pecsét tulajdonosának korábban betöltött méltóságaira utaló védőszentek. Felül a mandorla csúcsában a mennyei szférában Krisztus, vagy a Madonna jelenik meg. Gótikus keretépítmény zárja körül a szentek alakjait, melynek talpvonala alatt a pecséttulajdonos főpap térdel különálló fülkében, tőle jobbra-balra szimmetrikusan elhelyezett címerpajzsai között. Ezen az elrendezésen – a kevés fennmaradt pecsét alapján – legfeljebb annyi változás észlelhető a XV. század középső harmadában, hogy a pontifikális pecsétek egy részén a keretarchitektúra határozott talpvonala eltűnt, a térdelő főpapot befogadó fülke a pecsétmezőt kitöltő építészeti keret részévé vált. A főpap címere ezeken a pecsétképeken középre, a mandorla alsó csúcsába került. Ezt látjuk Buondelmonte János kalocsa-bácsi érsek 1441. évi (Kat. 73.sz.) és Hédervári László egri püspök 1465. évi pecsétjén (Kat. 74.sz.). Más pecséteken azonban ugyanakkor – például Várdai István kalocsai érsek 1464. évi pecsétjén (Kat. 75.sz.) – hagyományos az ábra.

A kutatók számára máig vitatott kérdés, hogy a főpapi pecsétek mezejében látható, a védőszenteket befogadó architektonikus keretezésben nem a székesegyház egykori oltárait kell-e látni.¹ Az a tény, hogy az ábrákon az illető főpap saját hivatali pályáját kísérő védőszentek kerülnek egymás mellé, már eleve kizárja annak lehetőségét, hogy valóságos oltár képét keressük a pecséteken. (Elképzelhető természetesen, – bár nem ismerünk rá példát –, hogy a főpap által állíttatott oltáron pecsétjének ábrájához hasonlóan melléalakokként szintén az ő védőszentjei állottak.) Ezek az építészeti formák egyébként is nem oltárépítő mester, hanem pecsétvéső ötvös keze alól kerültek ki, aki nem szárnyasoltárokat készített fából, hanem – a mindenütt alkalmazott építészeti formakincs felhasználásával – fémből pl. ereklyetartókat. Úgy tűnik, hogy ezek a gótikus keretépítmények tulajdonképpen elvont értelmezésű ereklyetartók. Amikor azonban a szárnyasoltárok elterjedtek, már a kortársak – illetve a megrendelők – szemében is fiktív szárnyasoltárokként kezdték értelmezni a keretezést. Az oltár egyébként maga is ereklyetartó – de ereklyetartó végső soron az oltárt magába foglaló templom is. Buondelmonte János előbb említett pecsétjén pl. a talpvonal alatti mezőt kváderosztás tölti ki.

Erős kötöttség, szívós hagyományörzés jellemzi általában a pecséteket, így az egyházi méltóságviselők pecsétjeit is. Román korból eredő mandorla alakú pecsétmezőben a gótika korában kialakult elrendezésű ábra öröklődött a reneszánsz korra. A reneszánsz stílus tulajdonképpen a pecsét lényege szempontjából alárendelt részletekben jelentkezett: a felirat betűinek típusában, illetve a keretarchitektúra építészeti elemeiben. Itáliai főpapi pecséteken a védőszentet vagy szenteket keretező gótikus architektúra mellett már reneszánsz kapitális betűkből álló körirat van a XV. század közepe előtt.² A század második felében azután a keretarchitektúra megváltozott: a fiatornyos mérműves építészeti keretet reneszánsz oszlopok, pilaszterek által hordozott párkányzatokkal, háromszögű vagy félköríves oromzatokkal lezárt architektúra váltotta fel, melyben azonban változatlanul középen áll vagy ül a pecséttulajdonos főpap székesegyházának védőszentje, melléalakokként pedig korábbi méltóságviselőinek helyének védőszentjei. A mandorla csúcsában Krisztus vagy a Madonna látható.³

Legjelentősebb változás, mely a reneszánsz főpapi pecsétet előzményeitől elválasztja, a címer korábbinál hangsúlyosabb megjelenése. A XV. század utolsó évtizedeiben az itáliai pecsétekről eltűnt a védőszentek lábánál fülkében térdelő főpap alakja és az eddig kétoldalt elhelyezett címerpajzsok. Helyükre a mandorla alsó csúcsának közepére a főpap – reneszánsz pajzsos ábrázolt, rangjelző fejéssel: bíborosi kalappal vagy püspöksüveggel díszített – címere került.⁴ A XV. század vége felé megjelenő reneszánsz keretarchitektúra a XVI. század folyamán azután fokozatosan háttérbe szorult, helyet adva az előtérben ábrázolt védőszentnek. Később az architektúra teljesen el is tűnt, mozgalmassá jelenet tölti ki a már gyakran oválissá váló pecsét felső kétharmadát és csak az alsó harmadot elfoglaló főpapi címer emlékeztet a régebbi elrendezésre.⁵

Az Itáliában kialakult reneszánsz keretarchitektúrá, a térdelő főpap alakját címerével helyettesítő pontifikális pecsét az Alpoktól északra, feltehetőleg először nálunk jelent meg. Legrégibb ránk maradt reneszánsz pecsétünk Várdai Mátyás boszniai püspöki vikárius 1483-ban kelt oklevelén függő pecsétje, (Kat. 76.sz.) az itáliai példák pontos megfelelője.⁶

Várdai Mátyás mint boszniai püspöki vikárius, majd püspök, a királyi tanács tagja volt. Több vele kapcsolatos, Budán kelt oklevelet ismerünk.⁷ Személyében a magas egyházi méltóság magas udvari tisztséggel, a királyi udvarral tartott szoros kapcsolattal járt együtt.

Kevés főpapi pecsét maradt ránk ebből a korból. Több nagy reneszánsz egyéniségnek csupán címeres gyűrűs pecsétjét tanulmányozhatjuk. Megállapítható azonban, hogy a gótikus elemek a reneszánszsal párhuzamosan tovább éltek. Ezt bizonyítja Bakócz Tamásnak az 1509. évből fennmaradt (tehát reneszánsz sírkápolnájának elkészülte után is használt) esztergomi érseki pecsétje (Kat. 77.sz.), melynek összképe a három baldachinos fülkére tagolt, márművekkel, fiatornyokkal díszített keretezés miatt gótikus hatású ugyan, körirata azonban kapitális betűs, a mandorla alsó csúcsában elhelyezett Bakócz-címer (félkerékből kinövő szarvas) pajzsa is jellegzetesen reneszánsz, így ez a pecsét a gótikus keretarchitektúra ellenére tulajdonképpen már reneszánsz megfogalmazású.

Legszebb reneszánsz pecsétünk Bakócz Tamás 1515-ből fennmaradt, 1513-tól használt nagypecsétje (Kat. 78.sz.) — miként a kortárs itáliai főpapi pecsétek is — ábrázolásának hierarchiájában őrzi a gótikus hagyományt.⁸ Bakócz Tamás a konstantinápolyi pátriárkai cím birtokosaként új pecsétet vésetett, melynek közepén az esztergomi székesegyház védőszentje: Szent Adalbert, tőle jobbra Szent János evangelista (Bakócz korában egri püspök volt), baloldalt Szent István király áll. Fent — két reneszánsz bőségszaru között — a Madonna látható, karján a Gyermekekkel. A mandorla alsó csúcsában egykor Bakócz címere volt — múlt századi ábrázolások tanúsága szerint, korunkra azonban csak a bíborosi kalap maradt meg.⁹ A térdén állva imádkozó érsek ábrázolása — a kápolna oltárán látható ábrázoláshoz hasonlóan — nyilván Bakócz Tamás személyes kívánsága volt. A pecsét vörös masszáját egyébként korábbi pecsétjének természetes színű viaszfészke helyett mandorla alakú bádoglemez foglalja magában. (A töredezett pecsétet restaurálásakor világos színű masszával egészítették ki, és rögzítették vissza tokjába.)

Mohács előtti főpapi pecsétjeink sorát Erdődy Simon zágrábi püspök 1520-ban vésetett pontifikális pecsétje zárja (Kat. 79.sz.). Ő erdődi Bakócz János (1511–1519) utóda volt a zágrábi püspökségben. Pontifikális pecsétjén a keretarchitektúra — bár gótikus elemek alkotják — már kezdi jelentőségét veszíteni. A pecséttulajdonos főpap Szent István előtt térdelő alakja — mely nyilván Bakócz Tamás 1513. évi nagypecsétjének hatására került rokonának pecsétjére — áttöri a köriratot. Ezáltal felbomlik a pecsétkép szimmetriája, a pecsétábra mozgalmassá válik. Nálunk is kezdetét vette tehát az a folyamat, amelynek kifejlődését — a pontifikális pecsét hagyományos formájának átalakulását, a hangsúly áttolódását a címerre — az itáliai pecséteken töretlenül nyomon követhetjük, Magyarországon azonban megszakította a történelem.

Bodor Imre

Jegyzetek

- 1 Rados 1938. 30. lap és I–II–III. tábla.
- 2 Például: Miklós firenzei bíboros 1439-ből ismert pecsétjén. (DI. 13.338.)
- 3 Itáliai pecséteken az Atya és a Szentháromság is. (Giacomo C. Bascapé: Sigillografia. Milano, 1969. 136. lap, VIII. tábla és 139. lap IX. tábla.)
- 4 A XIV–XV. századi magyar anyagban préposti, kanonoki, apáti pecséteken előfordul, hogy a mandorla alsó csúcsában címerük helyettesíti fülkében térdelő alakjukat, püspöki pecséten azonban nemigen. Himfi Benedek 1371. évi szepesi préposti pecsétjén például csak címere látható a mandorla alján, 1385. évi veszprémi püspöki pecsétjén viszont a szokásos módon fülkében térdelő alakja helyezkedik el középen, szimmetrikusan megkettőzött címere pedig a fülke két oldalára került. Vasvári Vid nyitrai püspök (1334–1347) pecsétje (23. kép), melyen a főpap címere tulajdonosának térdelő alakja alatt, a mandorla alsó csúcsában foglal helyet, ekkor még kivételes megoldásnak tekinthető. (Leírását közli Fügedi Erik a 17. lapon) Hasonlóképpen kivétel Eberhard zágrábi püspök 1416. évi pecsétje, ezen ugyanis alul középen nincs fülke, helyét a püspök címere foglalja el (Kat. 69.sz.). A XV. században azonban a Vasvári Vid pecsétjén látható megoldás — mint Buondelmonte János (Kat. 73.sz.) és Hédervári László (Kat. 74.sz.) pecsétje tanúsítja — gyakoribbá vált és mintegy előkészítette a reneszánsz kori címerábrázolást.
- 5 Bascapé i.m. a 3. jegyzetben idézett és a következő táblák.
- 6 Bodor Imre: Reneszánsz stíluselemek a Mohács előtti magyar pecséteken. MÉ XXXI(1982) 102. lap, 23. kép és 13. jegyzet.
- 7 Zichy Okmánytár. XI. Bp. 1915.
- 8 Balogh Jolán: Az esztergomi Bakócz kápolna. Bp. 1955. 38. lap és 131. jegyzet.
- 9 Fellner Sándor — Pulszky Károly: Bakocs Tamás sírkápolnája Esztergomban. Archaeológiai Értesítő U.F. I(1881) 248; Nyáry 1886. 215.

KATALÓGUS

A katalógus rendszere

- a) az eredeti lenyomat őrzési helye és jelzete; több lenyomat esetén időrendben, sorszámmal ellátva
- b) a másolat őrzési helye és jelzete; a sorszám a megfelelő eredeti lenyomat sorszámaival egyezik meg
- c) méret
- d) a pecsétkép leírása és a körirat feloldása (A körirat szövegének átírásakor a Rudolf M. Kloos által közölt átírási szabályokat tartottuk szem előtt: Einführung in die Epigraphik des Mittelalters und der frühen Neuzeit. Darmstadt, 1980.)
- e) a pecsét említése a művészettörténeti szakirodalomban
- f) fotó-közlés
- g) metszet-, rajz-, akvarell-közlés

1. RÓBERT veszprémi püspök (1209–1226) nagyobb pecsétje

- a) 1210: DI. 60
- b) MKCs—V.8.152
- c) 65x40 mm
- d) Álló főpap; jobbját áldásra emeli, baljában pásztorbot.
Köirata: ROBERT DEI GRA/CIA/ VESPRIMIENSIS EPISCOP/US/ két vonalkör között.
- e) Kumorovitz 1936. 55; Kumorovitz 1944. 333.

2. RÓBERT veszprémi püspök (1209–1226) kisebb pecsétje

- a) 1226: DI. 128
- b) MKCs—V.8.1148
- c) 45x37 mm (töredék)
- d) Konzolon álló főpap; jobbját áldásra emeli, baljában pásztorbot.
Köirata: + RO----- IMIEN EPS (ROBERT DEI GRACIA VESPRIMIEN-
SIS EPISCOPUS) két vonalkör között.

3. BERTALAN veszprémi püspök (1226–1244)

- a) 1231: DI.165
- b) MKCs—V.8.157
- c) 68x45 mm
- d) Állatfejekkel és -lábakkal díszített faldistoriumon ülő főpap. A fején lévő püspöksüveg, valamint a lába alatt elhelyezett zsámoly megszakítja a köiratot. Jobbjában pásztorbotot, csípő magasságban maga elé hajlított baljában meghatározhatatlan tárgyat tart.
Köirata: S/IGILLUM/ BARTHOLOMEI DEI GRA/CIA/ VESPRIMIEN/SIS/ EPI/SCOPI/
Két gyöngykör között.
- e) Kumorovitz 1936. 55; Kumorovitz 1944. 333.
- f) Kumorovitz 1936. 10. ábra

4. VANCSA (BANCSA) ISTVÁN váci püspök (1240–1242)

- a) 1244: DI.58385
- b) MKCs—V.8.732
- c) 48x30 mm
- d) Talapzaton álló főpap, jobbját áldásra emeli, baljában pásztorbot.
Köirata: + S/IGILLUM/ STEPHANI D/E/I GRA/CIA/ WACIEN/SIS/ EPI/SCOPI/
Két gyöngysor között.
- e) Majláth Béla: Vancha István két pecsétje. Archaeológiai Értesítő, Új folyam I(1881) 161–164.
- g) Majláth i.m. 162.

5. BENEDEK kalocsai érsek (1241–1254)

- a) 1252: DI.374
- b) MKCs—V.8.1158
- c) 63x40 mm
- d) Mandorla alakú pecsétmezőben állatfejekkel díszített faldistoriumon ülő főpap fején püspöksüveggel, vállán palliummal. Jobbját áldásra emeli, baljában pásztorbot. Lába alatt levéldíszes konzol.
Körirata: + S/IGILLUM/ · BENEDICTI · DEI · GRACIA · ARCHIEPISCOPI · COLOCENSIS
Két gyöngyosr között.
- e) Kumorovitz 1936. 55; Kumorovitz 1944. 333.
- g) Péterffy 1741. 298; Mon.Strig. I. 412.

6. ZALÁND veszprémi püspök (1244–1262)

- a) 1256: DI.3633
- b) MKCs—V.8.110
- c) 52x32 mm
- d) Állatfejekkel díszített faldistoriumon ülő főpap. Jobbját áldásra emeli, baljában pásztorbot. Lába alatt zsámoly.
Körirata: + S/IGILLUM/ ZLAVDI DEI GRA/CIA/ EPI/SCOPI/ VESPRIMIENSIS
Két gyöngyosr között.

7. AMADÉ győri püspök (1254–1256)

- a) 1256: DI.66618
- b) MKCs—V.8.252
- c) 57x36 mm
- d) Konzolon álló főpap fején püspöksüveggel. Jobbját áldásra emeli, baljában pásztorbot.
Körirata: + S/IGILLUM/ HOMODEI DEI GRA/CIA/ EPISCOPI IAVRIENSIS
A köriratot kívülről vonal-gyöngyosr, belülről gyöngyosr-vonal keretezi.
- g) Cimeliotheca Musei Nationalis Hung. Buda, 1825.3.

8. VINCE nyitrai püspök (1255–1272)

- a) 1256: DI.214
- b) MKCs—V.8.159
- c) 56x36 mm
- d) Konzolon álló főpap, jobbját áldásra emeli, baljában pásztorbot.
Körirata: S/IGILLUM/ UINCENTI DEI GRA/CIA/ EPISCOPI NITRIENSIS
Kívül gyöngy-, belül gyöngy-vonalkör határolja.

9. FÜLÖP esztergomi érsek (1262–1272) nagyobb pecsétje

- a) 1256: DI.40060
- b) MKCs—V.8.1199
- c) 63x40 mm
- d) Állatfejekkel és -lábakkal díszített faldistoriumon ülő főpap fején püspöksüveggel, vállán palliummal. Jobbjával áldást oszt, balkezében pásztorbotot tart.
Körirata: + S/IGILLUM/ PHILIPPI DEI GRACIA ARCHIEPI/SCOPI/ STRIGONIEN/SIS/
Két vonal között.
- g) Mon.Strig. I. 469.

10. FÜLÖP esztergomi érsek (1262–1272) kisebb pecsétje

- a) 1272: DI.814
- b) MKCs—V.8.1128
- c) 55x35 mm
- d) Állatfejekkel és -lábakkal díszített faldistoriumon ülő főpap fején püspöksüveggel, vállán palliummal. Jobbját áldásra emeli, bal kezében pásztorbotot tart.
Körirata: + S/IGILLUM/ MINUS AD CA/USA/S PHIL/IPP/I D/E/I GRA/CIA/ STRIGON/IENSIS/ ARCHIEPI/SCOPI/
Kívül gyöngy-, belül gyöngy-vonalkeretezés között.
- e) Kumorovitz 1944. 322.
- f) Kumorovitz 1936. 11. ábra
- g) Mon.Strig. I.616.

11. PÁL veszprémi püspök (1262–1275)

- a) 1272: DI.774
- b) MKCs—V.8.1127
- c) 52x33 mm
- d) Álló főpap jobbját áldásra emeli, baljában pásztorbot.
Körirata: + S/IGILLUM/ PAVLI DEI GRA/CIA/ EPI/SCOPI/ VESPRIMIEN/SIS/
A köriratot kívülről egyszerű, belülről kettős vonalkeret határolja.

12. TIMÓT zágrábi püspök (1262–1287)

- a) 1278: DI.86849
- b) MKCs—V.8.824
- c) 55x35 mm
- d) A pecsétmezőben főpap áll fején püspöksüveggel. Jobbját áldásra emeli, baljában pásztorbot.
Körirata: +S/IGILLUM/ TIMOTHEI DEI GRACIA EPISCOPI ZAGRABIENSIS
Kívül egyszerű, belül kettős vonalkeret.

13. PÉTER erdélyi püspök (1270–1307)

- a) 1299: DI.2216
- b) MKCs—V.8.84
- b) BTM 64.220
- c) 55x37 mm
- d) Konzolon álló főpap, jobbját áldásra emeli, baljában pásztorbot.
Körirata: + S/IGILLUM/ PETRI DEI GRA/CIA/ EPISCOPI TRANSSILVANI/ENSIS/
Két gyöngykör között

14. ANDRÁS egri püspök (1275–1305)

- a/1 1297: DI.40242
- a/2 1299: DI.2216
- b/1 MKCs—V.8.766
- b/2 MKCs—V.8.80
- c) 55x35 mm
- d) A pecsétmezőben főpap konzolszerű talapzaton álló alakja. Jobbját áldásra emeli, baljában pásztorbot. Jobb oldalán hat szirmú virág.
Körirata: + SIGIL/LUM/:ANDREE:DEI:GRACIA:EPI/SCOPI/:AGRIENSIS

Kívül gyöngykör, belül gyöngy-vonalkör között.

e) Kandra 1893. 85.

g) Kandra 1893. 85.

15. PÉTER veszprémi püspök (1276–1288)

a/1 1277: Veszpr.Kápt.mlt. Paloznak 15

a/2 1279: DI.1025

a/3 1285: Veszpr.Kápt.mlt. Vámos 3

b/2 MKCs—V.8.1183

c) 65x35 mm

d) Állatfejekkel és -lábakkal díszített faldistoriumon ülő főpap, jobbát áldásra emeli, baljában pásztorbot. Lábát konzolszerű számolyon nyugtatja.

Körirata: + S/IGILLUM/+PETRI+DEI+GRACIA+EPISCOPI VESP/RI/M/I/E/N/SIS

A köriratot kívül gyöngykör, belül gyöngy-vonalkör határolja.

16. JÁNOS kalocsai érsek (1278–1301)

a/1 1291: DI.1311

a/2 1299: DI.2216

b/1 MKCs—V.8.39

b/2 MKCs—V.8.82

c) 57x36 mm

d) Állatfejekkel és madárlábakkal díszített lábzsámolyos faldistoriumon ülő főpap fején püspöksüveggel, vállán palliummal. Jobbát áldásra emeli, baljában pásztorbot, melynek feje áttörve a köriratot határoló vonalat annak betűi között helyezkedik el.

Körirata: + S/IGILLUM/ IOH/ANN/IS · DEI · GRA/CIA/ · ARCHIEPI/SCOPI/ COLOCEN/SIS/ BACIEN/SIS/

a COLOCEN és BACIEN szavak között elmosódott díszítés található. A köriratot kívül egyszerű, belül kettős vonalkör határolja.

17. LODEMÉR esztergomi érsek (1279–1298) kisebb pecsétje

a/1 1291: DI.1315

a/2 1291: DI. 50543

b/1 MKCs—V.8.40

b/2 MKCs—V.8.1194

c) 55x35 mm

d) Állatfejekkel és -lábakkal díszített faldistoriumon ülő főpap fején püspöksüveggel, vállán palliummal. Bal kezében pásztorbotot tart, jobbát áldásra emeli.

Körirata: + S/IGILLUM/ MINUS LODOMERII DEI GRA/CIA/ ARCHIEPI/SCOPI/ STRIGON-/IENSIS/

Két gyöngysor között.

f) Kumorovitz 1944. 17. ábra

18. TAMÁS boszniai püspök (1287–1299)

a) 1299: DI.2216

b) BTM 64.215

b) MKCs—V.8.79

c) 55x36 mm

d) Talapzaton álló főpap ornátusban, fején püspöksüveggel. Jobbát áldásra emeli, baljában pásztorbotot tart.

Köirata: + THOME : DEI : GRACIA : EPISCOPI : BOSNENSIS

Két vonal között.

19. BENEDEK veszprémi püspök (1289–1311)

- a) 1299: DI.2216
- b) MKCs—V.8.75
- c) 54x35 mm
- d) Faldistoriumon ülő főpap, jobbát áldásra emeli, baljában pásztorbot tart.
Köirata: + S/IGILLUM/ BENEDICTI DEI GRACIA EPI/SCOPI/ VESPRIMIENSIS

20. HAB váci püspök (1294–1311)

- a) 1299: DI.2216
- b) MKCs—V.8.77
- c) 57x34 mm
- d) Konzolon álló főpap jobbát áldásra emeli, baljában pásztorbot.
Köirata: + SIGILLUM HABI DEI GRA/CIA/ EPI/SCOPI/ EC/C/LESIE WACIEN/SIS/
Két gyöngyör között

21. TÓDOR győri püspök (1295–1307)

- a/1 1299: DI.2216
- a/2 1303: DI.1209
- a/3 1303: DI.1657
- b/1 MKCs—V.8.76
- b/2 MKCs—V.8.36
- c) 55x33 mm
- d) Konzolon álló főpap fején püspöksüveggel. Jobbát áldásra emeli, baljában pásztorbot.
Köirata:
+ S/IGILLUM/:THEODORI:DEI:GRA/CIA/:EPI/SCOPI/: ECCL/ES/IE : GEVRIENSIS
Két vonalkör között.
- f) Kumorovitz 1944. 11. ábra

22. MIHÁLY zágrábi püspök (1296–1303)

- a) 1299: DI.2216
- b) BTM 64.222
- b) MKCs—V.8.86
- c) 55x35 mm
- d) A pecsétmezőben főpap áll fején püspöksüveggel. Jobbát áldásra emeli, baljában pásztorbot.
Köirata: + S MICHAELIS DEI GRACIA EPISCOPI ZAGRABIENSIS
Kívül egy, belül kettős vonalkeret határolja.

23. IMRE váradi püspök (1297–1317)

- a) 1299: DI.2216
- b) BTM 64.217
- b) MKCs—V.8.81
- c) 56x33 mm
- d) Faldistoriumon ülő főpap, jobbát áldásra emeli, baljában pásztorbot.

Köirata: + S/IGILLUM/:EMRICI:DEI:GRA/CIA/:EPI/SCOPI/:WARADIENSIS
Kívül gyöngy-, belül gyöngy-vonalkör

24. ANTAL csanádi püspök (1298–1307)

- a) 1299: DI.2216
- b) BTM 64.210
- b) MKCs—V.8.74
- c) 65x42 mm
- d) Konzolon álló főpap gazdagon redőzött ruhában, fején püspöksüveggel, vállán palliummal. Jobbját áldásra emeli, baljában pásztorbot.
Köirata: + S/IGILLUM/ FR/ATR/IS ANTHONI/I/ ORDIN/IS FR/ATRORU/M MI/NORUM/
D/E/I G/RACIA/ EPI/SCOPI/ CHENADIEN/SIS/
Két gyöngysor között.

25. MIKLÓS szerémi püspök (?–?)

- a) 1299: DI.2216
- b) BTM 64.214
- b) MKCs—V.8.78
- c) 55x33 mm
- d) Alacsony rácsos háttámlájú trónpadon ülő főpap, lába alatt konzolszerű zsámoly. Jobbját áldásra emeli, baljában pásztorbot.
Köirata: + S/IGILLUM/ NICOLAI· DEI GRACIA EPISCOPI SYRMIENSIS
Két gyöngysor között.

26. JÁNOS nyitrai püspök (1301–1328)

- a/1 1318: Esztergom, Primási lt. Saec.Lad.V.No 1.
- a/2 1320: Veszprémi püspöki lt. Dec.ep.10.
- b/1 MKCs—V.8.674
- c) 55x33 mm
- d) Trónoló főpap ornátusban, jobbját felemeli, baljában pásztorbotot tart.
Köirata gyöngysorok között: +S/IGILLUM/· IOHANNIS · DEI · GRA/CIA/ · EPI/SCOPI/ ·
NITRIENSIS

27. ÁGOSTON zágrábi püspök (1303–1322)

- a/1 1314: DI.86930
- b/1 MKCs—V.8.624
- c) 55x35 mm
- d) A köiratot alul és felül áttörő képmezőben háromszintes, a középső szinten háromaxisos, csúcsíves arkatura; körvonalait tagolatlan pálcák alkotják. Felül orrtagolt csúcsíves keretben háromalakos Kálvária-csoport. A középső szinten álló három szent kilétére a lenyomat kopottsága miatt csak következtetni tudunk: középen a zágrábi egyházmegye védőszentjét, Szent Istvánt, jobboldalt Ágoston püspök rendjének alapítóját, Szent Domonkost véljük felismerni csuklyás-köpenyes szerzetesi ruhájáról. A baloldali szent azonossága teljesen bizonytalan. Az alsó szinten, a középső fülkesor alapvonalát áttörő csúcsív alatt Ágoston püspök jobbra forduló, térdelő alakja. A befoglaló árkárendszer alsó szöglete és a köirat kerete által határolt területet egy-egy háromkaréj díszíti.
Köirata gyöngysorok között: S/IGILLUM/·F/RAT/RIS·AUGUSTINI·EPI/SCOPI/·ZAGRABI-
ENSIS
- f) I. Lajos 1982. Kat. 200.sz.

28. TAMÁS esztergomi érsek (1306–1321)

- a/1 1307: DI.40303
- a/2 1309: DI.63903
- a/3 1314: DI.1853
- a/4 1315: DI.1618
- b/3 BTM 64.185
- b/4 MKCs—V.8. 1182
- c) 58x38 mm
- d) Oszlopokon álló cibórium alatt faldistoriumon ülő, ornátusba öltözött főpap; jobbát vállához emeli, baljában pásztorbotot tart.
Körirata gyöngysorok között: S/IGILLUM/·THOME·DEI·GRA/CIA/·S/ANCTE/·ST/RI/GO·NIEN/SIS·ECC/LESI/E·ARCHIEPI/SCOPI/
- f) Kumorovitz 1944. 13. ábra; I. Lajos 1982. Kat. 191.sz.
- g) Mon.Strig. II. 548.

29. BENEDEK csanádi püspök (1307–1320)

- a/1 1312: Nagyszebeni lt (?)
- a/2 1318: Esztergom, Primási lt. Saec.Lad.V.No 1.
- a/3 1320: Veszprémi püspöki lt. Dec.ep.10.
- b/2 MKCs—V.8.676
- c) 52x37 mm
- d) Trónoló főpap ornátusban, jobbát felemeli, baljában pásztorbotot tart. Feje fölött baldachin lebeg.
Körirata olvashatatlan.
- f) ZWG I. IV/15.

30. ISTVÁN veszprémi püspök (1311–1319)

- a) 1319: DI. 1948
- b) MKCs—V.8.1178
- c) 60x38 mm
- d) A képmezőben lebegő baldachin alatt trónuson ülő, pásztorbotot tartó, jobbát felemelő főpap alakja. A püspök lába alatt poligonális posztamens.
Körirata: vonalkeretben: S/IGILLUM/·STEPHANI·DEI·GRA/CIA/·EPI/SCOPI/·WESPRIMIEN·SIS
- f) I. Lajos 1982. Kat. 201.sz.

31. LÁSZLÓ kalocsai érsek (1317–1343)

- a/1 1318: Esztergom, Primási lt. Saec.Lad.V.No 1.
- a/2 1326: Veszprém, Püspöki lt. Káloz 2
- a/3 1330: DI. 2629
- b/1 MKCs—V.8.675
- b/3 MKCs—V.8.1177
- c) 75x44 mm
- d) A pecsétkép felső csúcsán két, diptichonszerűen egymáshoz kapcsolt, pálca-keretelésű, háromszögoromzatú mezőben Szent Péter és Szent Pál attributumokkal ellátott félalakja. A fülkék felső szegélyén futólevélsor vonul végig, oldalukhoz kisméretű pillérek támaszkodnak. A kettős kép közepén megtört talpvonala alatt László érsek palliumos ornátusba öltöztetett, trónoló figurája. A főpap trónusa állattörzsekből álló faldistorium. A frontálisan beállított, teljesen szimmetrikus főpap-alak jobbát vállá fölé emeli, bal kezében pásztorbotot tart. A relief alapsíkját kettős vonalakkal húzott rombuszháló tölti ki.

Körirata gyöngyosoros keretben: +S/IGILLUM/F/RAT/RIS·LADIZLAI·DEI·GR/ACIA/AR·CHIEPI/SCOPI/COLOSCENSIS (így!)

f) I. Lajos 1982. Kat. 197.sz.

32. BOLESZLÓ esztergomi érsek (1321–1328)

a/1 1323: Szepesi Kápt. It. Ser.II. fasc.2. No 19. (?)

a/2 1324: Pannonhalma, Bencés Főapátsági It. c.41. P.

a/3 1328: DI. 99910

b/3 MKCs—V.8. 1123

b/3 BTM 65.1636

c) 92x52 mm

d) A pecsétkép háromszintes, a középső szinten háromtengelyes építményben rendeződik el. Felül futóleveles csúcsívvvel keretelt, elszórt csillagokkal díszített mezőben a keresztrefeszített Krisztus képe. A feszület keretét oldalt egy-egy, csúcsban és fiálékban végződő, kétszintes torony és a hozzájuk kapcsolódó, hasonló tagolású épülethomlokzatok kísérik. Az építmény középső szintje négy karcsú oszlopon nyugvó, Architrávval lezárt, félköríves árkádsor. Az oldalsó oszlopközök talpvonala a pecsétkép pereme felé mintegy 15°-os szögben emelkedik. Az oszlopok között három hosszúruhás figura: középen Hodegetria típusú Madonna, a jobb oldalon álló infulás, pásztorbotos főpap Szent Adalbert, a bal oldali, erősen kontraposztos alak kiléte bizonytalan. Az alsó szinten, a középxist folytató, félköríves keretelésű fülkében Boleszló érsek jobbra forduló, térdelő alakja. Az érsek háta mögött B majuszkula van. A fülkétől balra hasított, liliomos (a heraldikai jobboldalon) és vágásos (a heraldikai baloldalon) címert egyesítő pajzs, jobbra kiterjesztett szárnyú sast ábrázoló címerpajzs látható.

Pálca- és gyöngyosoros keretbe foglalt körirata: S/IGILLUM/BOLESLAI·DUCI/S/TOSTEN/SIS/D/E/I·GRA/CIA/ S/AN/C/T/E·STRIGONIEN/SIS/ECC/LESI/E·ARCHIEPI/SCOPI/ET·EI/US/DE/M/·LOCI·CO/M/ITI/S/·P/ER/PETUI

e) Nyáry 1886. 213.; I. Lajos 1982. 334.

f) MMt 1939. 536; Rados 1938. I.t; I. Lajos 1982. Kat. 192.sz.

g) Batthyány I. 1785. 173; T 23(1905) 19.

33. Telegdi CSANÁD egri püspök (1321–1330)

a) 1323: DI.68792

b) MKCs—V.8.756

c) 65x40 mm

d) A köriratot felül áttörő képmezőben egyetlen, álló alakot magába foglaló tabernákulum. A tabernákulum mennyezetét tartó kvadrátosztású pillérek alul tagolatlan lábazati zónából indulnak. Az építményt háromkaréjos ívre épülő, antikizáló baldachin-motívum koronázza. Benne sokszögű, előreugró posztamensen Csanád püspök alakja. A püspök jobbát vállához emeli, bal kezével pásztorbotot tart.

Körirata többszörös pálcakeretben: S/IGILLUM/CHANADINI·DEI/GRACIA·E/PISCOPI·AGRIENSIS

f) I. Lajos 1982. Kat. 208.sz.

34. RUDOLF váci püspök (1329–1342)

a) 1331: DI.3624

b) BTM 64.300

MKCs—V.8.1130

c) 60x42 mm

d) Fekvő állat hátán álló főpap ornátusban, jobbát áldásra emeli, balkezeiben pásztorbot. Tőle jobbra-balra egy-egy fa, melynek törzsét egy-egy címerpajzs részben takarja. A baloldali pajzsban kiterjesztett szárnyú madár, a jobboldali ábrája valószínűleg ugyanez volt.

Körirata: S/IGILLUM : EPI/SCOPI/ : RODULFI : WACIENSIS

e) I. Lajos 1982. 340

f) I. Lajos 1982. Kat. 206.sz.

35. Batori ANDRÁS váradi püspök (1329–1345)

a/1 ? V4. 1

a/2 1338: DI.51086

b/1 MKCs—V.8. 1124

b/2 MKCs—V.8. 724

c) 70x40 mm

d) A képmező közepén Szent László király maiestas ábrázolása. A király derék fölött átövezett, földig érő tunikát visel, behajlított jobbkezeiben bárdot, baljában országalmát tart. A trónuspad előlapját vakmértű-sor tagolja. Oldalaihoz a pad magasságával megegyező, mérműves, fiálés függelékek csatlakoznak. Felmagasodó fiálékon és a köztük ívelő, futólevelekkel díszített, hajlított pálcán függ a trónus hátlapját képező rombuszhálós drapéria. A fönt lebegő baldachint elől vimpergával díszített, mérműves ablakokkal áttört otorony és két ívelt konzollal hozzácsatlakozó szárnyépület alkotja. A profilozott ívű, vakmértűvekkel díszített aléptítmény alatt térdel ornátusban András püspök jobbra forduló alakja. Mögötte a körirat keretéből vékony gallyacska ágazik ki. Majuszkulás körirata belül díszített profilú pálca, kívül gyöngysoros keretben: S/IGILLUM/·ANDREE·DIVINA·EMISSIONE·EPISCOPI·VARADIENSIS

e) Balogh 1934. 22; I. Lajos 1982. 334; Balogh 1982. 25.

f) I. Lajos 1982. Kat. 207.sz.

g) Bunyitay 1883. 180.

36. Telegdi CSANÁD esztergomi érsek (1330–1349)

a/1 1331: Eger, Kápt. lt. 9.1.1.1. (Heves m.lt.344)

a/2 1335: Esztergom, Kápt. mlt. Lad.44.f.2. No 5.

a/3 1336: Nagyszeben, Kápt. lt. (?)

a/4 1338: Szepesi Kápt. lt. Ser.II. fasc.2.No 21.(?)

a/5 1342: DI. 3438

b/4 BTM 66.2118

b/5 BTM 64.284

MKCs—V.8. 1109

c) 65x36 mm

d) A pecsétkép kerete gazdag tagolású kétszintes építmény. A felső szint tabernákulumát lépcsőzetesen egymáshoz illesztett, fiálés pillérek tartják, felül timpanonos homlokzatokból álló baldachin-motívum zárja le. A karéjolt számráthátíval nyíló térben trónoló Madonna. Mária mell alatt átövezett hosszú ruhát visel, hátravetett köpenye a trónuspadról omlik le. Az alsó szint építészeti tagolása megegyezik a felső szinten alkalmazott pillérek kváderosztásával. A függő záradékban összefutó ívekkel határolt térben Csanád érsek térdel főpapi öltözetben Szent Adalbert álló alakja előtt. A képmező alsó csúcsát kváderes falazat tölti ki, amelyet középen kis méretű félköríves nyílás tör át. Gyöngysorral keretezett majuszkulás körirata: S/IGILLUM/·CHANADINI·DEI·GRA/CIA/·ARCHIEPI/SCOPI/·STRIGHONIENSIS

f) ZWG I. 1892. II/8; Dercsényi 1941. 63; I. Lajos 1982. Kat. 193.sz.

g) Batthyány I. 1785. 197; Mon. Strig. III. I.t.; Kandra 1893.133; Magyar nemzet tört. 1895. 134; Ráth I. 1902. 212.

37. Dörögdi MIKLÓS egri püspök (1330–1362)

a/1 1340: DI. 51121

a/2 1344: Esztergom, Kápt. mlt. Lad.41. f.3. No 13.

b/1 BTM 651379

c) 69x39 mm

d) A pecsétkép felületét kétszintes tabernákulum foglalja el. Az építményt tartó pillérek félköríves ikernyílások egymásfölötti sora tagolja. A felső fülkében glóriás sas, Szent János evangélista szimbóluma. Alul Miklós püspök ornátusba öltözött álló alakja, lába alatt kicsi nyílással áttört posztamens van.

Körirata gyöngysoros keretben: S/IGILLUM·NICOLAI·DEI·GRA/CIA·EPISCOPI·AGRIENSIS

g) Kandra 1893 134.

38. MESKÓ veszprémi püspök (1334–1344)

a/1 1336: Veszprém, Kápt.lt. Pathvására 8.

a/2 1341: Veszprémi Püspöki lt. Litt.adj.8. et Zuzd 5.

b/1 MKCs—V.8. 341

b/2 BTM 65.1855

c) 74x45 mm

d) A képmező felső részén kiterjesztett szárnyú, lépő mozdulatban ábrázolt glóriás angyal. Az angyal kezével hosszú nyelű lándzsát szúr a lába alatt tekergő, fejét és pikkelyes farkát felemelő sárkány szájába. (Szent Mihály arkangyal) A jelenetnek talapzatot nyújtó alépítményt középen profilozott köríves nyílás töri át. Az alépítmény oldalait két-két keskeny csúcsíves vakmérmű tagolja. Az ív alatt térdel Meskó püspök jobbra forduló, pásztorbotot tartó alakja.

Körirata belül díszített profilú pálca, kívül gyöngysoros keretben:

S/IGILLUM· MESCHONIS·EPI·SCOPI·VESPRIENSIS· AULE·D/OMI·NE· REGINE·CAN·CELLARII

e) I. Lajos 1982. 334.

f) I. Lajos 1982. Kat. 202.sz.

39. LŐRINC boszniai püspök (1336–1348)

a) 1344: Esztergom, Kápt. mlt. Lad.40. f.2. No 21.

c) 63x37 mm

d) A három zónára osztott képmező felső csúcsában, pillérek által keretelt fülkében Gyermekeit bal karján tartó, félalakos Madonna. A fülkétől tört vonalú párkány választja el a középső zónát, amelyben a keresztrefeszített Krisztus, tőle balra kulcsot és könyvet tartó Szent Péter, jobbra rostéllyal ábrázolt, összekötött kezű Szent Lőrinc. A figurák talpvonalát képező vízszintes párkány alatt, a pecsétkép alsó csúcsában térdel a templom-modellt felmutató Lőrinc püspök. Körirata gyöngysoros keretben: S/IGILLUM·

LAURENTII·DEI·GRA/CIA·EPI·SCOPI·BOZNEN·SIS

Kiadatlan

40. KÁLMÁN győri püspök (1337–1375) első pecsétje

a) 1345: Sopron, Városi lt. DI.132

c) 68x42 mm

d) Tabernákulumszerűen zárt baldachinos trónus-építményben ülő Madonna, jobb kezében jogart tart, baltérdén a gyermek Jézus áll. A trónuspad előlapján vakmérmű sor vonul végig. Az építmény két oldalához a pad magasságával megegyező nagyságú, félköríves fülkét magukba foglaló függelékek csatlakoznak. A fülkében egy-egy álló alak. A trónus fölé boruló baldachint két fiálé közé helyezett, mérműves nyílásokkal áttört épületedet koronázza. Az építmény alsó, szegmens íve alatt térdel Kálmán püspök balra forduló figurája, mögötte elmosódott címerpajzs.

Körirata gyöngysorok között: S/IGILLUM·COLOMANI·D/EI·GRAC/IA·EPISCOPI·IAURIENSIS...

Kiadatlan

41. BÜKI ISTVÁN veszprémi püspök (1344–1345)

- a) 1344: Esztergom, Kápt. mlt. Lad.40.f.2. No 21.
- c) 62x38 mm
- d) A rombuszhálós díszített képmezőt pillérek által hordozott, oromzatos tabernákulum tölti ki; háromkaréjos íve alatt István püspök álló alakja. A főpap ornátust visel, jobbát vállához emeli, baljában pásztorbotot tart, lába alatt egy fekvő állat. Az oromzat a tabernákuluméval megegyező tagolású pillérekből és a belőlük induló futóleveles csúcsívből áll. Az ív alatt keresztet tartó angyal félalakja.

Köirata gyöngysoros keretben: S/IGILLUM/· STEPH/AN/I·DEI·GRA/CIA/·EPI/SCOPI/·WESP·RIMIEN/SIS/

Kiadatlan

42. BÜKI ISTVÁN kalocsai érsek (1345–1348)

- a) 1347: DI. 3959
- b) MKCs—V.8.1131
BTM 64.318
- c) 72x45 mm
- d) A kettős vonalakkal húzott rombuszhálós képmezőt vízszintes párkányok osztják három zónára. Felül függőleges tagolású pillérektől keretelt fülkében a Gyermevét bal karján tartó Madonna félalakja. A középső zónában középen sárkányon álló, keresztet tartó Szent Mihály, jobb oldalon kardot viselő, pálmaágat tartó szent, bal oldalon Szent Pál alakja. A három szent talpvonalalul szolgáló pontsoros profilú párkány alatt térdel István érsek jobbra forduló, keresztet tartó alakja. Mögötte nagyméretű, elmosódott címerpajzs. Köirata összetett pálcakeretben: S/IGILLUM/· STEPHANI·DEI·ET·AP/OSTO/LICE·SEDI/S/·GRA/CIA/·ARCHIEPI/SCOPI/·COLOCEN/SIS/
- e) Nyáry 1886. 214.
- f) I. Lajos 1982. Kat. 198.sz.
- g) Nyáry 1886. 214.

43. JAKAB zágrábi püspök (1345–1348)

- a) 1348: jelenleg Jugoszláviában
- b) BTM 64.1000.
- c) 69x42 mm
- d) A pecsétkép háromszintes, a középső szinten három tengelyes architektonikus keretben rendeződik el. Felül Madonna félalakja, fülkéje fölött toronyszerű baldachin emelkedik. A középső szint tabernákulum sorát vimpergákból és fiálékból álló oromzat koronázza. A tabernákulumokban középen Szent István, tőle balra Szent László, jobbán pedig egy harmadik koronás szent (Szent Imre?) álló alakja. A képmező alsó részét Jakab püspök félköríves keretben térdelő alakja, valamint két kisméretű címerpajzs foglalja el.

Köirata gyöngysorok között: S/IGILLUM/·IACOBI·DEI·ET·AP/OSTO/LICE·SEDIS·GRA·/CIA/·ZAGRABIEN/SIS/·EPI/SCOPI/

Kiadatlan

44. GERGELY csanádi püspök (1345–1350)

- a) 1347: Esztergom, Kápt. mlt. Lad.41. f.3. No 13.
- c) 65x42 mm
- d) A képmező felső részén széles tabernákulumot magába foglaló oromzatos építmény. Benne lovon ülő Szent György, jobbával lándzsát dő az alul heverő, fejét felemelő sárkány szájába, bal kezével keresztes pajzsot tart maga elé. A tabernákulum hátfalát sűrű vakmértűves díszítés

tölti ki. Kétoldalt mérművekkel áttört függelékek csatlakoznak hozzá. Az oromzat mérműves elemektől közrefogott fülkéjében Gyermekeit bal karján tartó félalakos Madonna. A képmező alsó csúcsát két elmosódott ábrájú címerpajzs és a köztük lévő félköríves fülke foglalja el. A fülkében Gergely püspök jobbraforduló, térdelő alakja.

Körirata gyöngysoros keretben: S/IGILLUM/·GREGORII·DEI·GRA/CIA/·EPI/SCOPI/·CHA—NADIENSIS

Kiadatlan

45. Garai JÁNOS veszprémi püspök (1346–1357)

a/1 1353: Esztergom, Kápt. mlt. Lad.29. f.1. No 15

a/2 1353: Veszprém, Püspöki lt. Árokfő 1.

a/3 1356: Veszprém, Kápt. mlt. Acsa 1.

b/2 BTM 65.1856

c) 70x42 mm

d) A képmező felső részén oromzattal ellátott háromaxisos tabernákulum-rendszer. A karcsú, mérműves elemekből álló oromzatba a középtengely folytatásaként baldachin-tér illeszkedik, benne Gyermekeit bal karján tartó Madonna félalakja. Alatta sárkánnyal harcoló Szent Mihály, a jobb oldalon Szent Katalin, baloldalt felismerhetetlen szent. A tabernákulumokat három lappal záródó sokszögű baldachinok fedik. A pecsétkép alsó részén két címerpajzs között, köríves keretelésű, pontsoros profilú fülkében János püspök balra forduló alakja. A pajzsok heraldikailag jobbra néző kígyót ábrázolnak.

Körirata gyöngysorok között: S/IGILLUM/·IOHANNIS·DEI·GRACIA·EPISCOPI·WESPRI—MIENSIS

f) I. Lajos 1982. Kat. 203.sz.

46. ISTVÁN nyitrai püspök (1350–1367)

a/1 1355: DI. 3430

a/2 1358: Veszprémi püspöki lt. Miscell.30.

b/1 MKCs—V.8. 1188

c) 70x38 mm

d) Felül háromrészes, gazdag oromzati kiképzésű, lépcsőzetes talpvonalú tabernákulum-csoport. Az építmény két oldalához függelékek csatlakoznak. Az ábrázolás ikonográfiája a rendelkezésünkre álló erősen sérült lenyomat alapján nem tisztázható. A képmező alsó részén két címerpajzs között István püspök balra forduló alakja. Gyöngysorok közé foglalt majuszkulás körirata olvashatatlan.

f) I. Lajos 1982. Kat. 211.sz.

47. KÁLMÁN győri püspök (1337–1375) második pecsétje (1355 körül)

a/1 1355: Sopron, Városi lt. DI. 155

a/2 1356: Sopron, Városi lt. DI. 158

c) 77x50 mm

d) A képmező közepén Mária koronázásának jelenete: az egyik kezében könyvet tartó Krisztus koronát helyez a feléje forduló Mária fejére. A jelenet fölé baldachin borul, amit mérműves ablakokkal áttört, pártázatos, cserép fedésű épülettest alkot. A nagyméretű baldachint két, élre állított, négyszögű torony tartja. A tornyokat hegyes, cserepezett sisak fedi, körben pártázat koszorúzza. Felső szintjük tömegét mérműves ablakok bontják meg, az alsók teljesen áttört, oszlopos tabernákulummá alakulnak, amelyekben egy-egy térdelő, a jelenet felé forduló angyalalak foglal helyet. Az építményt pontsoros nyílás-profilú, széles ív támasztja alá. Az építmény alatt Kálmán püspök jobbraforduló, térdelő alakja. A pecsétkép alapsíkját rombuszháló díszíti.

Körirata gyöngysorok között: S/IGILLUM/DOMINI-COLOMANI-EPISCOPI-EC/CLESI/E-
IAURIENSIS

f) MMt 1939 I. 540; Dercsényi 1941. XXVII.t.

48. Telegdi TAMÁS kalocsai érsek (1358–1367)

a) 1362: DI. 5106

b) MKCs—V.8. 1111

BTM 64.358

c) 68x42 mm

d) A képmező vízszintes, ívsoros párkányok osztják három zónára. Felül, architektonikus keretelésű fülkében Madonna félalakja, a középső zónában négy álló szent. Balról jobbra: püspök-szent, keresztet tartó alak (Szent Péter?), kardot tartó Szent Pál, sárkányon álló és pajzsot tartó Szent György. Az alsó zónában két elmosódott ábrájú címerpajzs között Tamás érsek térdelő alakja.

Gyöngysorok közé foglalt, rekonstruált körirata: /SIGILLUM-ARCHIEPISCOPI/COLO/CEN-
SIS/AULEQ/UE/REGIE-CANCEL/LARII/

e) Nyáry 1886. 214.; I. Lajos 1982. 333.

f) I. Lajos 1982. Kat. 199.sz.

49. Keszi MIKLÓS esztergomi érsek (1358–1366)

a/1 1358: Veszprém, Püspöki It. Miscell. 30.

a/2 1360: Veszprém, Kápt. mlt. Bull.Pont.7.

a/3 1361: DI. 31072

a/4 1361: DI. 39261

b/3 BTM 64.788.

b/3 MKCs—V.8. 1121

b/4 MKCs—V.8. 1140

c) 68x40 mm

d) A képmező közepén emelkedő kétszintes tabernákulumot oldalt kváderezett lábazatból induló, karcsú, vakmérműves pillérek és fiálék bonyolult rendszere veszi közre. Az alsó térben Szent Adalbert ornátusba öltözött, jobbját vállához emelő, pásztorbotot tartó, álló alakja. Felül kettős vonalakkal húzott rombuszhálós háttér előtt a keresztrefeszített Krisztus képe. Az építményt apró, vimpergás részekből épülő baldachin koronázza. A tabernákulum-építmény előreugró posztamentusába mélyített fülkében térdel Miklós érsek balra forduló, keresztet tartó alakja. A fülke aljából háromágú gallyacskák ágaznak ki. Kétoldalt címerpajzsok.

Körirata gyöngysoros keretben: S/IGILLUM/NICOLAI-DEI-GRA/CIA/ARCHIEPI/SCOPI/
STRIGONIEN/SIS/ET CO/M/ITIS-P/ER/PETUI

e) Rados 1938. 41; I. Lajos 1982. 335.

f) Rados 1938. II.t.; Dercsényi 1941. 65.; I. Lajos 1982. Kat. 194.sz.

50. VILMOS pécsi püspök (1361–1374)

a) 1363: Esztergom, Kápt. mlt. Capsa Caerulea 24.

c) 70x45 mm

d) A pecsétkép architektúráját két áttört, élre állított torony és a köztük lebegő baldachin képezi. A baldachin alatt Szent Péter köpenyes alakja; jobb kezével lelógó kulcsot, baljában könyvet tart. A tornyok alsó, felnyíló terében két-két címertartó félalak. A bal oldali címer keresztet, a jobb oldali heraldikailag jobbra forduló, ágaskodó címerállatot ábrázol. Az építmény pontsoros profilú alsó párkánya alatt, a képmező alsó, vakmérművekkel díszített felületébe szegmens ívű fülke metsződik, benne Vilmos püspök balra forduló alakja.

Körirata gyöngysoros keretben: S/IGILLUM/ WILHELMI /EPISCOPI QUINQU/EECCL/ESIE/
NSIS

51. Szécsényi MIHÁLY egri püspök (1362–1377) első pecsétje

- a) 1363: Eger, Kápt. lt. 1.1.1.10. (Heves m.lt. 11)
- c) 70?x44 mm
- d) A képmező közepén bal kezében kelyhet tartó Szent János evangélista álló alakja. Tőle heraldikailag jobbra szimbóluma, a nimbuszos, írásszalagot tartó sas, balra koronás oroszlán félalakjával (a Kacsics nemzetség címere?) díszített sisak. A szent feje fölé háromkaréjos ívekkel nyíló, fiálékkal koronázott baldachin borul, posztamense alatt perspektivikusan ábrázolt belső térben Mihály püspök térdelő alakja. Az alépitmény két oldalához a baldachin nyílásmotívumával megegyező, háromkaréjos, fiálás csúcsív kapcsolódik.
Körirata gyöngysoros keretben: S/IGILLUM/MICHAELIS·DEI·GRACIA·EPISCOPI·ECCLESIE·AGRI/ENSIS/
- g) Kandra 1893. 135.

52. Szécsényi MIHÁLY egri püspök (1362–1377) második pecsétje (1367 előtt)

- a/1 1367: DI. 5608
- a/2 1367: DI. 5625
- b/2 MKCs—V.8. 1112
- b/2 BTM 64376
- c) 75x45 mm
- d) A képmező felső részét kitöltő építményt három tornyocskából álló, lépcsőzetes felépítésű baldachincsoport koronázza. A tornyocskákat aprólékos mérműves részlettagolás díszíti. Az építmény középső, legmagasabb részében Szent János evangélista álló alakja kehellyel a kezében. A szent glóriás feje fölött korona lebeg. Az oldalról kapcsolódó, alacsonyabb baldachin-terekben a heraldikai jobb oldalon nimbuszos, írásszalagot tartó sas (Szent János szimbóluma), a heraldikai bal oldalon sisakra helyezett koronán oroszlán félalakja. (V.ö. Kat. 51.sz.) A pecsétkép alsó részének kiemelkedő tömbjébe díszített nyílásprofilú, szegmens ívű fülke metsződik, benne Mihály püspök térdelő alakja. A fülkétől jobbra és balra egy-egy virágos gally vonalai ismerhetők fel.
Körirata: S/IGILLUM/MICHAELIS·DEI·GRA/CIA·EPISCOPI/·AGRIENSIS
- f) Dercsényi 1941. 150; I. Lajos 1982. Kat. 209.sz.

53. Telegdi TAMÁS esztergomi érsek (1367–1375)

- a/1 1367: Esztergom, Kápt. mlt. Lad.50. f.1. No 9.
- a/2 1368: DI. 5672
- b/2 MKCs—V.8. 1113
- c) 72x45 mm
- d) A képmező felső részét oromzattal ellátott, perspektivikus oldalfalai miatt erős térhatású tabernákulum foglalja el, homlokzatát mérműves elemek és a köztük elhelyezett vimpergák alkotják. Az építményben két álló figura: bal oldalon kardot és könyvet tartó Szent Pál, jobbra Szent Adalbert alakja. A tabernákulum fölött emelkedő oromzatot fiálékból induló támvékek közé helyezett, Madonna félalakját magába foglaló baldachin-tér alkotja. A pecsétkép alsó csúcsában két címerpajzs és a közéjük illeszkedő fülke látható, benne Tamás érsek balra forduló, térdelő alakja. A címerpajzsok ábrája heraldikailag jobbra forduló sólyom. (A Csanád nemzetség címere)
Körirata gyöngysoros keretben: S/IGILLUM/THOME·ARCHIEPI/SCOPI/ST/RI/GONIEN/SIS/LOCIQ/UE/·EI/US/DEM·CO/M/ITIS·P/ER/PETU/I/
- g) Nyáry 1886. 213; Karácsonyi 1901. 64; Csoma 1904. 64.

54. PÉTER győri püspök (1376–1377)

- a) 1377: DI. 89467
- b) MKCs—V.8. 839
- c) 70x39 mm
- d) A vízszintes vonalak által három zónára tagolt képmező felső szintjén oszlopokon álló, háromkaréjos ívfel nyíló cibórium, alatta Gyermevét bal karján tartó Madonna félalakja. A középső szinten nagyméretű Kálvária-csoport körvonalai bontakoznak ki. Az alakok építészeti kereteléstől függetlenül állnak. A pecsétkép alsó csúcsába metsződő, négyszög alakú mezőben két, egymás felé forduló félalak, valószínűleg a patrónus és a hozzá könyörgő pecséttulajdonos ábrázolása.

Körirata gyöngysoros keretben: SIGILLUM·PETRI·EPISCOPI·ECCLESIE·IAURIENSIS

Kiadatlan

55. DEMETER zágrábi püspök (1376–1378)

- a) 1379: DI. 6481
- b) MKCs—V.8. 1115
- c) 70x38 mm
- d) A képmező közepén Szent István király álló alakja, behajlított jobb kezében liliomos jogart, baljában országalmát tart, válláról palást omlik le. Tőle jobbra D, balra E majuszkula olvasható. A feje fölött lebegő vimpergás baldachint kétoldalt fiálék gazdagítják. Szent István lába alatt mérműves szakaszoktól közrefogott szegmens ívű fülke, benne Demeter püspök balra forduló, térdelő alakja.

Körirata belül díszített profilú pálca, kívül gyöngysoros keretben: S/IGILLUM·DEMETRII·EPISCOPI·ZAGRABIENSIS

- g) T 15/1897/11; Pór 1898. 12.

56. GOBLIN erdélyi püspök (1376–1386)

- a/1 1378: Nagyszeben, Szász lt. (?)
- a/2 1380: Nagyszeben, Szász lt. (?)
- b) Wien, Sammlung der Institut für Österreichische Geschichtsforschung
- c) 76x47 mm
- d) A körirat sávjába nyúló nagyméretű, boltozatos baldachinnal fedett építményben a sárkánnyal harcoló Szent Mihály arkangyal. A karcsú angyalalak jobb kezével lándzsát emel, bal kezével keresztet tárcsapajzsot tart. Lába alatt fejét magasra emelő sárkány tekereg. A képmező alsó részében két címerpajzs közé illeszkedő, íves záródású fülkében Goblin püspök térdelő alakja. Körirata gyöngysorok között: S/IGILLUM·GOBELINI·DEI·GRA·CIA·EPI·SCOPI·ECCLESIE·ALBENSIS·TRANSILVANIE·
- e) Balogh 1934. 74. 285. jegyzet
- f) ZWG II. IV/16; Dercsényi 1941. 127.
- g) T 17/1899/ 95.

57. PÉTER váci püspök (1376–1401)

- a) 1398: Esztergom, Kápt. mlt. Lad.46. f.1. No 11.
- c) 75x46 mm
- d) A pecsétkép felső részét lépcsőzetes elrendezésű, sokszögű tornyocskákkal koronázott három tabernákulum-építmény tölti ki. Középen Hodegetria-típusú Madonna áll, balján a Gyermeket, jobbájában jogart tart. A bal oldali fülkében női szent látható kör alakú attribútummal a kezében (Szent Katalin?). Jobbra kulcsot és könyvet tartó Szent Péter. Az építményhez kétoldalt keskeny, mérműves függelékek csatlakoznak. A képmező alsó csúcsában, két címerpajzs

közé illeszkedő, szegmens ívű fülkében Péter püspök szembe forduló, térdelő alakja. A fülke keretelésének alsó végződéseiből leveles indák ágaznak ki. A címerpajzsok ökörfejet ábrázolnak.

Körirata gyöngysoros keretben: S/IGILLUM/PETRI·DEI·GRA/CIA·EPI/SCOPI·ECC/LESI·E·VACIEN/SIS/

Kiadatlan

58. Cudar IMRE egri püspök (1377–1386)

a/1 1379: DI. 98298

a/2 1381: DI. 6673

b/1 MKCs—V.8. 1205

b/2 MKCs—V.8. 1117

c) 80x48 mm

d) A pecsétkép felső részének figurái háromaxisos, a középső tengelyben kétszintes, baldachinokkal fedett építményben rendeződnek el. Legfelül sokszögű, boltozatos baldachin alatt Eleusza-típusú félalakos Madonna. Mária jobb kezével a ruhátlan Gyermeket, bal kezével lilomos jogart tart. A baldachin-tér alatt, tőle pontsoros párkánnyal elválasztott mezőben balra forduló, írástekercset tartó nimbuszos sas (János evangélista szimbóluma). Az oldalsó tabernákulumban: balra szent István király köpenyben, jobbra Szent László sodronyíngben, hosszúnyelű bárdal a kezében. Mindkét király országalmát tart melle előtt. A tabernákulumok lábazatán négykaréjos elemekből álló, vízszintes díszítő sáv húzódik. Az építmény oldalához karcsú, mérműves függelékek csatlakoznak. A képmező alsó részében két címerpajzs közé illeszkedő, futólevelekkel díszített árkád alatt Imre püspök jobbra forduló, térdelő alakja látható. A pajzsok a Cudar család jelvényét, a karikacsatot (fermail) ábrázolják. A pajzsok és a püspök fülkéje közötti szögletekben egy-egy virágos gally vonalai ismerhetők fel. A körirat végén hasonló inda található.

Körirata gyöngysoros keretben: s/igillum/emerici·episcopi·agriensis

e) I. Lajos 1982. 335.

f) Dercsényi 1941. 24; MoMüvt 187. kép; I. Lajos 1982. Kat. 210.sz.

59. DEMETER a Sancti Quattuor Coronati bíborosa, esztergomi érsek (1378–1387)

a/1 1379: Esztergom, Kápt. It. Lad.43. f.1. No 8.

a/2 1382: DI.. 6665

a/3 1382: Esztergom, Kápt. It. Lad.45.1.8.

a/4 1384: Esztergom, Kápt.It. Lad.72.2.1.

a/5 1384: Nagyszeben, Szász It. (?)

a/6 1386: DI. 42358

a/7 1386: Esztergom, Primási It. Saec.Lad.R. No 6.

b/2 MKCs—V.8. 1116

b/6 MKCs—V.8. 1122

c) 85x55 mm

d) A képmező felső részét gazdag oromzattal ellátott, hármastabernákulum-építmény tölti ki. A középső, magasabb, sokszögű baldachinnal fedett térben látható keresztelési jelenet vitatott ikonográfiáját valószínűleg Demeter bíboros tituláris templomának (Róma, Santi Quattro Coronati, Cappella San Silvestro) falfestménye segítségével azonosíthatjuk: Szent Szilveszter pápa megkereszteli és megkoronázza Nagy Konstantin császárt. Az oldalsó tabernákulumokban balra Szent Péter, jobbra Szent Pál álló alakja. Az építmény oldalához mérműves, fiálés függelékek csatlakoznak. Az oromzat áttört, egymásba kapcsolt terű baldachin-csoportjának közepén Gyermeket bal karján tartó, trónoló Madonna. A Madonnát kétoldalt áttört tornyocskákban térdelő angyalok fogják közre. Az építmény díszített profilú alsó párkánya alatt, a képsíkba mélyített szegmens ívű fülkében Demeter bíboros térdelő alakja, rajta bíborosi köpeny és kalap van. A fülke melletti címerpajzsokban heraldikailag jobbra forduló, bíborosi ka-

lapot tartó angyalok. A pajzsok, a fülke és a körirat közötti kis felületet mindkét oldalon egy lépő oroszlán kisméretű figurája tölti ki.

Körirata: gyöngysoros keretben: S/IGILLUM·DEMETRII·T/I/T/ULI·S/AN/C/T/ORUM·QUA·TUOR·CORONATOR/UM·PRESB/ITE/RI·CARDINAL/IS/

- f) ZWG II. IV/15; Dercsényi 1941. 66; Németh 1959. XIV/1; I. Lajos 1982. Kat. 195, 196.
- g) Pór 1892. 521; Magyar nemzet tört. 1895. 337; T 18/1897/ 12; Pór 1898. 17.

60. Horváti PÁL zágrábi püspök (1379–1386)

- a) 1385: DI.66.511 (jelenleg Jugoszláviában)
- b) MKCs—V.8. 751
BTM 65,1483
- c) 90x55 mm
- d) A pecsétkép felső része háromaxisos, kétszintes építményben rendeződik el. A felső szint középső tabernákulumában trónoló, ruhátlan Gyermevét jobb térdén tartó Madonna. Baloldalt a Madonna felé forduló, térdelő angyal, jobboldalt Szent Pál alakja foglal helyet. Szent Pál kezében kardot tart, köpenye tógaszerűen redőződik teste előtt. A középső teret poligonális, az oldalsókat élre állított baldachinok fedik. Az alsó szint középtengelyében, szegmens ívvel lezárt térben Szent István király trónoló alakja. A bal oldalon páncélba öltözött, lándzsát és keresztes pajzsot tartó szent (Szent György), a jobb oldalon palástos, koronás, jogart és országalmát tartó királyszent (Szent László?). Az építmény oldalához mérműves függelékek csatlakoznak. A képmező alsó csúcsában két címerpajzs közé illeszkedő fülkében Pál püspök balra forduló, térdelő alakja. A címerpajzsok ábrája: a bal oldalié sasszárny, a jobb oldalié a heraldikai jobb irányba néző állatfej.
Körirata gyöngysoros keretben: S/IGILLUM·PAULI·EPISCOPI·ECCLESIE·ZAGRABIENSIS
- f) I. Lajos 1982. Kat. 213.sz.

61. Himfi BENEDEK veszprémi püspök (1380–1387)

- a/1 1385: Veszprém, Kápt. mlt. Gyulakeszi 19.
- a/2 1387: DI. 69994
- b/1 MKCs—V.8. 400
- b/2 MKCs—V.8. 706
- c) 63x45 mm
- d) A pecsétkép felső részében gazdag oromzattal ellátott építmény. Alul két, diptichonszerűen egymás mellé helyezett, háromkaréjos ívvel lezárt mezőben balra kardot és mérleget tartó Szent Mihály, jobbra köpenyét a koldussal megosztó Szent Márton lovas ábrázolása. Az építmény oldalához keskeny, mérműves függelékek csatlakoznak. A háromkaréjos fülkék fölött emelkedő karcsú, mérműves, fiálás elemekből álló oromzatba boltozatos baldachin-tér illeszkedik, benne Gyermevét jobb karján tartó, Eleusza-típusú, félalakos Madonna. A baldachin-teret alul pontsoros párkány határolja. A képmező alsó csúcsában két címerpajzs közé helyezett futóleveles árkád alatt Benedek püspök alakja. A pajzsok a pecsétkép közepe felé lépő szarvast ábrázolnak (a Himfi család címere).
Kiegészített körirata gyöngysoros keretben: s/igillum/·b/e/n/edicti/·epi/scopi/·wespr/imiensis/·regine·cancell/arii/
- e) I. Lajos 1982. 335.
- f) I. Lajos 1982. Kat. 204.sz.

62. Hédervári JÁNOS győri püspök (1386–1418)

- a/1 ? V.4. No 18
- a/2 1397: DI. 87647
- a/3 1397: Esztergom, Primási lt. Saec.Lad.L. No 7
- b/1 MKCs—V.8. 874

b/2 MKCs—V.8. 626

c) 85x46 mm

d) A képmező felső részét háromtengelyes, az oldalsó tengelyekben kétszintes architektúra tölti ki. Az építmény vázát díszített profilú pálcák alkotják. A középső, lépcsőszerűen megemelt fülkében Gyermekét bal karján tartó Hodegetria-típusú Madonna, fölötté magas, támívekkel és mérműves elemekkel befüggesztett, sokszögű, torony alakú baldachin lebeg. A bal oldali tengely felső fülkéjében Szent Péter, alatta Szent László bárdot és országalmát tartó, fegyverzetben álló alakja. A jobb oldalon felül sárkánnyal harcoló Szent Mihály, alul köpenyes királyszent (Szent István). Minden egyes fülkét két vimpergás lappal záródó baldachin fed. A képmező alsó csúcsában két címerpajzs közé illesztett, díszített profilú, csúcsíves fülkében János püspök balra forduló, térdelő alakja. A fülke és az építmény alsó párkányzata közé csúcsíves háromkaréjok íródnak. A pajzsok ötször hasított (Hédervári) címert tartalmaznak. Körirata belül díszített profilú pálcá, kívül gyöngysoros keretben: s/igillum/·d/o/m/in/i·
ioh/ann/is-de-hedrichwar-epi/scopi/-ecc/lesi/e-iaur/ien/s/is/

g) Magyar Sion I. (1863) 68.

63. Kanizsai JÁNOS esztergomi érsek (1387–1418)

a/1 1391: Nagyszeben, Kápt.l. (?)

a/2 1394: Esztergom, Primási lt. Arch.Saec.Acta Rad.R. No 8.

c) 90x53 mm

d) A képmező felső részét háromtengelyes, a középtengelyben kétszintes architektúra tölti ki. Fent sokszögű, torony alakú baldachin alatt trónoló Madonna, bal karján a Gyermekkel. Alatta Szent Adalbert ornátusban trónoló, jobbát vállához emelő alakja. A két teret négykaréjok sorával díszített párkány választja el. A két oldalsó, keskenyebb fülkében balról Szent László fegyverzetben, jobbról Szent István földig érő ruhában. A fölöttük emelkedő baldachinokat karcú, mérművekkel áttört, élre állított tornyocskák alkotják. A fülkék lábazati sávját és a baldachinok alsó peremét négykaréjok sora díszíti. Az építmény oldalához mérműves, fiálás függelékek csatlakoznak. A képmező alsó csúcsában kétcímerpajzs közé illeszkedő számárhátíves, oromzatos fülkében János érsek jobbra forduló, térdelő alakja. A pajzsok karomban végződő sasszárnyakat ábrázolnak. A fülke és a pajzsok között szabadon maradó felületet indadísz tölti ki.

Körirata gyöngysoros keretben: s/igillum/· johanis·archiepiscopi·strigoniensis

e) Nyáry 1886. 70.

f) ZWG III. V/15.

64. Cíkó ISTVÁN egri püspök (1387–1399)

a/1 1390: Eger, Kápt. lt. 18.7.1.1.1. (Heves m.lt.702/1)

a/2 1395: Eger, Kápt. lt. 1.4.1.4. (Heves m.lt. 51)

a/3 1399: Eger, Kápt. lt. 12.3.1.5. (Heves m.lt. 464)

c) 84x49 mm

d) A pecsétkép felső részén háromaxisos, középső tengelyében kétszintes építmény. Felül sokszögű baldachin alatt Gyermekét bal karján tartó Madonna félalakja; alatta orrtagolt ível záródó fülkében János evangélista szimbóluma: jobbra forduló, írásszalagot tartó, nimbuszos sas. Az oldalsó, keskenyebb fülkékben balra Szent István király áll, köpenye casulaszerűen redőződik teste előtt, kezében jogart és országalmát tart, jobbra Szent László sodronyíngben, övén tör függ, kezében országalmát és hosszú nyelvű bárdot tart. A fülkék fölött mérmű-elemekből álló, dekoratív oromzat emelkedik, benne mindkét oldalon egy-egy a Madonna felé hajló apró figura. Az építményhez kétoldalt keskeny, mérműves függelékek csatlakoznak. A képmező alsó csúcsát két, koronás állatfejet ábrázoló címerpajzs és a közéjük illeszkedő fülke tölti ki. A fülkét felül ívelt hullámvonal zárja le, benne István püspök jobbra forduló, térdelő alakja. A pecsétkompozíciót az egész képmezőt beborító csillag- és karika-díszek teszik dekoratív hatásúvá.

g) Batthyány I. 1785. 411; Kandra 1893. 135.

65. Jánki DEMETER veszprémi püspök (1387–1391; 1395–1398)

a/1 ? V.4. 95

a/2 1397: DI. 87647

a/3 1397: Esztergom, Primási lt. Saec.Lad.L. No 7.

b/2 MKCs—V.8. 625

c) 80x49 mm

d) A képmező közepét egyetlen nagyméretű tabernákulumteret körülfogó architektúra tölti ki. A tabernákulumban a sárkánnyal harcoló Szent Mihály látható. Az arkangyal teljes vértetben jelenik meg, előre lépve, kardját felemelve lesújtani készül a fejét fölemelő sárkányra. A tabernákulum fölött két fiálé-csoporttal közrefogott, mérműves szerkezetű, középen baldachin-teret magába foglaló oromzat emelkedik. A baldachin alatt Eleusza-típusú, félalakos Madonna látható. Az építményt kétoldalt karcsú, fiálás, mérművel áttört függelékek gazdagítják. Profilozott lábazati párkányát kereszt-sor díszíti. A képmező alsó csúcsában két címerpajzs között, részben a tabernákulum lábazati párkányába metsződő fülkében Demeter püspök balra forduló, térdelő alakja. A pajzsok holdsarló ívébe helyezett hatágú csillagot ábrázolnak (a Hont-Pázmán nemzetség címere)

Köirata gyöngysorok között: S/IGILLUM·DEMETRII·DEI·GRA/CIA·EPI/SCOPI·WESPRI·MIENSIS

e) Nyári 1886. 214

f) Horváth 1937. XXXVI/75

g) Nyáry 1886. XII. tábla 92; T 8/1890/ 118; Karácsonyi 1901. 103.

66. MIHÁLY nyitrai püspök (1393–1399)

a) 1397: DI. 87646

b) MKCs—V.8. 729

c) 65x38 mm

d) A pecsétkép háromtengelyes, lépcsőzetes felépítésű, architektúrában rendeződik el. A fülke-rendszer körvonalait az alapsíkhoz díszítetlen profillal kapcsolódó pálcák képezik. Az oromzat közepén fiálék között lebegő baldachin alatt félalakos Madonna. A középső, nagyobb méretű tabernákulumban több szent attributumával ellátott nőalak, jobb karján kosarat (Szent Dorottya), bal kezében kereket tart (Szent Katalin), lába alatt sárkány van (Szent Margit). Kétoldalt kisebb méretű fülkében egy-egy profilban ábrázolt, botot tartó, köpenyes szerzetes (Szent Zoerard-András és Szent Benedek zóborhegyi remete?). Följük fiálékkal és tornyocskával koronázott baldachin borul. A képmező alsó csúcsában, íves keretelésű fülkében Mihály püspök balra forduló, térdelő alakja.

Köirata gyöngysoros keretben: sigillum·michaelis·episcopi·nitriensis

Kiadatlan

67. ANTAL pápai ügyhallgató (esztergomi vikárius)

a) 1397: DI. 8243

b) MKCs—V.8. 1118

c) 65x42 mm

d) A képmező felső részén háromrészes, baldachinokkal fedett építmény. A középső, magasabb fülkében Hodegetria-típusú Madonna áll, bal karján a Gyermeket, jobbáiban jogart tart. Kétoldalt nehezen felismerhető szentek (balra Keresztelő Szent János?, jobbra Szent Péter?). A képmező alsó csúcsában két, elmosódott ábrájú címerpajzs közé illeszkedő fülkében a pecséttulajdonos szembe forduló, térdelő alakja.

Köirata: S/IGILLUM·ANTONII·D/E·PONTO·DEC/RE/T/ORUM·DO/CTORIS·AP/OSTO/
LICI·PALATII·—/—/·AUDITORIS

f) Rados 1938. II.t.

68. Szántai LUKÁCS váradi püspök (1397–1406)

a) 1398: DI. 8313

b) MKCs—V.8. 1119

BTM 64.460

c) 76x47 mm

d) A képmező felső részén három fülkéből álló tabernákulum-építmény, amelyet zsindelyes tetőzetű baldachinok fednek. Középen holdsarlón álló Madonna; a holdsarló ívében emberi arc látható. Az oldalsó, alacsonyabb tabernákulumokban bal oldalt Szent László országalmát és bárdot tartó alakja, jobbra Szent Péter, kezében kulccsal. Az alépitménybe félkörívvel záródó fülke metsződik. A baloldaliban Lukács püspök jobbra forduló, térdelő alakja, a jobboldaliban két keresztbetett tollat ábrázoló címerpajzs.

Köirata gyöngysoros keretben: S/IGILLUM·LUCE·EPI/SCOPI·WARAD/IENTIS·STUD/II·
COMMEN/DATOR/IS·P/RE/PO/S/ITUR/E·VETERIS·BU/DENSIS/

e) Nyáry 1886. 215.

f) Rados 1938. III.t.; Bp. tört. II.1973. 89; Balogh 1982. 65.

g) Bunyitay 1883. 223.

69. EBERHARD zágrábi püspök (1397–1406, 1409–1419)

a) 1416: DI. 35291

b) BTM 65.1007

c) 58x33 mm

d) Szent István király trónoló alakja fülkében. Fején korona, jobbában lilomos jogar, baljában országalma. A fülke kúszólevelekkel és kereszttrózsával díszített csúcsíves záradékán fiatornyokból és támvékből álló áttört oromzat emelkedik. A fülke alatt a püspök címere: háromszögű pajzsban ágaskodó oroszlán. A fülke oromzata és a címerpajzs áttöri a köiratot.

Köirata: S/IGILLUM·EBERHARDI·EPISCOPI·EC/C/LESIE·ZAGRABIENSIS·

Kívül-belül többsoros vonalkeretezés.

70. Scolari ANDRÁS váradi püspök (1409–1426)

a) 1422: DI. 11218

b) MKCs—V.8. 762 és 1120

c) 85x48 mm

d) A pecsétmezőt három fülkére tagolt gótikus keretépítmény tölti ki. A fülkékben egy-egy félnyolcszögű, peremén áttört díszítésű konzolon álló alak látható, fejük fölött félnyolcszögű, vimpergákkal és kereszttrózsákkal díszített baldachinok zárják a fülkéket. A középső fülkében, a két szélsőnél magasabban elhelyezett baldachin alatt a Madonna áll, bal karján a Gyermekekkel. Tőle jobbra Szent Katalin, kezében a kerékkel, balra Szent László, fején koronával, jobbában a csatabárdal, baljában pedig a kettőskeresztes pajzzsal. A fülkéket egymástól elválasztó oszlopok a baldachinok fölé nyúlnak, és újabb három fülkére tagolják a keretépítmény felső részét. A középsőben Imago Pietatis, tőle jobbra és balra egy-egy adoráló angyal. Az egész keretarchitektúrát kereszttrózsás vimpergákból és fiatornyokból álló oromzat zárja, mely a pecsét széléig nyúlik. Két oldalát mérművek és támvévek díszítik. A hármastagolású keretépítmény alatt kisebb, kúszólevelekkel és kereszttrózsákkal díszített mérműves záradékú fülkében balra fordulva térdelő főpap, fején püspöksüveggel, kezében pásztorbottal. A fülke két oldalán egy-egy fiatorony, melyeket mérművek kapcsolnak a fülkéhez. A pecsétmező fülke melletti felületeit a felső keretépítmény két szélső fülkéje konzoljainak aljából kiinduló indadísz tölti ki.

Körirata: + sigillu/m/ andree de scolaribus — — — — waradiensis

Minuszkulákkal többsoros vonalkeretezés között.

- e) Bunyitay Vince: A nagy-váradí ősz székesegyház. Archaeológiai Közlemények XIII. Bp., 1880. 20.
- f) Rados 1938. III. tábla; Németh 1959. XIII/2.
- g) Bunyitay 1883. 241.

71. Albeni HENRIK pécsi püspök (1421–1445)

- a) 1438: DI. 88142
- b) MKCs—V.8.1142
- c) töredék (eredetileg kb. 75x50 mm)
- d) A pecsét ismert példányán a lenyomatnak csak a felső harmada maradt meg. Ebből megállapítható, hogy a pecsétmezőt kitöltő gótikus építészeti keret oszlopoktól elválasztott három fülkére tagolódott, melyeknek záradékát belül mérművekkel díszítették. A fülkék fölött középen egy-egy márművel tagolt tornyocska emelkedik, körülötte pedig támvékekhez kapcsolódó fiatornyok láthatók. A középső nagyobb fülkében Szent Péter félalakja látható feje körül dicsfénynyel, jobbában kulccsal. A tőle jobbra eső kisebb fülkében címer helyezkedik el: háromszögű pajzsban harántpólya. Körirata nem maradt meg.

72. ANTAL nándorfehérvári püspök (1423–?)

- a) 1431: DI. 10869
- b) MKCs—V.8.216
- c) 65x36 mm
- d) Kúszóleveles háromszögű oromzatokkal és fiatornyokkal díszített baldachinnal fedett fülkében a Madonna álló alakja jobbkarján a Gyermekkel. A fülke mellett kétoldalt egy-egy sarkával kifelé forduló, hegyes gúlasisakkal fedett torony áll. A fülke alatt kisebb fülkében jobbra forduló, térdelő főpap kezében pásztorbottal. Arca előtt a fülke melletti pecsétmezőben címer: háromszögű pajzsban hatágú csillag (A fülke másik oldalán a pecsétmező sérült.)
Körirata: S/igillum/ antoni/i/ epi/scopi/ nandor albe/nsis/
Minuszkulákkal, két vonalkör között.

73. Buondelmonte JÁNOS kalocsai érsek (1424–1447)

- a) 1441: DI. 80742
- b) MKCs—V.8.797
- c) 80x52 mm (töredék)
- d) Gótikus építészeti elemekből álló hármastagolású keretezés tölti ki a pecsétmezőt, melynek felső része ma már hiányzik. Középső részén három egymás melletti fülke található, eredetileg mindhármát háromkaréjos baldachin fedte. A középsőben a Madonna alakja áll, balján a Gyermekkel. Tőle jobbra Szent Péter jobbkezeiben kulccsal, balra Szent Pál jobbában karddal, balkezeiben nyitott könyvvel, egy-egy keskenyebb fülkében. A három fülke talpvonala alatt kisebb fülkében jobbra forduló térdelő főpap, jobbában kereszttel. A fülkétől jobbra és balra henger tagozatokkal megszakított kváderezett felületen egy-egy rácsos ablak található. Az ablakok körül három-három apró köralakú díszítmény helyezkedik el. A pecsétmezőt alul középen háromszögű egyszer vágott címerpajzs zárja.
Körirata: S/igillum/ pontificale/ d/omi/ni:io/h/anis:dei/gra/cia/ archiepiscopi:colocensi/s/
Minuszkulákkal, két vonal között. A körirat végén virágdísz.

74. Hédervári LÁSZLÓ egri püspök (1446–1467)

- a) 1465: DI. 16286
- b) MKCs—V.8. 311
- c) 80x48 mm
- d) A pecsétlenyomatot magas, belső oldalán hálómintával díszített perem szegélyezi. Az általa közrefogott mezőt gótikus építészeti elemekből álló hármastagolású keretezés tölti ki teljesen, csak a körirat két szalagjának hagyva helyet. A középső, mérművekkel, vimpergákkal díszített, a mandorla csúcsáig nyúló, mérművekkel áttört toronyban folytatódó félnyolcszögű baldachinnal lezárt fülkében feszület áll posztamensen, sugárkéve előtt; a feszület a tőle jobbra és balra elhelyezkedő két fülkében posztamensen álló Szűz Mária és Szent János evangélista alakjával együtt kálváriacsoportot alkot. A két szélső fülkét ugyancsak mérművekkel, vimpergákkal díszített félnyolcszögű baldachin zárja, fölöttük fiálékkal díszített tornyocskák, melyek ablakain két-két ímára kulcsolt kezű félalak tekint ki. A két szélső fülke külső oldalán fiatornyos, mérműves díszítmény tölti ki a teret. A középső, feszületet befogadó fülke alatt a keretarchitektúra szerves részeként kiképzett fülkében posztamensen jobbra fordulva térdelő főpap püspöksüveggel, pásztorbottal. A fülke két oldalán egy-egy angyal, középen alul ötször hasított pajzs (a Héder nemzetség címere).
Körirata: S/igillum:/lad is/lai:/de:hedrewara episcopi:agriensis
Minuszkulákkal, két, végein redőkbe hajtogatott mondatszalagon.
- e) Kandra 1893. 136–138
- g) Kandra 1893. 137.

75. Várdai ISTVÁN kalocsai érsek (1457–1470)

- a) 1464: DI. 45084
- b) MKCs—V.8. 714
- c) kb. 95x60 mm (töredékes)
- d) A pecsét felületét gótikus építészeti elemekből álló keretezés tölti ki teljesen, csak a körirat két szalagjának hagyva helyet. Középső kettős baldachinos fülkéjében Szent Pál alakja látható baljában karddal és Keresztelő Szent János alakja baljában kereszttel. Fölöttük kisebb baldachinos fülkében a Madonna félalakja jobbján a Gyermekkel. Alul csúcsíves fülkében jobbra forduló térdelő főpap pásztorbottal és mondatszalaggal. Mindkét oldalán egy-egy háromszögű címerpajzs felettük kereszttel. A címer rajza a Gut-Keled nemzetség „három sárkányfoga”.
Körirata: SIG/ILLUM/ ————— ARCHIEPISCOPI COL/OCEN/SIS
Majuszkulákkal, két, redőkbe hajtogatott mondatszalagon.

76. Várdai MÁTYÁS boszniai püspöki vikárius (?–?) (1485–1488 püspök)

- a) 1483: DI. 94275
- b) MKCs—V.8.857
- c) 76?x45 mm
- d) A pecsétmezőt reneszánsz építészeti keret tölti ki. Profílozott talpvonalán három álló alak látható feje körül dicsfénnnyel. Középen a Madonna balkarján a Gyermekkel, tőle jobbra Szent Péter jobbában kulccsal, balra Szent Pál jobbában könyvvel, baljában karddal. Kétoldalt egy-egy antikizáló oszlop tartja fejük fölött a párkányzatot, melyen a pecsétmező felső harmadát kitöltő profílozott peremű háromszögű oromzat nyugszik. Az oromzatban Krisztus sírból kiemelkedő félalakja (Imago Pietatis). A talpvonal alatt középen eredetileg Várdai Mátyás címere volt, melyből a pecsét sérülése folytán ma már csak a rangjelző püspöksüveg látható, annak kétoldalt a pajzs köré hajlított szalagjaival. A pecsétmező címer körüli részét kváderosztás tölti ki, a kanellurás oszlopok mellett pedig egy-egy ciprusfa (?) áll.
Körirata: SIGILLVM·D/OMI/NI·MATTIE·DEI·GRACIA·EPISCOPI·DAINENSIS
Vonalkeretezés között kapitálisokkal. A körirat elején és végén hatszirmú virág található, a végén fennmaradó üres szakaszt növényi ornamentika tölti ki.

- e) Bodor Imre: Reneszánsz stíluselemek a Mohács előtti magyar pecséteken MÉ XXXI 1982. 102.
- f) Bodor i.m. 23. kép

77. Bakócz TAMÁS esztergomi érsek (1497–1521)

- a) 1509: DI. 101806
- b) MKCs—V.8.653
- c) 73x49 mm
- d) A pecsétmezőt kitöltő gótikus keretépítmény három nyílását négy oszlop határolja, melyek a nyílásokat záró, mérműves oromzatokkal és fiatornyokkal díszített baldachinokat tartják. Középen függönyrúdra függesztett rombuszhálós (brokátmintás) kárpit előtt Szent Adalbert áll főpapi öltözetben, jobbát áldásra emelve, baljában pásztorbottal. Tőle jobbra és balra egy-egy hosszúhajú, derekán övvel összefogott bő, hosszú ruhájú angyal áll, kezével a keretező oszlopokat támasztva. Szárnyuk a szélső oszlopok mögött kinyúlik a pecsétmezőbe. A hármass nyílás talpvonala alatt félkupolával zárt fülkében álló szimmetrikus tárcsapajzsban Bakócz-címer: félkerékből kinövő ágaskodó szarvas. A pajzs mögött ill. fölött hosszúnyelű háromkaréjos végződésű egyenlőszárú kereszt.
- Köirata: S/IGILLUM/R/EVERENDISSIMI/D/OMI/NI-THOME-ARCHIEPISCOPI-ECCLESIE-STRIGONIENSIS
- Többsoros külső-belső vonalkeretezés között, végein visszacsavarodó mondatzalagon majuszkulákkal kevert kapitálisokkal.
- e) Bodor Imre: Reneszánsz stíluselemek a Mohács előtti magyar pecséteken. MÉ XXXI 1982. 102.
- f) Bodor i.m. 24. kép

78. Bakócz TAMÁS esztergomi érsek (1497–1521)

- a) 1515: DI. 22728
- b) MKCs—V.8.1198
- c) kb. 115x65 mm (sérült), 122x70 mm-es bádoglemez tokban
- d) A pecsétmezőt kitöltő és a köiratot is megszakító reneszánsz keretépítmény három szoborfülkét alkot, melyeket profilozott vállköveken nyugvó, ugyancsak profilozott archivoltok zárnak. Utóbbiak mellett kétoldalt az ívháromszögekben egy-egy apró díszítmény (rosetta?). A fülkék magas posztamensen állnak, négy növényi ornamentikával díszített pilaszter választja el őket egymástól. Posztamensük a pilasztereknek megfelelően oszlopszék-szerűen golyvázott, rajta a fülkék alatt füzérdísz, a pilaszterek alatti „oszlopszékeken” csokorszerű növényi dísz van. A pilaszterfők fölött a többszörösen tagolt architráv golyvázódik. A pilaszterek folytatódnak az architráv fölötti frízen, amelyet ezáltal három szakaszra tagolnak. A három szakasz mindegyikén felirat látható az alatta lévő fülkében álló szent nevével. A fríz fölötti gazdagon tagolt geison a pilaszterek fölött szintén golyvázódik. Fölötte a mandorla felső csúcsában a Madonna félalakja látható bal karján a Gyermekekkel. Mellette kétoldalt egy-egy bőségszarú. A középső fülkében Szent Adalbert áll főpapi öltözetben, feje körül dicsfénnel, baljában pásztorbottal. Fölötte: S/ANCTUS/A/DA/LBERT/US/ felirat. Tőle jobbra Szent János evanglista feje körül dicsfénnel, jobbiban könyvvel (?), baljában kehellyel, melyből kígyó távozik. Lábánál jelvénye: a sas. Fölötte: S/ANCTUS/IO/HANNES/E/VAN/G/ELISTA/ felirat. A vele átellenben lévő fülkében Szent István király koronás feje körül dicsfénnel, jobbiban jogarral. Fölötte: S/ACNTUS/STEFANUS/ felirat. A három fülke előtt Bakócz Tamás alakja térdel vállán palásttal. Kétoldalt a két szélső pilaszter mellett a pecsétmezőben egy-egy ciprusfa (?) áll. A reneszánsz keretépítmény talapzata háromszögű, konkáv ívelésű konzolon nyugszik, melynek alsó csúcsát álló szimmetrikus tárcsapajzs takarta. Utóbbi Bakócz Tamás címerét: a félkerékből kinövő szarvast hordozta. A címerpajzs ma már teljesen hiányzik, csak a fölötte elhelyezett kettőskereszt és bíborosi kalap maradt meg. A címer két oldalán a pecsétmező fennmaradó felületeit növényi ornamentika díszíti. Köirata: THO/ME/BAKOCZ-CARDINALIS/STRIGONIENSIS/ET-PATRIAR/CHE/CONSTANT/INOPOLITANI/LEGATI/HUNGARIE
- Végein visszahajló mondatzalagon kapitálisokkal. A köirat szavai között elválasztójelekként apró, háromágú ékítmények találhatók.

- e) Josephus Dankó: De ortu progressuque Capelle Bakácsianae commentariolum. Strigonii, 1875. p.12.; Fellner Sándor–Pulszky Károly: Bakocs Tamás sírkápolnája Esztergomban. Archaeológiai Értesítő. Új folyam I./1881/ 247–249; Nyáry 1886. 215.; Balogh Jolán: Az esztergomi Bakócz kápolna. Bp., 1955. 38. és 13. jegyzet.; Bándi Zsuzsanna: Siegel des Thomas Bakócz von Erdőd, Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn 1458–1541. Schallaburg’82 668–669. Kat. Nr. 815.; Bodor Imre: Reneszánsz stíluselemek a Mohács előtti magyar pecséteken. MÉ XXXI 1982. 102–103.
- f) Balogh i.m. 3. kép; Bándi i.m. 668.; Bodor i.m. 25. kép
- g) Péterffy 1741. 1.; Fellner–Pulszky i.m. 248; Nyáry 1886. 215.

79. Erdődy SIMON zágrábi püspök (1519–1543)

- a) 1522: DI. 33018
- b) BTM 64.853
- c) 67x48 mm
- d) A pecsétmező közepén Szent István király trónoló alakja látható hosszú, bő ruhában, fején koronával. Vállát palást fedi, melyet elől kapocs tart össze. Jobbjában liliomos jogar, baljában országalma. Lábát virágokkal díszített peremű zsámolyon nyugtatja. Háta mögött virágmustrás trónkárpit. Feje fölé konzolokra támaszkodó oszlopoktól tartott hármastagolású baldachin emelkedik, melynek háromszögű oromzatait kúszólevelek, fiatornyok, támvégek díszítik, legfelül gúlatető borítja. Két oldalán háromszögű konzolokon egy-egy angyal térdel feje fölött a középső baldachinhoz csatlakozó háromszögű, kúszólevelekkel és fiatornyokkal díszített kisebb baldachinnal. Szent István trónoló alakja előtt, tőle jobbra térdel a pecséttulajdonos főpap imára kulcsolt kézzel. A pecsét alsó csúcsát az Erdődy-címer foglalja el: álló szimmetrikus tárcsapajzsban félkerékből kinövő szarvas. A címerpajzs fölött püspöksüveg. Mind a címerpajzs, mind pedig a térdelő főpap alakja áttöri a köriratot.

Körirata: ·SIGILL·UM·/·REVEREN·DISSIMI·D·OMINI·SIMONIS·EPISCOPI·ZAGRABIEN·SIS·/·M·D·XX·

Kapitálisokkal, kívülről többsoros vonallal, belülről gyöngysorral határolva.

FÜGGELÉK

XIV. századi egyházi személyek pecsétjei

1. THEOFILUS „dictus Puer” esztergomi prépost (1303–1333)

- a) 1323. Eger, Kápt. lt. 1.1.1.10. (Heves m.lt.9.)
- c) 45x29 mm
- d) A képmező felső felében Jézus születésének jelenete. Mária ágyon pihen, József az ágy lábánál ül, az ágy fölött helyezkedik el az a hármassal alátámasztott jászol, amelyben a bepólyázott gyermek fekszik. A jászol fölé ökör és szamár feje hajlik. A jelenet fölött oszlopsoros épülethomlokzat lebeg. A felső résztől hullámvonallal elválasztott alsó képfélben térdel a pecsét tulajdonosa főpapi öltözetű patrónusa, Szent Adalbert előtt. A patrónus mögött a körirat keretéből gallyacska ágazik ki.
Körirata gyöngysorok között: S/IGILLUM/THEOFILI·DEI·P/ATRIS?/GR/ACIA/P/RE/POSITI-STRIGONI/ENSIS/

Kiadatlan

2. GYÖRGY nagyszombati plébános (első említése: 1309)

- a) 1313: Esztergom, Primási, lt. Saec.Lad.U. No 187
- c) 45x26 mm
- d) A képmező felső részén az angyali üdvözlés jelenete. Az angyal egyik kezével felfelé mutat, a másikkal hosszú, lenyúló írástekerccset tart. A jelenettől háromkaréjos csúcsív választja el a pecséttulajdonos alakját tartalmazó képrészt.
Körirata gyöngysorok között: S/IGILLUM/GEORGII·PLEBANI·DE·TIR/NAVI/A
- g) Mon.Strig. II. 63.

3. TAMÁS dominikánus szerzetes

- a) 1313: Esztergom, Primási lt. Saec.Lad.U. No 187
(Az oklevél kiadóinak sorában Tamás neve nem szerepel. Ezen a helyen Péter dominikánus perjel pecsétjének kellene függenie.)
- c) 39x22 mm
- d) A pecsétkép kompozíciója íves alépítményre támaszkodó, felül karéjolt csúcsívvel záródó tabernákulumba illeszkedik. A tabernákulum mennyezetét két, nyílásokkal több szintre osztott pillér tartja; benne a hitetlen Tamás bizonyosság szerzésének jelenete. A jobb oldalon álló Krisztus jobb kezében zászlót tart, baljával az előtte térdelő Tamás kezét helyezi mellsebébe (Jn 20, 27). A jelenet alatt a pecséttulajdonos jobbra forduló, térdelő alakja. A két szintet elválasztó csúcsív külső szögletmezéjébe mindkét oldalon egy-egy háromkaréj íródik.
Alig olvasható körirata: S/IGILLUM/F/RAT/RIS· THOME...
- g) Mon.Strig. II. 83.

4. JÁNOS szepesi prépost (1323–1348)

- a/1 1326: DI. 31070
- a/2 1328: Esztergom, Primási lt. Eccl.Vetus No 25

b/1 MKCs—V.8. 1192

c) 45x35 mm

d) A köriratot oromzatával áttörő tabernákulumban gyermekét jobb karján tartó, félalakos Madonna. Az építmény háromkaréjos homlokívét két, csúcsban végződő pillér tartja, felül öt, különböző méretű, a pillérekkel megegyező tagolású tornyocska koronázza. Az alépítmény szegmens ívű karéjai alatt térdel János prépost balra forduló alakja.

Körirata: S/IGILLUM/ IOH/ANN/IS P/RE/PO/S/ITI ECC/LESIE/ SCEP/USIENSIS/

g) Mon.Strig. III. I.t.

5. MIKLÓS pécsváradi apát (1323—1357e.)

a) DI. 3492

b) MKCs—V.8. 103

c) 50x33 mm

d) Konzolon álló, jobbát felemelő, pásztorbotot tartó, infulás apát. Kétoldalt egy-egy leveles inda.

Körirata gyöngysorok között: S/IGILLUM·NICOLAI·ABBATIS·WARADIENSIS

f) I. Lajos 1982. Kat. 215.sz.

6. SZIGFRID garamszentbenedeki apát (1330—1355)

a) 1342: DI. 3492

b) MKCs—V.8. 102

BTM 64.288

c) 55x34 mm

d) A rombuszhálóval díszített képfelület felső részét kétoldalt pillérekkel megtámasztott, háromkaréjos ívvel záródó tabernákulum foglalja el. A tabernákulum belső nyílás-profilját kereszt sor díszíti, felül oszlopos homlokzatokból képzett baldachin-motívum koronázza. Az építményben Szent Benedek szerzetesi ruhás, glóriás alakja áll. Bal kezében pásztorbotot fog, jobbával könyvet tart maga előtt. A tabernákulum háromkaréjos alépítménye alatt térdel Szigfrid apát balra forduló alakja.

Körirata gyöngysorok között: S/IGILLUM·SIFRIDI·ABB/AT/IS·MON/ASTERII·S/AN/C/T/I·BENED/IC/TI·DE·GRON

f) Dercsényi 1941. 63; I. Lajos 1982. Kat. 220.sz.

7. BENEDEK szekszárdi apát (1331—1346)

a) 1342: DI. 3492

b) MKCs—V.8. 106

BTM 64.292

c) 55x33 mm

d) A képmezőben egyetlen nagyméretű, szegmens ívvel záródó tabernákulum, benne Benedek apát ornátusba öltözött figurája. Az apát jobb kezét vállához emeli, baljában pásztorbotot tart. Az építményt fiálék közé helyezett torony koronázza, kétoldalt függelék csatlakoznak hozzá.

Körirata gyöngysoros keretben: S/IGILLUM·F/RATRIS·BENEDICTI·ABBATIS·SAXARDI·ENSIS

f) I. Lajos 1982. Kat. 219.sz.

8. Hammer VILMOS pannonthalmi apát (1333–1354)

a/1 1336: Pannonhalma, Bencés Főapátsági lt. Capsa 5.R

a/2 1342: DI. 3492

b/2 MKCs—V.8.101

b/2 BTM 64.287

c) 66x40 mm

d) A képmezőt az apát alakját magába foglaló tabernákulum tölti ki, amelyet két fiálé közé helyezett, csúcsíves nyílásokkal áttört torony koronáz. A talpazat és a fülke-nyílás profilját pontsor díszíti. Az építmény oldalához mérműves elemekből, efölött fiálékból és támívekből komponált íves konzolon nyugvó függelék csatlakozik. A képmező alsó csúcsába három kalapácsot ábrázoló címerpajzs illeszkedik.

Körirata gyöngysorok között: S/IGILLUM/F/RATRIS/WILH/ELMI/ABBATIS/S/AN/C/T/I/MARTINI/DE-SACRO-MONTE-PANNONIE

e) Pásztory 1952.

f) Pásztory 1952. fig.2; I. Lajos 1982. Kat. 214.sz.

9. TAMÁS zabori apát (1336–1352)

a) 1342: DI. 3492

b) MKCs—V.8. 104

c) 60x36 mm

d) Konzolon álló, pásztorbotot tartó, kezét felemelő mitrás apát.

Körirata: Z/IGILLUM/ABBATIS/DE-ZUBURIO

f) I. Lajos 1982. Kat. 218.sz.

10. Óbudai klarissza apátnő (1340 körül)

a) 1439: DI. 13325

b) MKCs—V.8. 240

BTM 64.551

c) 65x40 mm

d) Tabernákulumszerűen zárt, baldachinos trónus-építményben ülő Madonna, térdén Gyermekeivel. A tabernákulum nyílását díszített profilú keret veszi körül. Záróíve fölött fiálék közé helyezett, nyílásokkal áttört épülettet. Kétoldalt mérműves függelékek csatlakoznak hozzá. Az íves vonalú, díszített profilú alépítmény alatt balra forduló, térdelő apáca alakja.

Körirata gyöngysoros keretben: S/IGILLUM/ABBATISSE-CLAUSTRI/B/EA/TE/V/IR/G/IN/IS/D/E/VETERI-BUDA

f) Bp. tört. 1973. 78.

11. JÁNOS kolozsi apát (?–?)

a) 1342: DI. 3492

b) MKCs—V.8. 105

c) 45x30 mm

d) Konzolon álló, pásztorbotot és könyvet (?) tartó apát.

Körirata: S/IGILLUM/ABBATIS DE CLUS

f) I. Lajos 1982. Kat. 221.sz.

12. MIHÁLY almádi apát (?–?)

- a) 1342: DI. 3492
- b) MKCs—V.8. 108
- c) 52x30 mm
- d) Körvonalakkal jelölt, karéjos záródású fülkében trónoló figura (Madonna?). Alatta Mihály apát térdelő alakja.
Körirata pálcakeretben: /SIGILLUM ABBATI/S DE ALMAD
- f) I. Lajos 1982. Kat. 216.sz.

13. DÁNIEL visegrádi apát

- a) 1342: DI. 3492
- b) MKCs—V.8. 107
- c) 48x32 mm
- d) A képmező közepén keresztrefeszített Krisztus ábrázolása, a bal oldalon Dániel apát térdel a kereszt felé fordulva. A feszület másik oldalán pásztorbotja látható. A képmező síkját elszórt indák díszítik.
Körirata gyöngysoros keretben: /SIGILLUM·ABB/ATIS·DANIELIS·DE·WISEG/RAD/
- f) Kumorovitz 1944. 16. ábra; I. Lajos 1982. Kat. 217.sz.

14. PÁL szepesi éneklőkanonok (1345–?)

- a) 1362: DI. 37.251
- b) MKCs—V.8. 505
- c) 41x24 mm
- d) Oszlopsoros homlokzatú baldachinnal fedett tabernákulumban Szent Márton püspök félalakos ábrázolása. A szent jobbát válla fölé emeli, baljában pásztorbotot tart. Az építményt alátámasztó ív alatt térdel Pál kanonok balra forduló alakja.
Körirata: S/IGILLUM/ PAULI CANTORIS/?/ CAN/ONICI/ DE SCEPUS
- f) Kumorovitz 1944. 27. ábra; I. Lajos 1982. Kat. 224.sz.

15. Jánki DEMETER barsi főesperes (1352–1385)

- a) 1377: DI. 6596
- b) BTM 64.414
- c) 53x35 mm
- d) A fennmaradt, töredékes állapotú lenyomattól ítélve a pecsétkép architektúráját hármastabernákulumcsoport és az efölött emelkedő oromzat képezi. Az oromzathoz valószínűleg félalakos Madonna-ábrázolás tartozik. A tabernákulumok álló figurákat foglalnak magukba. Alul címerpajzsok között térdel a pecséttulajdonos balra forduló alakja.
Körirata gyöngysoros keretben: S/IGILLUM/·DEMETRII·AR/CHIDIAC/ON/I·BORSIENSIS
- * Kiadatlan

16. Rátold ISTVÁN budai prépost (1357–?)

- a) 1361: DI. 5076
- b) MKCs—V.8. 1132
BTM 64.357
- c) 55x34 mm
- d) Gazdag keretelésű, baldachinnal fedett trónusépítményben Szent Péter ornátusban ülő alakja. A szent bal kezében kulcsot tart, jobbát vállához emeli. A trónus-építmény oldalait kísérő,

élre állított, vakmérművekkel tagolt fiálék alul kváderezett lábazati zónából indulnak. A fönt lebegő, sokszög alaprajzú baldachin homlokzatát három, mérművekkel áttört lap és az ezek fölé emelkedő tornyocska alkotja. Alul, az építmény alapzatába metsződő, tört vonalú fülkében István prépost balra forduló, térdelő alakja. Tőle jobbra és balra családjának jelvényét, a heraldikus hárslevelet tartalmazó címerpajzsok.

Körirata gyöngysoros keretben: S/IGILLUM/STEPHANI·PREPOSITI·BUDENSIS

- e) Nyáry 1886. 214–215.
- f) I. Lajos 1982. Kat. 223.sz.
- g) Nyáry 1886. XII. tábla. 93.

17. Küküllői JÁNOS esztergomi vikárius (1358–?)

- a) 1365: Esztergom, Kápt. mlt. Lad.45.f.1. No 6.
- c) 40 mm
- d) A kör alakú pecsétmező közepén futóleveles számárhátívből képzett árkád alatt egyházi ruhás személy álló alakja. Ruházatából alba és tunicella ismerhető fel. Kezében pálcát tart. Alakját kétoldalt a képmezőt kitöltő, fiálékból, támívekből és mérműves elemekből álló architektónikus ornamentika veszi közre.

Körirata gyöngysorok között: S/IGILLUM/IOH/ANN/IS·VICARII·N/ICOLAI/ARCHIEPI/SCOPI/STRI/GON/IENTIS/

- g) T 15/1897/17.

18. JÁNOS veszprémi prépost (1360–?)

- a) 1363: DI. 5159
- b) MKCs—V.8. 1187
- c) 50x30 mm
- d) Kétszintes, függelékekkel gazdagított építményben felül trónoló Madonna, alul a sárkánnyal harcoló Szent Mihály. Az építmény alatt feltehetőleg a pecséttulajdonos térdelő alakja volt.

Körirata gyöngysoros keretben: S/IGILLUM/IOHANNIS PREPOSITI/ECCLES/IE VESPRIMIENSIS

Kiadatlan

19. Himfi BENEDEK szepesi prépost (1360–1378)

- a) 1371: DI. 71650
- b) MKCs—V.8. 787.
- c) 60x36 mm
- d) Szegmensívvel záródó tabernákulumban lovon ülő, köpenyét koldussal megosztó Szent Márton. Az építmény két oldalához mérműves, vimpergás függelékek csatlakoznak. A fülke fölött oromzat emelkedik: két mérműves oromzati elem közé illesztett baldachin-térben Gyermekeit bal karján tartó Madonna félalakja. A képmező alsó csúcsába heraldikailag jobbra lépő szarvast ábrázoló címerpajzs illeszkedik.

Körirata gyöngysoros keretben: S/IGILLUM/BENEDICTI PREPOSITI ECCL/ES/IE S/AN/C/T/I MARTINI DE SCEPES

- e) I. Lajos 1982. 335.
- f) I. Lajos 1982. Kat. 222.sz.

20. Cudar LÁSZLÓ pannonhalmi apát (1365–1372)

- a) Leszakadt pecsét; Pannonhalma, Bencés Főapátsági lt.
- b) MKCs—V.8. 1202

- c) 63x40 mm
- d) A képmező közepén tabernákulumban Szent Márton püspök ornátusba öltözött álló alakja. A püspök bal kezében pásztorbotot tart, jobbát vállához emeli. A tabernákulum profilozott nyíláskeretét pontsor díszíti, kétoldalt változatos vakmértű tagolású, bonyolult kapcsolódású pillér-fiálé rendszer fogja közre, felül vimpergás lapokból álló, magasra nyúló baldachin koronázza. Az építmény talpvonala alatt látható az apát térdelő alakját magába foglaló, szegmens ívű fülke és két címerpajzs heraldikailag jobbra forduló, nehezen azonosítható ábrázolással (angyal vagy valamilyen heraldikai állat).
Körirata gyöngysorok között: S/IGILLUM/LADIZLAI·ABB/AT/IS·/MONASTERII·SANCTI·M/ARTINI·S/A/C/R/E·MONTIS·PANNON/IE/
- g) Péterffy 1741. 181; Schwartner 1790.¹ 194.

21. LÁSZLÓ a budavári Mária Magdolna templom plébánosa (1366–1375)

- a) 1375: DI. 6296
- b) MKCs—V.8. 137
- c) 53x31 mm
- d) Az elszórt csillagokkal díszített, mandorla alakú képmezőben Mária Magdolna konzolon álló alakja. A szent egyik kezében balzsamos edényt tart maga előtt, a másikkal a háta mögött leomló köpenyét fogja.
Körirata gyöngysorok között: S/IGILLUM/LADIZLAI·PLEB/A/NI·ECCL/ESIE/B/EATE/MAGDALE/NE/DE·CAST/RO·BUD/E/N/SI/
- f) Bp. tört. 1973. 75.

22. ISTVÁN pannonhalmi apát (1380–1398)

- a) 1398: Pannonhalmi, Bencés Főapátsági lt. Capsa 340
- c) 60x33 mm
- d) A képmező felső részén sokszögű baldachinnal fedett tabernákulumban pásztorbotot tartó Szent Márton félalakja. A tabernákulum belső nyílás-profilját pontsor díszíti. Kétoldalt mérműves, fiálés függelékek csatlakoznak hozzá. A tabernákulum alatt négyszögű mezőben, háromkaréjjal záródó fülkében István apát jobbra forduló félalakja.
Körirata gyöngysorok között: S/IGILLUM/STE/PHANI/ABBATI/S/S/ANCTI/MARTINI
- f) PRT II. 65.

23. Szántai LUKÁCS óbudai prépost (?–?)

- a) 1390: DI. 3750
- b) MKCs—V.8. 111
- c) 62x40 mm
- d) Tabernákulumban trónuson ülő Szent Péter; jobb kezében könyvet, baljában kulcsot tart. A tabernákulum oldalaihoz mérműves függelék járul, poligonális talpzata alatt címerpajzs. A címer ábrája két keresztbetett toll.
Majuszkulás körirata gyöngysorok között: S/IGILLUM/ LUCE DEI GRACIA PREPOSITI BUDENSIS
- f) Bp. tört. 1973. 89.

24. LÉNÁRD zágrábi esperes (?–?)

- a) 1391: Nagyszeben, Kápt. lt. (?)
- c) 50x30 mm
- d) A képmező felső részén csillagokkal díszített rombuszhálós mezőben Szent István király álló

alakja. Bal kezében országalmát tart, válláról köpeny omlik le. A neki talapzatot nyújtó íves alépitmény alatt címerpajzs helyezkedik el.

Körirata gyöngysoros keretben: S/IGILLUM/·LEONARDI·D/E/·PESAURO·DECRETOR/UM/·DOCTO/RIS/·ARCHIDIACONI·SAGRABIENSI/S/

f) ZWG III. III/9.

25. Zámbó LŐRINC pozsonyi prépost (?-?)

a) 1401: DI. 42762

b) MKCs—V.8. 687

c) 48x27 mm

d) Oldalnézetben látható lovon ülő Szent Márton, aki köpenyét kettévágja kardjával, mögötte térdelő koldus.

Majuszkulás körirata gyöngysorok között: S/IGILLUM/LAURENCII-PREPOSITI-POSONIENSIS

Die Pontifikalsiegel des mittelalterlichen Ungarn

aufgrund der Sammlung von Siegelkopien des Instituts für Kunstgeschichte der Ungarischen Akademie der Wissenschaften

— Auszug —

Verzeichnis der abgekürzt zitierten Literatur (S. 4 ff.)

Einleitung (Imre Bodor, S. 9 ff.)

Vorliegende Bearbeitung der Pontifikalsiegel des mittelalterlichen Ungarn und deren Katalog haben zwei grosse Sammlungen zur Grundlage. Die eine ist die Gipsabguss-Sammlung von Prof. B.L. Kumorovitz und wird im Historischen Museum von Budapest aufbewahrt; die andere, vermutlich jüngere, entstand seit Anfang der 1960-iger Jahre unter Verwendung von Kunststoffen und gehört dem Institut für Kunstgeschichte der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. In beiden konnte die Mehrzahl der im Ungarischen Landesarchiv aufbewahren Siegel erfasst werden, auch wurden Originalabdrücke anderer Archive zur Ergänzung oder ihrer besseren Erhaltung wegen angeführt. Weder für das heutige noch für das mittelalterliche Ungarn kann die Forschungsarbeit für abgeschlossen erklärt werden; war es doch nicht möglich, die Archivbestände der Nachbarstaaten (Nachfolgestaaten) mit in Betracht zu ziehen; trotzdem hoffen die Bearbeiter, zu weiterer Forschung Anregung zu geben.

Siegel und Besiegelung im Mittelalter (Imre Bodor, S. 13 ff.)

Der Verfasser fasst unsere Kenntnisse über die Technik der Wachsanfertigung und die Anbringung der Siegel zusammen. Er veröffentlicht Beobachtungen über die mit freier Hand abgedruckten Typarien bzw. über diejenigen, die mittels einer Zange in das Wachs eingedrückt werden. Um die Mitte des 15. Jhts. wurde die Rückseite der Siegel (Revers) einem schalenförmigen Gegenstand eingedrückt; am Beginn des 16. Jhts. treten zuerst bei Siegeln Metallkapseln auf.

Pontifikalsiegel des Mittelalters in Ungarn (Erik Fügedi, S. 20 ff.)

Der Verfasser begann seine Bearbeitung der mittelalterlichen Pontifikalsiegel in den 1960-iger Jahren parallel mit dem Siegelverzeichnis in der Urkundensammlung des bischöflichen Archivs von Veszprém. Damals wurden von der älteren Periode (vor 1330) 47 Siegel (darunter 2 kleinere), von der jüngeren 41 Objekte (darunter ebenfalls 2 kleinere) erfasst. Die erst zu Beginn des 13. Jhts. ansetzende Reihe von Siegeln ungarischer Bischöfe wird mit den Klassifizierungsvorschlägen von Berchem bzw. von Roman verglichen. Der Verfasser versucht, regelmässige Entsprechungen und wiederkehrende Merkmale aufgrund seiner Verzeichnisse festzustellen. (In den Vergleichnissen sind die im Katalog aufgenommenen Siegel durch einfache Nennung vertreten; andere, deren Kopien nicht in die zur Grundlage genommenen Sammlungen gelangten, erhielten dagegen ausführliche Beschreibung.) Für das 13. Jh. und für das erste Drittel des 14. Jhts. lassen sich folgende Regelmässigkeiten feststellen: Die Pontifikalsiegel sind von relativ einheitlicher Grösse, wobei unter den grossen Siegeln die der Erzbischöfe von Esztergom von den übrigen durch grösseren Massstab betont unterschieden werden. Die übrigen Pontifikalsiegel entsprechen in den Massen ziemlich genau den Geheimsiegeln der Erzbischöfe von Esztergom. Der Ausdruck "Dei gratia" kommt mit zwei Ausnahmen in allen Legenden vor.

Der Tatsache, ob die Prälaten auf ihren Siegeln sitzend oder stehend dargestellt werden, kommt offensichtlich weder hierarchische noch chronologische Bedeutung zu. Der Übergang zu neuen Typen kann für den Beginn des 14. Jhts. festgestellt werden, als Nischengliederungen (Kat. Nr. 28, 31, 33) und Wappen (Kat. Nr. 34) auf den Siegeln von hohen Geistlichen erscheinen.

Die Siegel dieses neuen Typus mit Nischengliederung treten in Ungarn in den ersten Jahrzehnten des 14. Jhts. auf; hierbei darf sowohl dem Siegel des Kardinallegaten Gentilis wie auch denen der Erzbischöfe von Esztergom eine Vermittlerrolle zugeschrieben werden. Den neuen Typus vertreten insgesamt nur 39 Objekte; viele gingen vermutlich zugrunde; daneben ist aber auch Tatsache, dass hohe Geistliche im 15. Jh. mehrfach auf Pontifikalsiegel bereits verzichtet haben.

Die Objekte werden hier in einem Verzeichnis erfasst; zur Klassifizierung wird ein von A. M. Németh erarbeitetes System verwendet [a) zwei Streifen bzw. "Geschosse": oben der Schutzheilige der Diözese, unter ihm die Gestalt des Prälaten; b) drei Geschosse: oben die Gottesmutter, in der Mittelzone der Schutzheilige, unten des Siegelträgers, c) das mittlere Geschoss durch Begleiter des Schutzheiligen erweitert; d) begleitende Heilige treten auch zu beiden Seiten der Gottesmutter auf]. Die Anordnung darf keineswegs als eine Darstellung der Altäre der Kathedralen aufgefasst werden — eine Auslegung, die in der älteren Literatur mehrfach Platz fand. Die Typen bilden ebenfalls keine historische Reihenfolge.

Im 15. Jh. wird die Verwendung des Familiennamens in der Legende üblich; für die Formal "Dei gratia" (bzw. "divina permissione" und "Dei et apostolicae sedis gratia") gibt es nur 10 Belege. Anhand dieser Züge kann festgestellt werden, dass anstelle der geistlichen Würde nun die Abstammung der Prälaten betont wurde. Die frühere Einheitlichkeit wich einer wachsenden Mannigfaltigkeit, wobei eine zunehmende Vergrößerung der Siegeldimensionen als Tendenz erkennbar ist. Die Mandelform der Siegel bleibt beibehalten; nur Kardinäle besaßen auch daneben kleinere runde Siegel.

Bemerkungen zu den kunsthistorischen Fragen der ungarischen Pontifikalsiegel des 14. Jhts. (Imre Takács, S. 56 ff; vgl. Taf. XXII–XXVIII.)

Der Aufsatz ist dem zu Beginn des 14. Jhts. auftretenden Typus des Pontifikalsiegels gewidmet, zu dem statt einer repräsentativen "imago" des Siegelinhabers eine vor dem Schutzheiligen knieende betende Gestalt als Ausdruck der Ideen von Humilitas und Devotio erscheint. Der Ursprung dieser Ideen wird auf Kardinalsiegeln und im Siegelgebrauch der Bettelorden des späten 13. Jhts. vermutet. Die beiden in Ungarn tätigen Kardinallegaten des frühen 14. Jhts., Niccolò Boccassini und Gentile da Montefiore, denen in der Vermittlung eine Rolle zukam, gehörten selbst Mendikantenorden an.

1. Für das Auftreten des Devotionstypus in Ungarn sind Zusammenhänge mit Italien wesentlich. Kat. Nr. 27 kann unmittelbar auf Rom und auf das Siegel des Niccolò Boccassini zurückgeführt werden. Auf Kat. Nr. 32 erscheinen toskanische Stileigenschaften; auch entsteht die Frage nach einer Vermittlerrolle von Avignon. Weitere Mitglieder dieses Stilkreises sind Kat. Nr. 33, 36.
2. Im dritten und vierten Jahrzehnt des 14. Jhts. lassen sich bereits innere Werkstattzusammenhänge und -Tradition an den Siegeln ungarischer Prälaten feststellen. Im Mittelpunkt dieses Fragenkomplexes steht Kat. Nr. 35, deren Typus königlichen Siegeln des 14. Jhts. nahesteht (zweites Majestätssiegel Königs Karl Robert bzw. erstes Majestätssiegel Königs Ludwigs des Grossen). Die Siegel vertreten wohl eine böhmische beeinflusste Richtung der Hofkunst, der auch Groschenprägungen des 14. Jhts. zugehören. Weitere Verwandte dieses Kreises sind Anh. Nr. 8 und Kat. Nr. 38. Aufgrund einer neuen Lesung der diesbezüglichen Urkunde wird nachgewiesen, dass Georg, Sohn des Sebastian, der als "sigillator" in einer Donationsurkunde Königs Ludwig d.Gr. genannt wird, keineswegs für den Verfertiger des Typars seines Majestätssiegels zu halten ist.
3. Kat. Nr. 50 weist durch stilistische Züge seiner Figurenplastik und seiner Architektur nach Frankreich, ähnlich wie Kat. Nr. 47. Eine Übernahme dieser höfischen Stilzüge lässt sich im letzten Drittel des 14. Jhts. an zwei weiteren Bischofssiegeln, Kat. Nr. 53 und 59 nachweisen. Letzteres zeigt auch eine ikonographische Rarität, die Taufe Konstantins d.Gr., die wohl mit dem Kardinalstitel (SS. Quattuor Coronati) des Inhabers in Zusammenhang steht.
4. Eine Gruppe des späten 14. Jhts. weist stilistische Zusammenhänge innerhalb einer in Ungarn tätigen lokalen Werkstatt auf. Es handelt sich um Siegel, die der allgemein verbreiteten Tendenz der Betonung architektonischer Details folgen. Entsprechungen im Figurenstil lassen an Kat. Nr. 58 die Umrisse einer umfangreicheren Gruppe erkennen, deren weitere Mitglieder Kat. Nr. 61, 63 und 64 sein können.

Der traditionelle Typus des Pontifikalsiegels wich im späten 15. Jh. einem neuen Anordnungstypus in dem die betende Gestalt des Inhabers durch sein stark betontes Wappen verdrängt wird: erstes Beispiel in italienischen Renaissanceformen: Kat. Nr. 76 aus dem Jahre 1483. In dieser Zeit sind die Pontifikalsiegel neben den geläufigeren Ringsiegeln nicht mehr üblich. Auf den wenigen Beispielen erscheinen gotische und Renaissancezüge parallel nebeneinander. Dafür sind die beiden Siegel der Erzbischöfe Thomas Bakócz von Esztergom ein gutes Beispiel (Kat. Nr. 77 bzw. 78 – letzteres wohl ein Hauptwerk der Siegelkunst der ungarischen Renaissance!) Kat. Nr. 79 hängt im Ikonographischen mit Kat. Nr. 78 zusammen.

KATALOG

Hinweise zur Benutzung der ungarisch verfassten Katalogtexte

- a) Aufbewahrungsort und Inventarnummer des Originalabdrucks; im Fall von mehreren Abdrücken in chronologischer Reihenfolge und numeriert
- b) Aufbewahrungsort und Inventarnummer der Kopie; die Numerierung folgt der des Originalabdrucks unter a)
- c) Masse
- d) Beschreibung und Auflösung der Legende
- e) Literatur
- f) Fotografische Abbildungen
- g) Graphische Abbildungen

Abkürzungen im Katalogteil

BTM Sammlung der Siegelkopien des Historischen Museums von Budapest

DI. Landesarchiv Budapest, Diplomatische Sammlung

MKCs Sammlung der Siegelkopien des Instituts für Kunstgeschichte der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, Budapest

NMN Ungarisches Nationalmuseum, Budapest

V.8. Sammlung der Siegelkopien des Landesarchivs, Budapest

1. Grösseres Siegel Bischofs Robert von Veszprém (1209–1226)
2. Kleineres Siegel Bischofs Robert von Veszprém (1209–1226)
3. Bartholomäus Bischof von Veszprém (1226–1244)
4. Bischof Stefan Vancsa (Bancsa) von Vác (1240–1242)
5. Erzbischof Benedikt von Kalocsa (1241–1254)
6. Bischof Zalánd von Veszprém (1244–1262)
7. Bischof Amadé (Amadeus) von Győr (1254–1256)
8. Bischof Vinzenz von Nyitra (Neutra – Nitra), (1255–1272)
9. Grösseres Siegel des Erzbischofs Philipp von Esztergom (Gran) (1262–1272)
10. Kleineres Siegel des Erzbischofs Philipp von Esztergom (1262–1272)
11. Bischof Paul von Veszprém (1262–1275)
12. Bischof Timotheus von Zágráb (Agram – Zagreb), (1262–1287)
13. Bischof Petrus von Transsylvanien (1270–1307)
14. Bischof Andreas von Eger (Erlau) (1275–1305)
15. Bischof Petrus von Veszprém (1276–1288)
16. Erzbischof Johannes von Kalocsa (1278–1301)
17. Kleineres Siegel des Erzbischofs Lodomer von Esztergom (1279–1298)
18. Bischof Thomas von Bosnien (1287–1299)
19. Bischof Benedikt von Veszprém (1289–1311)
20. Bischof Hab von Vác (1294–1311)
21. Bischof Theodor von Győr (Raab) (1295–1307)
22. Bischof Michael von Zágráb (Agram – Zagreb), (1296–1303)
23. Bischof Emmerich von Várad (Grosswardein – Oradea), (1297–1317)

24. Bischof Antonius von Csanád (1298–1307)
25. Bischof Nikolaus von Sirmium (? – ?) aus dem Jahre 1299
26. Bischof Johannes von Nyitra (Neutra – Nitra), (1301–1328)
27. Bischof Augustinus von Zágráb (Agram – Zagreb), (1303–1322)
28. Erzbischof Thomas von Esztergom (1306–1321)
29. Bischof Benedikt von Csanád (1307–1320)
30. Bischof Stefan von Veszprém (1311–1319)
31. Erzbischof Ladislaus von Kalocsa (1317–1343)
32. Erzbischof Bolesláv von Esztergom (1321–1328)
33. Bischof Csanád Telegdi von Eger (1321–1330)
34. Bischof Rudolf von Vác (1329–1342)
35. Bischof Andreas von Várad (Grosswardein – Oradea), (1329–1345)
36. Erzbischof Csanád Telegdi von Esztergom (1330–1349)
37. Bischof Nikolaus Dörögdi von Eger (1330–1362)
38. Bischof Meskó von Veszprém (1334–1344)
39. Bischof Laurentius von Bosnien (1336–1348)
40. Erstes Pontifikalsiegel des Bischofs Koloman von Győr (1337–1375)
41. Bischof Stefan Büki von Veszprém (1344–1345)
42. Erzbischof Stefan Büki von Kalocsa (1345–1348)
43. Bischof Jakob von Zágráb (Agram – Zagreb), (1345–1348)
44. Bischof Gregor von Csanád (1345–1350)
45. Bischof Johann Garai von Veszprém (1346–1357)
46. Bischof Stefan von Nyitra (Neutra – Nitra), (1350–1367)
47. Zweites Pontifikalsiegel des Bischofs Koloman von Győr (1337–1375) um 1355
48. Erzbischof Thomas Telegdi von Kalocsa (1358–1367)
49. Erzbischof Nikolaus Keszi von Esztergom (1358–1366)
50. Bischof Wilhelm von Pécs (Fünfkirchen – Quinqueecclesia), (1361–1374)
51. Erstes Siegel des Bischofs Michael Szécsényi von Eger (1362–1377)
52. Zweites Siegel des Bischofs Michael Szécsényi von Eger (1362–1377), vor 1367
53. Erzbischof Thomas Telegdi von Esztergom (1367–1375)
54. Bischof Petrus von Győr (1376–1377)
55. Bischof Demetrius von Zágráb (Agram – Zagreb), (1376–1378)
56. Bischof Gobelinus von Transsylvanien (1376–1386)
57. Bischof Petrus von Vác (1376–1401)
58. Bischof Emmerich Cudar von Eger (1377–1386)
59. Bischof Demetrius von Esztergom (1378–1387), Kardinal (von SS. Quattuor Coronati)
60. Bischof Paul Horváti von Zágráb (Agram – Zagreb), (1379–1386)
61. Bischof Benedikt Himfi von Veszprém (1380–1387)
62. Bischof Johannes Hédervári von Győr (1386–1418)
63. Erzbischof Johannes Kanizsai von Esztergom (1387–1418)
64. Bischof Emmerich Cikó von Eger (1387–1399)
65. Bischof Demetrius Jánki von Veszprém (1387–1391 bzw. 1395–1398)
66. Bischof Michael von Nyitra (Neutra – Nitra), (1383–1399)
67. Päpstlicher Auditor Antonio de Ponto, erzbischöfl. Vikar von Esztergom, 1397
68. Bischof Lukas Szántai von Várad (Grosswardein – Oradea), (1397–1406)
69. Bischof Eberhard von Zágráb (Agram – Zagreb), (1397–1406 bzw. 1409–1419)
70. Bischof Andreas Scolari von Várad (Grosswardein – Oradea), (1409–1426)
71. Bischof Heinrich von Alben von Pécs (Fünfkirchen), (1421–1445)
72. Bischof Antonius von Nándorfehérvár (Belgrad–Beograd), (1423–?)
73. Erzbischof Johannes Buondelmonte von Kalocsa (1424–1447)
74. Bischof Ladislaus Hédervári von Eger (1446–1467)
75. Erzbischof Stefan Várdai von Kalocsa (1457–1470)
76. Bischöfl. Vikar Matthias Várdai von Bosnien (?–?, Bischof von Bosnien: 1485–1488)
77. Erzbischof Thomas Bakócz von Esztergom (1497–1521), aus dem Jahre 1509
78. Erzbischof Thomas Bakócz von Esztergom (1497–1521), aus dem Jahre 1515
79. Bischof Simon Erdődy von Zágráb (Agram – Zagreb), (1519–1543)

Anhang: Geistliche Siegel des 14. Jahrhunderts

1. Dompropst Theophil "dictus Puer" von Esztergom (1303–1333)
2. Pfarrer Georg von Nagyszombat (Tirnavia – Trnava), zuerst 1309 erwähnt
3. Dominikanermönch Thomas, 1313
4. Propst Johann von Zips (1323–1343)
5. Nikolaus, Abt der Benediktiner-Abtei Pécsvárad (1323–1357)
6. Siegfried, Abt der Benediktinerabtei Garamszentbenedek (St. Benedikt a.d. Gran – Hronský Benadik), (1330–1355)
7. Benedikt, Abt der Benediktinerabtei Szekszárd (1331–1346)
8. Wilhelm Hammer, Abt der Benediktinerabtei Pannonhalma (1333–1354)
9. Thomas, Abt der Benediktinerabtei Zobor (1336–1352)
10. Äbtissin des Klarissen-Konvents von Óbuda (im 1340)
11. Johannes, Abt der Benediktinerabtei Kolozs (Kolozsmonostor), (?–?), 1342
12. Michael, Abt der Benediktinerabtei Almádi (?–?), 1342
13. Daniel, Abt der Benediktinerabtei Visegrád, 1342
14. Cantor Paul vom Zipser Kapitel (1345–?)
15. Demetrius Jánki Archidiakon von Bars (1352–1385)
16. Propst Stefan Rátold von Óbuda (1357–?)
17. Erzbischöfl. Vikar Johannes Küküllei von Esztergom (1358–?)
18. Dompropst Johannes von Veszprém (1360–?)
19. Propst Benedikt Himfi des Zipser Kapitels (1360–1378)
20. Ladislaus Cudar, Abt der Benediktinerabtei Pannonhalma (1365–1372)
21. Ladislaus, Pfarrer der Maria-Magdalenenkirche von Buda (1366–1375)
22. Stefan, Abt der Benediktinerabtei Pannonhalma (1380–1398)
23. Propst Lukas Szántai von Óbuda (?–?), 1390
24. Archidiakon Leonhard von Zágráb (Agram – Zagreb), (?–?)
25. Laurentius Zámbo Propst von Pozsony (Pressburg – Bratislava), (?–?), 1401

Die Beschriftung der Bilder an den Tafeln I–XXI folgt der Numerierung des Katalogus; die Siegel sind in Naturgrösse abgebildet.

KÉPTÁBLÁK

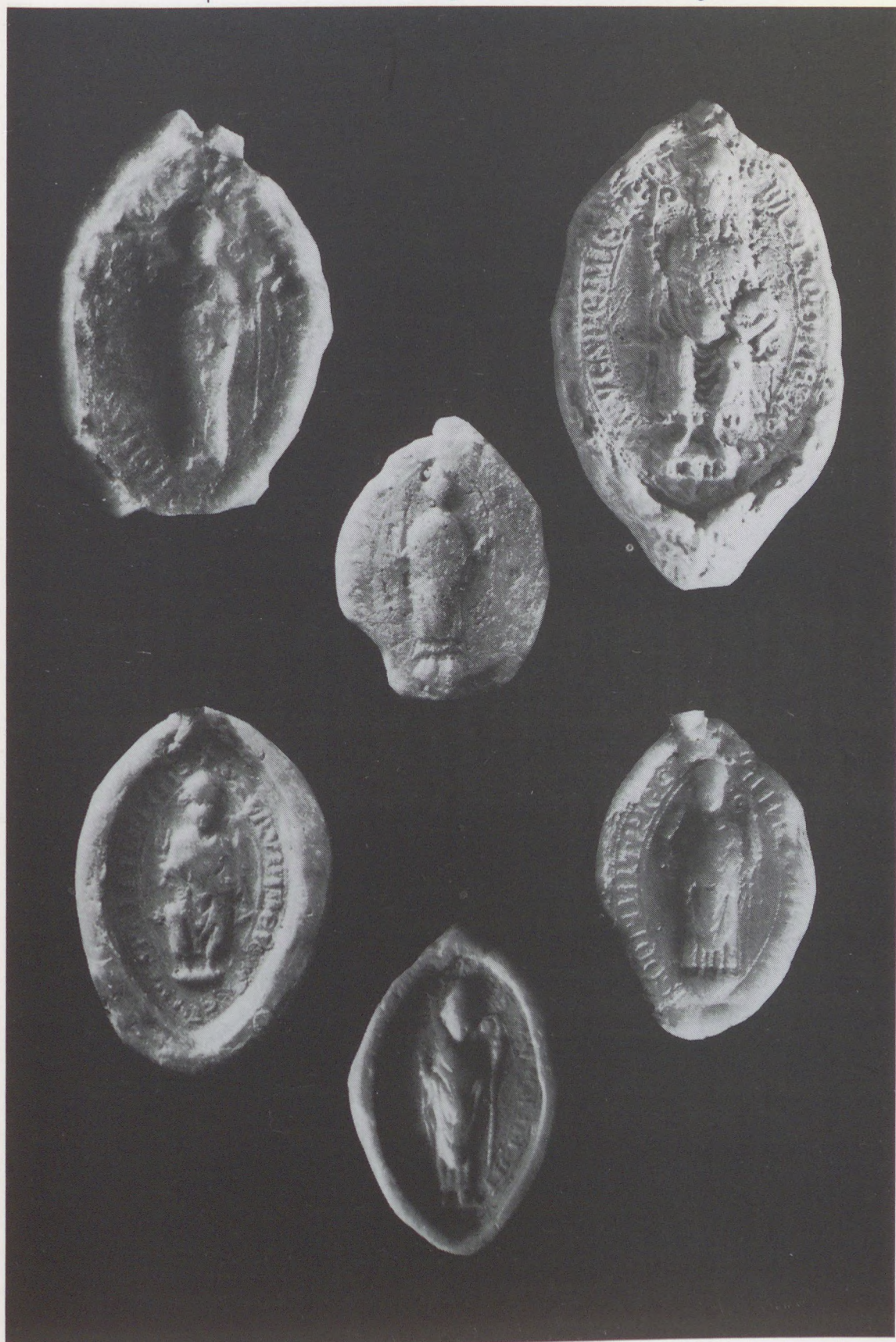
Az I–XXI. tábla a katalógusban és a függelékben tárgyalt pecséteket tartalmazza természetes nagyságban. A táblákat kísérő, az alsó vagy a felső lapszálen — mindig a tárgyak helyzetének megfelelően — elhelyezett számok a katalógus sorszámai. A táblákon reprodukált ábrák nem követik pontosan a katalógus számsorrendjét, mivel összeállításuk elsősorban stiláris szempontok alapján történt.

A XXII–XXVIII. táblák a kötet tanulmányait illusztrálják.

1

2

3

6

4

8

7

5

9

10

16

11

15

12

13

14

17

22

23

19

18

25

20

28

24

26

21

27

35

36

34

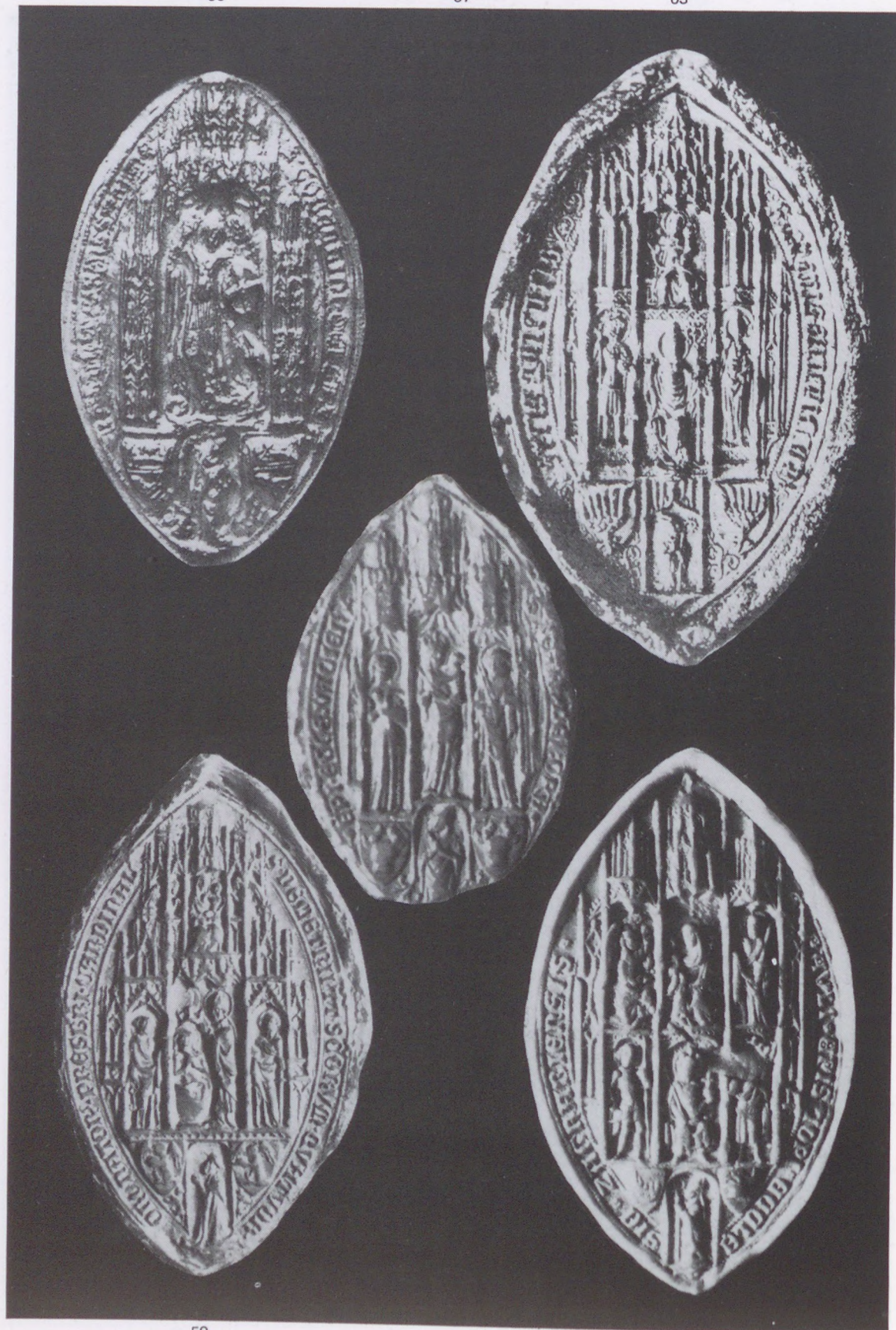
33

61

62

64

58

67

69

66

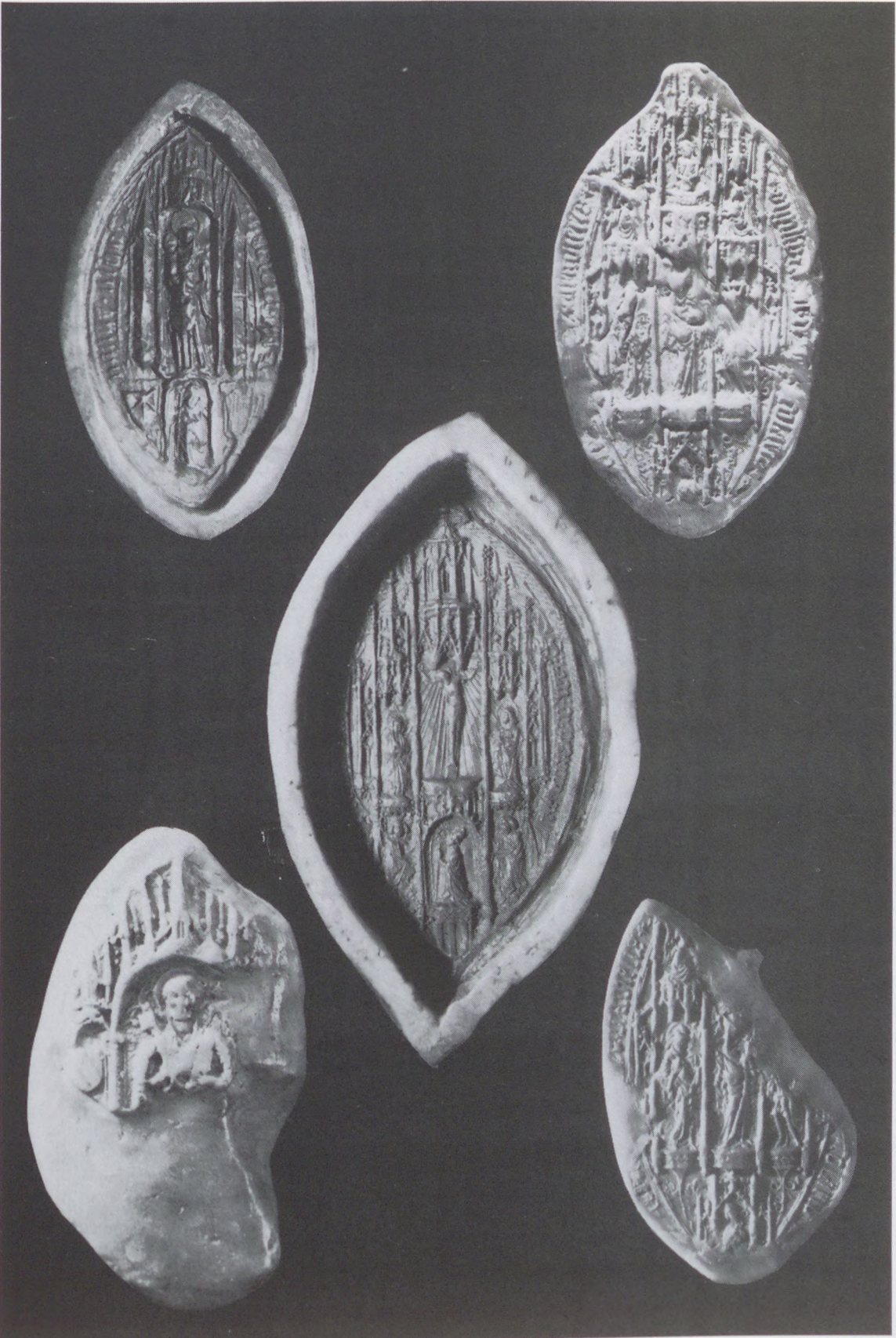
68

65

72

74

70

71

70

F.1

F.4

F.2

F.5

F.3

F.6

F.7

F.9

F.13

F.8

F.10

F.12

F.14

F.15

F.11

F.16

F.19

F.17

F.20

F.18

F.22

F.21

F.23

F.24

F.25

1. Boleszló esztergomi érsek pecsétje (Kat. 32.sz.) részlet

2. Püspökszent szobra a sienai dóm homlokzatáról (Keller 1937. 120. ábra nyomán)

3. Tino di Camaino: A „Reménység” szobra Valois Margit síremlékéről, Nápoly, Santa Chiara (Pope Hennessy 1955. 31. tábla nyomán)

4. Gentile bíboros pecsétje (BTM 64.37)
5. Niccolo Bocassini bíboros pecsétje (MKCs 52)
6. Telegdi Csanád esztergomi érsek pecsétje (Kat. 36. sz.) részlet
7. Simone Martini: Gentile da Montefiore bíboros Szent Márton előtt. Assisi S. Francesco, alsó templom, Szent Márton-kápolna (Paccagnini 1955. 69. ábra nyomán)

8. Bátori András váradi püspök pecsétje (Kat. 35. sz.)
részlet

9. Nagy Lajos király első felségpe-
csétje, előoldal (MKCs 84)

10. A váradi káptalan pecsétje (MKCs 116)

11. Kálmán győri püspök második pecsétje (Kat. 47.sz.) részlet

12. Meskó veszprémi püspök pecsétje (Kat. 38.sz.) részlet

13. Vilmos pécsi püspök pecsétje (Kat. 50.sz.) részlet

14. Telegdi Tamás esztergomi érsek pecsétje (Kat. 53.sz.) részlet

15. Demeter bíboros, esztergomi érsek pecsétje (Kat. 59.sz.) részlet

16. Nagy Konstantin megkeresztelése, falkép, Róma, SS. Quattro Coronati. (Demus-Hirmer 1968. 56. kép nyomán)

17. Elefántcsont diptichon részlete, London, Victoria and Albert Museum. (Koechlin 1924. 533. ábra nyomán)

18. Angliai Eleonóra pecsétje (Parler-Kat. III. 158. nyomán)

19. Demeter bíboros, esztergomi érsek legátusi pecsétje (Esztergomi kápt. mlt. Fund. 2.)

20. Demeter bíboros, esztergomi érsek pontifikális pecsétje (Kat. 59.sz.) részlet

21. Himfi Benedek veszprémi püspök pecsétje (Kat. 61.sz.) részlet

22. Cudar Imre egri püspök pecsétje (Kat. 58.sz.) részlet

23. Vasvári Vid nyitrai püspök (1334–1347) pecsétje
[Wien, Diözesanarchiv]

